การพัฒนาเชิงพื้นที่สู่ความยั่งยืน

ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

กรณีความสำเร็จของศูนย์ศึกษาการพัฒนา อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ (ISBN) : ๙๗๘ - ๙๗๔ – ๙๗๖๙ – ๔๒ – ๓
พิมพ์ครั้งที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๑
จำนวนที่พิมพ์ ๑,๕๐๐ เล่ม
จัดพิมพ์โดย สำนักยุทธศาสตร์ด้านนโยบายสาธารณะ
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
เลขที่ ๙๖๒ ถนนกรุงเกษม แขวงวัดโสมนัส
เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๐๐
โทร ๐๒ – ๒๘๐๔๐๘๕
http://www.nesdb.go.th
พิมพ์ที่ บริษัท สตูดิโอ เฮชคิว จำกัด (สำนักงานใหญ่)
๔๙/๑ ซอยโชคอำนวย ถนนสุทธิสารวินิจฉัย
แขวงสามเสนนอก เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐

การพัฒนาเชิงพื้นที่สู่ความยั่งยืน
ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
กรณีความสำเร็จของศูนย์ศึกษาการพัฒนา อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

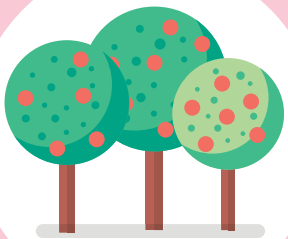

สารบัญ

คำนิยม

เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ๖

เลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ๗

การพัฒนาเชิงพื้นที่สู่ความยั่งยืน

การพัฒนาเชิงพื้นที่ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ๘

๙ ขั้นตอน สู่การพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน ๑๐

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ความเป็นมา ๑๘

การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ๒๑

การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ๒๒

การเชื่อมโยงผลลัพธ์การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่บรรลุเป้าหมาย
การพัฒนาที่ยั่งยืน ๒๔

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ความเป็นมา ๒๘

การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ๒๘

การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ๓๑

การเชื่อมโยงผลลัพธ์การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่บรรลุเป้าหมาย
การพัฒนาที่ยั่งยืน ๓๘

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ความเป็นมา ๔๒

การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ๔๒

การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ๔๖

การเชื่อมโยงผลลัพธ์การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่บรรลุเป้าหมาย
การพัฒนาที่ยั่งยืน ๕๐

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ความเป็นมา..... ๕๔
การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ๕๕
การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ๖๒
การเชื่อมโยงผลลัพธ์การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่บรรลุเป้าหมาย
การพัฒนาที่ยั่งยืน..... ๖๖

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ความเป็นมา..... ๗๐
การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ๗๐
การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ๗๖
การเชื่อมโยงผลลัพธ์การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่บรรลุเป้าหมาย
การพัฒนาที่ยั่งยืน..... ๘๑

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ความเป็นมา..... ๘๖
การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ๘๖
การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ๙๐
การเชื่อมโยงผลลัพธ์การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่บรรลุเป้าหมาย
การพัฒนาที่ยั่งยืน..... ๙๗

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ความเป็นมา..... ๑๐๖
การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ๑๐๖
การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ๑๑๒
การเชื่อมโยงผลลัพธ์การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่บรรลุเป้าหมาย
การพัฒนาที่ยั่งยืน..... ๑๑๖

คำนิยม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) มีบทบาทในการส่งเสริม สนับสนุน การสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยการจัดการความรู้ ถอดบทเรียนตัวอย่างต้นแบบความสำเร็จการนำใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเผยแพร่สู่สาธารณะ เพื่อให้เกิดการนำใช้และขยายผลในวงกว้าง ทั้งในระดับบุคคล ครัวเรือน ชุมชนท้องถิ่น หน่วยงาน/องค์กร และระดับนานาประเทศ สำนักงานฯ ได้จัดทำแนวทางการพัฒนาเชิงพื้นที่สู่ความยั่งยืนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง บนฐานข้อมูลการถอดบทเรียนตัวอย่างความสำเร็จของการดำเนินงาน โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง ๖ แห่ง ได้แก่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ เพื่อเผยแพร่รูปธรรมการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาเชิงพื้นที่แบบบูรณาการที่เชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดการรับรู้ในวงกว้าง ช่วยหนุนเสริมให้เกิดพลังการขับเคลื่อน และเกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการพัฒนาประเทศบนฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่ความยั่งยืน

ทั้งนี้ สำนักงานฯ ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) ที่ได้ให้ความร่วมมือสนับสนุนการลงพื้นที่ถอดบทเรียนเชิงลึก และดำเนินการตรวจสอบเอกสารให้มีความถูกต้องสมบูรณ์ รวมทั้งขอขอบคุณศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง ๖ แห่ง ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลและข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อการจัดทำแนวทางการพัฒนาเชิงพื้นที่สู่ความยั่งยืน

สำนักงานฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าเอกสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อทุกภาคส่วนในการนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของตนเอง เกิดการปรับกระบวนการคิดและกระบวนการทำงานในการขับเคลื่อนการพัฒนาเชิงพื้นที่ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนตามวิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศของยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ที่กำหนดไว้ว่าประเทศไทยจะเป็น “ประเทศที่มีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้วด้วยการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”

(นายปรเมธี วิมลศิริ)
เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
มีนาคม ๒๕๖๑

คำนิยม

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานให้แก่ประชาชนชาวไทยเพื่อเป็นแนวทางในการดำรงอยู่และการปฏิบัติตน ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนในการดำเนินชีวิตอย่างมั่นคงบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง การรู้จักพอประมาณหรือทางสายกลาง การคำนึงถึงความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ตระหนักถึงความรู้หรือความถูกต้องในหลักวิชา มีคุณธรรมเป็นกรอบในการดำเนินชีวิต เพื่อให้รอดพ้นจากภัยและวิกฤต รวมทั้งเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา โดยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับทุกภาคส่วนและทุกระดับของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการพัฒนาเชิงพื้นที่ซึ่งอยู่บนฐานความรู้ โดยเฉพาะความรอบรู้ในเชิงภูมิสังคม และการทำงานแบบบูรณาการ ที่สอดคล้องกับความต้องการของคนในพื้นที่ รวมถึงบริบทและศักยภาพของพื้นที่ ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของทุกหน่วยงาน ประชาชน และชุมชนให้ระเบิดจากข้างในโดยการร่วมกันเรียนรู้และสร้างความเข้าใจในสาเหตุของปัญหาและหาแนวทางแก้ไขด้วยตนเองก่อน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่มุ่งสร้างความสุขและความสมดุลอย่างยั่งยืน นับว่าเป็นการสนับสนุนการทำงานแบบ “ฐานรากขึ้นสู่ข้างบน” อย่างแท้จริง

การถอดบทเรียนการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยสำนักยุทธศาสตร์ด้านนโยบายสาธารณะ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จะเป็นการเผยแพร่ขยายผลให้เกิดการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในวงกว้าง การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงภายในศูนย์ศึกษาฯ สะท้อนอยู่ในการดำเนินงานที่สำคัญและได้ก่อให้เกิดประโยชน์มหาศาลต่อประชาชนในพื้นที่ ทั้งการสร้างอาชีพและสร้างรายได้ให้กับครอบครัวเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน การสร้างการมีส่วนร่วมและความรู้รักสามัคคีระหว่างกัน การสนับสนุนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาร่วมใช้องค์ความรู้สมัยใหม่อันเป็นการรักษาอัตลักษณ์และวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน ตลอดจนการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกันโดยการร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในขณะที่รู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล นอกจากนี้ ผลลัพธ์ของการนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในศูนย์ศึกษาฯ ยังสามารถเชื่อมโยงไปสู่ระดับสากลซึ่งหมายถึงการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในปี พ.ศ. ๒๕๗๓ ขององค์การสหประชาชาติ

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) รู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้มีส่วนสนับสนุนการลงพื้นที่ถอดบทเรียนเชิงลึก ณ ศูนย์ศึกษาฯ ทั้ง ๖ แห่ง รวมทั้งการตรวจสอบเอกสารให้มีความถูกต้องสมบูรณ์ ในโอกาสเดียวกันนี้ สำนักงาน กปร. หวังเป็นอย่างยิ่งว่าเอกสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับกระบวนการคิดเพื่อพัฒนาทั้งคุณภาพชีวิตส่วนบุคคลและกระบวนการทำงานเพื่อร่วมกันนำพาประเทศไทยสู่การเป็นประเทศที่มีการพัฒนาที่ยั่งยืน พรั่งพร้อมด้วยประชาชนที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีบนฐานของความพอเพียงตามแบบอย่างที่พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่และเป็นที่รักของประชาชนชาวไทยได้ทรงปฏิบัติมาตลอดพระชนม์ชีพและได้ทรงมีพระเมตตาวางรากฐานไว้ให้กับประชาชนของพระองค์ตลอดระยะเวลา ๗๐ ปี ของการครองราชย์

(นายดนุชา สินธวานนท์)

เลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

มีนาคม ๒๕๖๑

การพัฒนาเชิงพื้นที่สู่ความยั่งยืน ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

กรณีความสำเร็จของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

การพัฒนาเชิงพื้นที่ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area-based Development) เป็นรูปแบบการพัฒนาที่ยึดพื้นที่เป็นตัวตั้งในการทำงาน[๑] กล่าวคือ การพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการนำพื้นที่ซึ่งเป็นทั้งพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ หรือพื้นที่ในมิติอื่นๆ เช่น พื้นที่ลุ่มน้ำ พื้นที่ทางวัฒนธรรม พื้นที่สังคมออนไลน์ เป็นต้น โดยบูรณาการการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประชาชน ชุมชนและสังคม เพื่อทำให้สามารถดึงทรัพยากรจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งคน ความรู้เชิงเทคนิคและเงิน ลงมาทำงานร่วมกันได้ ด้วยการเอาโจทย์ของการพัฒนาพื้นที่นั้นๆ เป็นตัวตั้ง และมองภาพการพัฒนาพื้นที่ในภาพรวม เรียนรู้ การบริหารจัดการในชุมชนส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือภายในชุมชนตั้งแต่การรวบรวมข้อมูล การร่วมกันคิดวิเคราะห์เพื่อตัดสินใจ ไปจนถึงกำหนดแผนการแก้ไขปัญหาของตนเองเกิดเป็นเครือข่ายภาคีในการพัฒนาที่ทำงานประสานความร่วมมือกับภาครัฐ ภาคเอกชน นักวิชาการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อตอบสนองการแก้ไขปัญหาเฉพาะพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ และส่งผลที่เป็นรูปธรรมถึงระดับครัวเรือน นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชนในพื้นที่ (ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม) ที่หวังผลในระยะยาว คำนึงถึงผลลัพธ์ที่จะส่งต่อให้กับรุ่นลูกหลานบนพื้นฐานความเชื่อในหลักการสร้างความเข้มแข็งที่แท้จริงต้องเกิดจากภายใน ผู้ที่เกี่ยวข้องต้องเป็นผู้ทำและสมัครใจที่จะทำงานร่วมกัน

แนวคิดการพัฒนาเชิงพื้นที่นี้ได้มีการกล่าวถึงตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘[๒] จนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ โดยมีเป้าหมายที่จะช่วยหนุนเสริมการทำงานที่ยึดเอาภารกิจเป็นตัวตั้งให้ลงสู่การปฏิบัติระดับพื้นที่ เพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายการพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืนได้ ซึ่งในการขับเคลื่อนแผนพัฒนาฯ ไปสู่การปฏิบัติได้ให้ความสำคัญกับหลักการพัฒนาโดยยึดพื้นที่เป็นตัวตั้งและการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลไกบริหารจัดการเชิงพื้นที่แบบบูรณาการผ่านกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดและกลุ่มจังหวัดที่เป็นการบูรณาการการทำงานระหว่างภาคส่วนต่างๆ โดยยึดหลักพื้นที่ ภารกิจ การมีส่วนร่วม (Area – Function – Participation) และการบูรณาการแผนงานและงบประมาณของทุกภาคีที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนการพัฒนาให้บรรลุผลตามแผนพัฒนาจังหวัดและกลุ่มจังหวัด เพื่อให้การขับเคลื่อนแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม

ประเทศไทยได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำทางการพัฒนา โดยมีหลักการสำคัญว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ ให้ความสำคัญกับ “การพัฒนาคน” ในการดำเนินชีวิตอย่างมั่นคงบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ความพอมีพอกิน การรู้จักพอประมาณ การคำนึงถึงความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ไม่ประมาท ตระหนักถึงความถูกต้องในหลักวิชามีคุณธรรมเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตโดยแนวคิดทางสายกลางเป็นหัวใจสำคัญของกรอบแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งทางสายกลางในที่นี้

---

๑ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ***รายงานของคณะกรรมาธิการขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศด้านการบริหารราชการแผ่นดิน สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศเรื่อง “การบริหารจัดการของจังหวัดที่มุ่งหวังผลสัมฤทธิ์โดยยึดพื้นที่เป็นหลัก (Area-based Approach)”***, เข้าถึงได้จาก http://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/ewt_dl_link.php? nid= 36693, สืบค้นเมื่อ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

๒ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ***วารสารเศรษฐกิจและสังคม “การส่งเสริมงานวิจัยภายใต้แนวคิดการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ (Area Based Collaboration: ABC)***, เข้าถึงได้จาก http://www.nesdb.go.th/ewt_w3c/ ewt_dl_link.php?nid=4857, สืบค้นเมื่อ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

หมายถึงวิธีการหรือการกระทำที่พอประมาณ บนพื้นฐานของความมีเหตุผลและสร้างภูมิคุ้มกันที่จะนำไปสู่การพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัตรมุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา ซึ่งสามารถสรุปความได้ว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย องค์ประกอบ ๓ ประการพร้อมๆ กัน ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี โดยกิจกรรมใดๆ ที่ขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งไป จะไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นความพอเพียง ทั้งนี้ แนวคิดในการทำงานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงยึดหลัก "เข้าใจ เข้าถึง และร่วมพัฒนา" อย่างสอดคล้องกับ "ภูมิสังคม" ที่หลากหลายของระบบภูมินิเวศ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี เพื่อผลประโยชน์ของประชาชน โดยประชาชนมีส่วนร่วมตัดสินใจ เป็นการมุ่งสู่ "การพึ่งตนเอง" ดำเนินการด้วยความรอบคอบระมัดระวัง "ทำตามลำดับขั้นตอน" มีการทดลองด้วยความเพียรจนมั่นใจ จึงนำไปใช้ประโยชน์และเผยแพร่สู่สาธารณะ

การพัฒนาเชิงพื้นที่ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักคิดกำกับการดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาประเทศที่มุ่งสร้างความสุข ความสมดุลอย่างยั่งยืน" ที่อยู่บนฐานความรู้ โดยเฉพาะความรอบรู้ใน "ภูมิสังคม" การมีคุณธรรม ผ่านกระบวนการที่ตั้งบนหลักการของความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน ซึ่งนำไปสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ที่เป็นผลลัพธ์ระยะยาวต่อไป การจัดการความรู้ตัวอย่างความสำเร็จ (Succession Cases) ของแนวทางการพัฒนาเชิงพื้นที่ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะช่วยส่งเสริมการดำเนินการตามแนวทางการพัฒนาที่ยึดพื้นที่เป็นหลักให้เกิดผลสัมฤทธิ์ พัฒนาต่อยอดการทำงานแบบบูรณาการที่สอดคล้องกับความต้องการของคนในพื้นที่ บริบทและศักยภาพของพื้นที่ นำไปสู่การพัฒนา แก้ไขปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องของการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำ ความยากจน ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม หรือปัญหาอื่นๆ ที่สำคัญ กล่าวได้ว่า การพัฒนาเชิงพื้นที่ คือการบริหารจัดการที่เน้นกระบวนการในพื้นที่เป้าหมาย การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของทุกหน่วยงาน ประชาชนและชุมชนให้ "ระเบิดจากข้างใน" ร่วมกันเรียนรู้และสร้างความเข้าใจในสาเหตุของปัญหา และหาแนวทางแก้ไขด้วยตนเองก่อน เป็นการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่และเป็นการทำงานแบบ "ฐานรากขึ้นสู่ข้างบน" อย่างแท้จริง

จากการถอดบทเรียนการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง ๖ แห่ง พบปัจจัยร่วมที่สำคัญ สรุปได้ดังนี้

๑) เจ้าหน้าที่ : มีความรู้ความเชี่ยวชาญในงาน มีความรับผิดชอบในหน้าที่ ซื่อสัตย์ เต็มใจให้บริการ คำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งระบบ ทำงานเป็นทีม และมีความเพียร ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค

๒) ชุมชน : ต้องเปิดใจ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง รู้คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ เห็นประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติ คำนึงถึงอนาคต คนในชุมชนต้องมีส่วนร่วม มีความเสียสละ ความสามัคคี รู้จักแบ่งปันความรู้เผื่อแผ่ให้กับผู้อื่นและสังคม

๓) รู้ภูมิสังคม : รู้ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และลักษณะสังคมของพื้นที่ รู้และเข้าใจวัฒนธรรม ประเพณีของคนในพื้นที่ มีการจัดทำฐานข้อมูลภูมิสังคมในพื้นที่ มีการปรับปรุงข้อมูลอย่างสม่ำเสมอ

๔) การบริหารจัดการ : มีการวางแผนการทำงานเป็นลำดับขั้นตอน มีการบูรณาการการทำงานใช้งบประมาณอย่างมีประสิทธิภาพ และมีโครงสร้างการบริหารงานที่ชัดเจน

๕) พัฒนาองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง : มีการวิจัยหาความรู้อย่างต่อเนื่อง ใช้หลักวิชาการในการศึกษาหาความรู้ จัดทำข้อมูลฐานความรู้อย่างเป็นระบบ พัฒนาองค์ความรู้ให้เกิดเป็นนวัตกรรม และพัฒนาองค์ความรู้ให้เกิดประโยชน์กับการพัฒนาเชิงพื้นที่

๖) การขยายผลลงสู่ชุมชน : ต้องสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชน สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน มุ่งเน้นพัฒนาอาชีพให้คนในชุมชนมีรายได้อย่างมั่นคง ส่งเสริมการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลง เช่น การปลูกพืชผักผสมผสาน ส่งเสริมการออม การทำบัญชีครัวเรือน ใช้องค์ความรู้ในการจัดการแก้ไขปัญหาเน้นให้เกิดความยั่งยืนในชุมชน ทำให้คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้ พัฒนาแหล่งศึกษาเรียนรู้เป็น "พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต และการเป็นศูนย์บริการรวมที่จุดเดียว"

“๙ ขั้นตอน สู่การพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน” ในการนำแนวทางดังกล่าวไปปฏิบัติจริง ขยายผลต่อยอดการนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป กล่าวได้ว่า การพัฒนาเชิงพื้นที่เป็นการทำให้พื้นที่ในแต่ละแห่งที่มีความแตกต่างกัน เกิดความเจริญเติบโตขึ้นอย่างมั่นคงในทุกมิติ ทั้งสังคม สิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิต โดยแนวทางการพัฒนา ๙ ขั้นตอน ได้สังเคราะห์มาจากกรอบแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และจากการลงพื้นที่ถอดบทเรียนศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง ๖ แห่ง ซึ่งเห็นผลเป็นที่ประจักษ์แล้วว่าได้มีการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จ สามารถพลิกฟื้นพื้นที่เสื่อมโทรมให้กลับมาสมบูรณ์ได้ พลิกฟื้นคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่ได้โดยไม่ทิ้งรากเหง้าเดิมของพื้นที่นั้นๆ แนวทางการพัฒนา ๙ ขั้นตอน จึงเป็นแนวทางหนึ่งในการดำเนินงานการพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืนได้ ขั้นตอนการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างพอเพียง มีรายละเอียดปรากฏ ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ วิเคราะห์สภาพพื้นที่ เพื่อให้ทราบข้อมูลภูมิสังคมโดยละเอียด ภูมิประเทศ ประวัติศาสตร์

เป็นการวิเคราะห์ต้นทุนเดิมที่มีอยู่ในปัจจุบัน ว่าพื้นที่นั้นๆ มีต้นทุนเดิมเป็นอย่างไร โดยวิเคราะห์สภาพพื้นที่นั้นไม่ใช่เพียงการวิเคราะห์เชิงกายภาพเพียงอย่างเดียวแต่ต้องเป็นการวิเคราะห์โดยละเอียดหรือเรียกได้ว่า “รู้ภูมิสังคม” หากต้องการจะพัฒนาพื้นที่ใด ผู้ทำการพัฒนาจะต้องมีข้อมูลรู้จักพื้นที่นั้นทั้งด้านลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ลักษณะประชากร ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ดั้งเดิม เป็นต้น โดยขั้นตอนดังกล่าวมีความสำคัญ เพราะหากไม่มีข้อมูลเหล่านี้อาจทำให้เกิดการพัฒนาที่ไม่สอดรับกับพื้นที่ได้ อาทิ การพัฒนาการเกษตรที่ไม่สอดรับกับภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ส่งผลให้ไม่ประสบความสำเร็จ พืชผลไม่เจริญเติบโต ดังนั้น การพัฒนาเชิงพื้นที่จึงควรให้ความสำคัญกับข้อมูลด้านภูมิสังคม เพื่อนำไปคิดต่อยอดการพัฒนาในทุกองคาพยพและสอดรับกับสภาพพื้นที่เดิมได้ การพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ใช่การทำลายล้างสิ่งเดิมแต่เป็นการทำสิ่งที่มีอยู่นั้นดียิ่งขึ้นไป

ขั้นตอนที่ ๑ วิเคราะห์สภาพพื้นที่	แนวทางการประเมินตนเอง (Checklist/Guideline)
ผลผลิต : ได้ข้อมูลที่เกี่ยวกับพื้นที่อย่างละเอียด ครอบคลุมทุกประเด็น ในพื้นที่	☐ สำรวจ วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่อย่างละเอียด ครอบคลุมในทุกด้าน เข้าใจภูมิสังคมอย่างถ่องแท้
	☐ มีการจัดเก็บข้อมูลต่างๆ ที่ได้มาอย่างเป็นระบบ

ขั้นตอนที่ ๒ สำรวจเพื่อให้ทราบถึงปัญหาหรือประเด็นที่ต้องการจะพัฒนา

การสำรวจเพื่อให้ทราบถึงปัญหาหรือประเด็นที่ต้องการจะพัฒนา สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑) การพัฒนาเชิงพื้นที่ทั้งภาพรวม เมื่อได้ข้อมูลด้านภูมิสังคมของพื้นที่มาแล้ว ผู้พัฒนาจะเห็นถึงประเด็นปัญหาที่ชัดเจนว่าจะต้องมีการพัฒนาในด้านใดบ้าง ๒) การพัฒนาในบางประเด็นตามนโยบาย ซึ่งข้อมูลด้านภูมิสังคมสามารถนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

จุดเน้นของขั้นตอนนี้ คือ การสำรวจปัญหาที่ค้นพบอย่างละเอียด เพื่อหาสาเหตุที่แท้จริง คิดทางเลือกในการแก้ปัญหาที่ก่อให้เกิดผลที่มากกว่าและสอดรับกับภูมิสังคม เช่น ปัญหายากจนขาดรายได้ หากจะแก้ให้ตรงจุด คือ พัฒนาอาชีพให้คนมีงานทำก่อให้เกิดรายได้ แต่หากเลือกแก้ปัญหาโดยการฟื้นฟูทรัพยากรทำให้คนในพื้นที่เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากร ผลที่ได้ คือ คนสามารถเกิดรายได้จากทรัพยากรที่มีอยู่และเกิดการหวงแหน ร่วมกันดูแลทรัพยากร

ขั้นตอนที่ ๒ สำรวจเพื่อให้ทราบประเด็นที่ต้องการจะพัฒนา	แนวทางการประเมินตนเอง (Checklist/Guideline)
ผลผลิต : ทราบปัญหาหรือประเด็นการพัฒนาที่สอดรับกับภูมิสังคมในพื้นที่	
การพัฒนาเชิงพื้นที่ทั้งภาพรวม	☐ สำรวจสภาพพื้นที่อย่างละเอียด มุ่งหวังเพื่อค้นหาปัญหา หรือประเด็นการพัฒนา
	☐ วิเคราะห์ให้ถึงแก่นที่แท้จริงของสิ่งที่ค้นพบในพื้นที่
	☐ ประมวลแนวทางในการแก้ไขหรือการพัฒนาที่หลากหลายแนวทาง
	☐ คิดอย่างรอบคอบถึงผลที่จะเกิดขึ้นในแต่ละแนวทางที่ต้องการพัฒนา
การพัฒนาในบางประเด็นตามนโยบาย	☐ ให้ความสำคัญกับความสอดรับระหว่างประเด็นที่จะพัฒนากับสภาพพื้นที่ภูมิสังคมจริงที่ค้นพบ
	☐ วิเคราะห์ให้ถึงแก่นที่แท้จริงของประเด็นที่จะพัฒนา
	☐ ประมวลแนวทางในการแก้ไขหรือการพัฒนาที่หลากหลายแนวทาง
	☐ คิดอย่างรอบคอบถึงผลที่จะเกิดขึ้นในแต่ละแนวทางที่ต้องการพัฒนา

ขั้นตอนที่ ๓ ศึกษาหาองค์ความรู้ใช้หลักวิชาการ นำองค์ความรู้ที่ได้รับมาแก้ไขหรือพัฒนาในพื้นที่

การจะแก้ไขปัญหาเชิงพื้นที่ได้นั้น ผู้พัฒนาต้องศึกษาหลักวิชาการ หาองค์ความรู้ที่เหมาะสมเพื่อนำไปพัฒนาองค์ความรู้ที่มีอยู่มากมาย แต่อาจไม่ตอบสนองกับปัญหาที่มีความเป็นพลวัตรมากขึ้น ดังนั้นสิ่งสำคัญคือผู้พัฒนาต้องหมั่นศึกษาหาความรู้ ค้นคว้า ทดลอง หรือวิจัย เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่มีความเหมาะสมกับการแก้ปัญหาในพื้นที่

ขั้นตอนที่ ๓ ศึกษาหาความรู้ ใช้ความรู้มาแก้ไขหรือพัฒนาในพื้นที่	แนวทางการประเมินตนเอง (Checklist/Guideline)
ผลผลิต : ได้องค์ความรู้ที่เหมาะสมกับการแก้ไขหรือพัฒนาในพื้นที่	☐ ใฝ่หาความรู้ อย่างสม่ำเสมอ
	☐ พร้อมที่จะหาความรู้ที่หลากหลาย
	☐ วิเคราะห์ เลือกใช้องค์ความรู้ที่เหมาะสมกับพื้นที่
	☐ พื้นฐานของการแก้ปัญหา หรือพัฒนาตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักวิชาการ
	☐ เปิดใจยอมรับองค์ความรู้ที่นอกเหนือจากตำรา เช่น ภูมิปัญญา
	☐ หมั่นพัฒนาองค์ความรู้อย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะองค์ความรู้ที่มีความจำเป็นต่อพื้นที่

ขั้นตอนที่ ๔ สื่อสารประเด็นที่ต้องการจะพัฒนาให้คนในพื้นที่ได้รับทราบและเข้ามามีส่วนร่วม รวมถึงค้นหาผู้นำการเปลี่ยนแปลงทั้งผู้นำธรรมชาติและผู้นำที่จัดตั้งขึ้น

สิ่งสำคัญของการสื่อสารประเด็นการพัฒนานั้น ควรเป็นการสื่อสาร ๒ ทาง คือ ๑) สื่อสารเพื่อให้ข้อมูลกับคนในพื้นที่ว่าจะเข้ามาพัฒนาในประเด็นอะไร ๒) สื่อสารเพื่อรับฟังข้อมูลของคนในพื้นที่ ซึ่งการสื่อสารจะเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างตกผลึก สมบูรณ์แล้ว แต่ข้อมูลเหล่านั้นอาจขาดบางส่วนที่มีความสำคัญ ดังนั้น การรับฟังจะช่วยให้ได้ข้อมูลที่มากขึ้น ในขณะที่ดำเนินการสื่อสารสร้างความเข้าใจผู้พัฒนาต้องค้นหาผู้นำที่มีความเหมาะสมของพื้นที่นั้นๆ ทั้งผู้นำโดยธรรมชาติ หรือผู้นำที่จัดตั้งขึ้น เพราะท้ายที่สุดของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ต้องให้คนในพื้นที่เข้ามาบริหารจัดการด้วยตนเองได้ ดังนั้น คนในพื้นที่จึงมีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการพัฒนา โดยมีผู้นำเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างผู้พัฒนากับคนในพื้นที่

ขั้นตอนที่ ๔ สื่อสารประเด็น เปิดรับการมีส่วนร่วม ค้นหาผู้นำ	แนวทางการประเมินตนเอง (Checklist/Guideline)
ผลผลิต : - คนในพื้นที่ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาครบถ้วนทุกประเด็นก่อนมีการดำเนินการพัฒนาในพื้นที่ - มีกิจกรรมการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในพื้นที่ - ได้ผู้นำที่เป็นที่ยอมรับจากคนในพื้นที่และมีศักยภาพ พร้อมพัฒนาพื้นที่	
สื่อสารประเด็นการพัฒนา	☐ มีการสื่อสารประเด็นที่ต้องการจะพัฒนาก่อนดำเนินการเสมอ
	☐ สื่อสารประเด็นการพัฒนาได้ครบถ้วน ครอบคลุม
	☐ คนในพื้นที่ได้รับทราบประเด็นการพัฒนาอย่างทั่วถึง

เปิดรับการมีส่วนร่วม	☐ จัดเวทีสาธารณะในการรับฟังความคิดเห็น
	☐ เปิดใจรับฟังข้อมูลจากคนในพื้นที่
	☐ เปิดให้มีการตั้งคำถามถึงแนวทางการพัฒนาที่เสนอได้
	☐ นำข้อมูลที่ได้รับจากคนในพื้นที่ มาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบและปรับใช้ให้เหมาะสม
ค้นหาผู้นำ	☐ ค้นหาบุคคล/ผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากคนในพื้นที่ ทั้งผู้นำโดยธรรมชาติและผู้นำโดยตำแหน่ง
	☐ ผู้นำที่ค้นหาควรมีศักยภาพพร้อมที่จะพัฒนาตนเองได้
	☐ ผู้นำควรมีความเสียสละ มองประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก
	☐ ผู้นำสามารถเชื่อมโยงระหว่างผู้พัฒนากับคนในพื้นที่ได้

ขั้นตอนที่ ๕ ดำเนินการพัฒนาในพื้นที่ และติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

การดำเนินการพัฒนาในพื้นที่ควรทำอย่างเป็นระบบ ผ่านการวางแนวทางร่วมกัน และจุดเน้นคือ เมื่อดำเนินการควรมีการติดตามประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ ทั้งก่อนดำเนินการ ระหว่าง และหลังดำเนินการ เพราะการดำเนินการจริงในหลายครั้งอาจเกิดปัญหา หรือมีปัจจัยแทรกซ้อนที่ไม่คาดคิดเกิดขึ้น ดังนั้น การทราบข้อมูลก่อน จะสามารถแก้ไขปรับเปลี่ยนได้ทันท่วงที ทำให้การดำเนินการสามารถบรรลุผลได้

ขั้นตอนที่ ๕ ดำเนินการพัฒนาในพื้นที่ และติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง	**แนวทางการประเมินตนเอง (Checklist/Guideline)**
ผลผลิต : - สามารถดำเนินการได้อย่างเป็นระบบ ตามขั้นตอน - มีข้อมูลจากการติดตาม/ประเมินผล และสามารถใช้ในการวิเคราะห์แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้	☐ มีทรัพยากรพร้อมที่จะดำเนินการ ทั้งบุคลากร องค์ความรู้ งบประมาณ
	☐ วางแผน จัดลำดับขั้นตอนในการดำเนินงาน
	☐ ดำเนินการอย่างเป็นระบบ
	☐ ติดตาม ประเมินผลความก้าวหน้าการดำเนินการอย่างสม่ำเสมอ
	☐ เก็บข้อมูลที่ได้จากการติดตาม/ประเมินผลอย่างเป็นระบบ นำมาวิเคราะห์ เพื่อตรวจสอบหาข้อบกพร่องของการดำเนินการ
	☐ นำข้อมูลที่ได้จากการติดตาม/ประเมินผลมาวิเคราะห์ เพื่อตรวจสอบหาข้อบกพร่องและดำเนินการแก้ไขอย่างทันท่วงที

ขั้นตอนที่ ๖ ขยายผลการพัฒนา ให้คนในพื้นที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการพัฒนา

เมื่อผู้พัฒนาดำเนินการจนเกิดการพัฒนาในพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรมแล้วจำเป็นต้องขยายผลการพัฒนาให้กับคนในพื้นที่ได้รับทราบและทดลองลงมือปฏิบัติตาม ซึ่งการขยายผลสามารถดำเนินการได้โดยการเปิดโอกาสให้คนในพื้นที่เข้ามาเป็นเครือข่ายการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม โดยเครือข่ายการพัฒนานี้จะเป็นส่วนสำคัญที่จะร่วมกันพัฒนาพื้นที่ ซึ่งเครือข่ายที่เกิดขึ้นอาจมีหลายรูปแบบตามความถนัด จุดเน้นคือ กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการพัฒนาที่มาจากคนในพื้นที่ เกิดการเรียนรู้ ปฏิบัติอย่างเข้าใจ

ขั้นตอนที่ ๖ ขยายผลการพัฒนา ให้คนในพื้นที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการพัฒนา	**แนวทางการประเมินตนเอง (Checklist/Guideline)**
ผลผลิต : - มีแผนการขยายผลและการพัฒนาเครือข่ายอย่างเป็นรูปธรรม - เกิดเครือข่ายที่มีศักยภาพในการพัฒนาพื้นที่	☐ มีการวางแผนการขยายผลอย่างเป็นระบบ เหมาะสมกับภูมิสังคม
	☐ สร้างความเข้าใจ/ให้ความรู้กับคนในพื้นที่เป็นพื้นฐานของการขยายผล
	☐ ส่งเสริมให้คนในพื้นที่รวมตัวเกิดเป็นเครือข่ายเพื่อพัฒนาในพื้นที่ตนเอง
	☐ เปิดโอกาสให้ทุกเครือข่ายในพื้นที่ได้มีโอกาสเข้ามาพัฒนาพื้นที่ของตนเอง
	☐ วางแผนพัฒนาศักยภาพเครือข่าย

ขั้นตอนที่ ๗ สร้างต้นแบบความสำเร็จในแต่ละพื้นที่ และขยายผลการพัฒนาในพื้นที่นั้นๆ

การสร้างต้นแบบความสำเร็จเป็นกระบวนการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในเชิงประจักษ์ทำให้ง่ายต่อการขยายผลโดยปกติของมนุษย์มักจะลงมือทำเมื่อได้เห็นว่าสิ่งนั้นทำแล้วได้ผลดีกับตนเองดังนั้นการสร้างต้นแบบความสำเร็จจึงเป็นกระบวนการหนึ่งที่ช่วยให้เกิดการขยายผลที่ง่าย และผู้ที่เป็นต้นแบบความสำเร็จ จะเป็นเหมือนพี่เลี้ยงที่สามารถให้คำแนะนำในเบื้องต้นสำหรับผู้ที่สนใจ จุดเน้นในขั้นตอนนี้คือ ต้นแบบความสำเร็จควรเกิดขึ้นเอง ไม่ใช่เกิดการจัดสรรขึ้นมาโดยผู้พัฒนา ผู้ที่เป็นต้นแบบความสำเร็จด้วยตนเองจะมีความเข้าใจ และสามารถถ่ายทอดประสบการณ์ได้เป็นอย่างดี ส่งผลให้เกิดการขยายผลในพื้นที่นั้นๆ ได้รวดเร็ว ผู้พัฒนาจึงควรเฟ้นหาคนที่มีแววเหมาะสม ชักชวนให้ลงมือทำ และถ่ายทอดความรู้ ให้คำปรึกษาแนะนำอย่างใกล้ชิด

ขั้นตอนที่ ๗ สร้างต้นแบบความสำเร็จในแต่ละพื้นที่	**แนวทางการประเมินตนเอง (Checklist/Guideline)**
ผลผลิต : - มีแผนการสร้างต้นแบบความสำเร็จ - มีต้นแบบความสำเร็จที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติของคนในพื้นที่	☐ ค้นหาผู้ที่สนใจและมีศักยภาพ เพื่อสนับสนุนให้ลงมือปฏิบัติและเป็นต้นแบบความสำเร็จ
	☐ วางแผนการสร้างต้นแบบความสำเร็จร่วมกับคนในพื้นที่
	☐ อบรมต้นแบบความสำเร็จให้มีความสามารถในการเป็นตัวแทนเพื่อขยายผลให้ความรู้กับคนในพื้นที่ได้
	☐ มีต้นแบบความสำเร็จที่หลากหลาย
	☐ มีการกำกับดูแล ให้คำปรึกษาต้นแบบความสำเร็จอย่างสม่ำเสมอ

ขั้นตอนที่ ๘ ติดตามการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และพร้อมเปิดรับการเรียนรู้ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ผู้พัฒนาควรมีการติดตามการพัฒนาอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และหากการพัฒนาไม่เป็นไปในรูปแบบที่วางไว้ ผู้พัฒนาต้องพร้อมที่จะเปิดรับการเรียนรู้ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่เป็นประโยชน์แก่พื้นที่โดยแท้จริง ผู้พัฒนาอาจสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้พัฒนากับคนในพื้นที่ ซึ่งกระบวนการนี้ นอกจากผู้พัฒนาจะได้รับการเรียนรู้ใหม่แล้ว ยังเป็นการปลูกฝังวิธีการทำงานแบบมีส่วนร่วมให้กับคนในพื้นที่ได้รับรู้ด้วย

ขั้นตอนที่ ๘ ติดตามการพัฒนา เปิดรับการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง	แนวทางการประเมินตนเอง (Checklist/Guideline)
ผลผลิต :	☐ มีการวางแผนการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง
- มีแผนการติดตามประเมินผลอย่างเป็นรูปธรรม	☐ สร้างค่านิยมการเปิดใจรับฟัง เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆ
	☐ เปิดให้มีเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ
- มีการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้	☐ ส่งเสริมให้คนในพื้นที่ เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการติดตาม

ขั้นตอนที่ ๙ พัฒนาศักยภาพคนในพื้นที่ให้เกิดกระบวนการแก้ไขปัญหาและพัฒนาได้ด้วยตนเอง

ผู้พัฒนาควรสร้างให้คนในพื้นที่มีศักยภาพ มีความพร้อมทั้งความรู้เกี่ยวกับภูมิสังคม หลักวิชาการในการพัฒนา ความสามารถในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เรียนรู้ที่จะเปิดโอกาสให้ผู้อื่นเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และยินดีที่จะถ่ายทอดประสบการณ์ให้กับผู้อื่น จึงจะทำให้เกิดการสานต่อการพัฒนาพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน เพราะท้ายที่สุดแล้วการพัฒนาจะยั่งยืนได้จำเป็นที่จะต้องให้คนในพื้นที่ร่วมกันพัฒนา

ขั้นตอนที่ ๙ พัฒนาศักยภาพคนในพื้นที่ให้เกิดกระบวนการแก้ไขปัญหาและพัฒนาได้ด้วยตนเอง	แนวทางการประเมินตนเอง (Checklist/Guideline)
ผลผลิต : คนในพื้นที่สามารถดำเนินการเพื่อให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ได้	☐ คนในพื้นที่สามารถวางแผนเพื่อพัฒนาพื้นที่ของตนเองได้
	☐ คนในพื้นที่ทุกคนมีองค์ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับภูมิสังคมของตนเอง
	☐ ผู้นำ/เครือข่ายการพัฒนาพื้นที่มีบทบาทในการนำการพัฒนา
	☐ คนในพื้นที่เกิดความตระหนัก และต้องการให้พื้นที่พัฒนา

แนวทางการประเมินตนเอง (Checklist/Guideline)

องค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาเชิงพื้นที่

เจ้าหน้าที่

- ☐ เข้าใจในการนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- ☐ มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในงาน
- ☐ ทำงานเป็นทีม
- ☐ คำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งระบบ
- ☐ มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่
- ☐ เต็มใจให้บริการ
- ☐ ซื่อสัตย์
- ☐ มีความเพียร ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค

ชุมชน

- ☐ เปิดใจ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง
- ☐ รู้คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ
- ☐ เห็นประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติ
- ☐ คำนึงถึงอนาคต
- ☐ ต้องการมีส่วนร่วม
- ☐ รู้จักการแบ่งปันความรู้ แบ่งปันให้สังคม
- ☐ มีความสามัคคี
- ☐ มีความเสียสละ

รู้ภูมิสังคม

- ☐ รู้ลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่
- ☐ รู้ลักษณะภูมิอากาศของพื้นที่
- ☐ รู้ลักษณะสังคมของคนในพื้นที่
- ☐ รู้วัฒนธรรม ประเพณี ของคนในพื้นที่
- ☐ มีการจัดทำฐานข้อมูลภูมิสังคมในพื้นที่
- ☐ มีการปรับปรุงข้อมูลอย่างสม่ำเสมอ

การบริหารจัดการ

- ☐ มีการวางแผนการทำงานเป็นลำดับขั้นตอน
- ☐ มีการใช้งบประมาณอย่างมีประสิทธิภาพ
- ☐ มีการบูรณาการการทำงาน
- ☐ มีโครงสร้างการบริหารงานที่ชัดเจน

พัฒนาองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง

- ☐ มีการวิจัยหาความรู้อย่างต่อเนื่อง
- ☐ ใช้หลักวิชาการในการศึกษาหาความรู้
- ☐ มีการจัดทำข้อมูลฐานความรู้อย่างเป็นระบบ
- ☐ พัฒนาองค์ความรู้ให้เกิดเป็นนวัตกรรม
- ☐ แนวทางการพัฒนาองค์ความรู้ควรก่อให้เกิดประโยชน์กับการพัฒนาในเชิงพื้นที่

การขยายผลลงสู่ชุมชน

- ☐ สร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชน
- ☐ เน้นให้เกิดการมีส่วนร่วม
- ☐ พัฒนาอาชีพ ให้คนในชุมชนมีรายได้
- ☐ ส่งเสริมให้เกิดภูมิคุ้มกัน ปลูกพืชผสมผสาน
- ☐ ส่งเสริมให้เกิดการออม การทำบัญชีครัวเรือน
- ☐ ทำให้คนอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติ
- ☐ เน้นให้เกิดความยั่งยืนในชุมชน
- ☐ ใช้องค์ความรู้ที่ค้นพบเข้ามาแก้ไขปัญหา
- ☐ เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต
- ☐ เป็นศูนย์บริการ One Stop Service

ผลผลิต/ผลลัพธ์นำไปสู่ความยั่งยืน

	Planet	*Prosperity*	*People*
OUTPUT	☐ ทรัพยากรกลับมาอุดมสมบูรณ์ ☐ คนในพื้นที่รู้จักการใช้และบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	☐ เกิดอาชีพที่เหมาะกับภูมิสังคมในพื้นที่ ☐ มีภูมิคุ้มกันในการประกอบอาชีพ	☐ คนมีรายได้ ☐ คนมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น
OUTCOME	☐ ทรัพยากรคงอยู่อย่างยั่งยืน เพียงพอต่อชนรุ่นต่อไป ☐ เกิดระบบการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนในทุกกระบวนการผลิต	☐ เกิดห่วงโซ่รายได้ ในทุกระดับ ☐ เศรษฐกิจในพื้นที่เติบโต	☐ ลูกหลานของคนในพื้นที่ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น ☐ คนในพื้นที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ลดการย้ายถิ่นฐาน ☐ ครอบครัวอยู่พร้อมหน้า

ประมวลมาจาก : เกณฑ์การประกวดผลงานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสำนักงาน กปร. การจัดทำเกณฑ์การประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย การจัดทำคุณลักษณะของชุมชนที่พึงประสงค์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดย สศช. ร่วมกับ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๑. ความเป็นมา

แนวทางการพัฒนาตามแนวพระราชดำริของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นกรณีตัวอย่างความสำเร็จของการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area Based Development) ที่ให้ความสำคัญกับการบูรณาการการทำงานในพื้นที่เพื่อรับทราบปัญหาและความต้องการที่แท้จริง เป็นการทำงานในแนวราบ คือ เสริมให้เกิดการรวมกำลังของหน่วยงานที่ทำงานในแนวดิ่งและภาคส่วนต่างๆ ให้เข้ามาทำงานร่วมกันได้ โดยใช้แนวคิดเรื่องของ “ความร่วมมือ” และ “การเรียนรู้ร่วมกัน” เน้นการทำงานแบบเสริมแรงกันระหว่างคนและหน่วยงานที่มีจุดแข็งแตกต่างกัน เปิดพื้นที่เพื่อดึงทุกฝ่ายให้ทำงานร่วมกันได้ จะทำให้สามารถใช้จุดเด่นจุดแข็งแต่ละฝ่ายมาเสริมแรงซึ่งกันและกัน สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ประชาชนในพื้นที่หาแนวทางแก้ไขปัญหา โดยให้ “ระเบิดจากข้างใน” ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมลงมือปฏิบัติ ยึดหลักการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนมาร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้สามารถตอบสนองปัญหาความต้องการและดูแลทุกข์สุขของประชาชนได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่ทรงใช้หลักการของการพัฒนาที่ต้องการเป็นไปตามขั้นตอน คำนึงถึงสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสังคมวิทยาของแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันด้วย ดังพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ความตอนหนึ่งว่า[๓]

“...การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา ภูมิประเทศตามสังคมวิทยา คือนิสัยใจคอของคนเรา จะไปบังคับให้คนคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำ เราเข้าไปช่วยโดยที่จะคิดให้เขาเข้ากับเราไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าไปแล้ว เราเข้าไปดูว่าเขาต้องการอะไรจริงๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง ...”

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ทั้ง ๖ แห่ง มีแนวทางและวัตถุประสงค์ตามพระราชดำริ ดังนี้[๔]

“...เป็นการสาธิตการพัฒนาเบ็ดเสร็จ หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างทุกด้านของชีวิตประชาชนที่จะหาเลี้ยงชีพในท้องที่จะทำอย่างไร และได้เห็นวิทยาการแผนใหม่จะสามารถที่จะหาดูวิธีการ จะทำมาหากินให้มีประสิทธิภาพ...”

“...ด้านหนึ่งก็เป็นจุดประสงค์ของศูนย์ศึกษาก็เป็นสถานที่สำหรับค้นคว้า วิจัยในท้องที่ เพราะว่าแต่ละท้องที่ สภาพฝน ฟ้าอากาศ และประชาชนในท้องที่ต่างๆ กัน ก็มีลักษณะแตกต่างกันมากเหมือนกัน...”

“...กรมกองต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประชาชนทุกด้าน ได้สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปรองดองกัน ประสานกัน ตามธรรมดาแต่ละฝ่ายต้องมีศูนย์ของตน แต่ว่าอาจจะมีงานถือว่าเป็นศูนย์ของตนเอง คนอื่นไม่เกี่ยวข้อง และศูนย์ศึกษาการพัฒนาเป็นศูนย์ที่รวบรวมกำลังทั้งหมดของเจ้าหน้าที่ทุกกรม กอง ทั้งในด้านเกษตรหรือในด้านสังคม ทั้งในด้านหางานการส่งเสริมการศึกษามาอยู่

---

[๓] สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : การบริหารงานแบบบูรณาการพระราชดำริ, เข้าถึงได้จาก http://km.rdpb.go.th/Knowledge/View/81 , สืบค้นเมื่อ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

[๔] เพิ่งอ้างถึง

ด้วยกัน ก็หมายความว่าประชาชนซึ่งจะต้องใช้วิชาการทั้งหลายก็สามารถที่จะมาดู ส่วนเจ้าหน้าที่จะให้ความอนุเคราะห์แก่ประชาชนก็มาอยู่พร้อมกันในที่เดียวกันเหมือนกัน ซึ่งเป็นสองด้าน ก็หมายถึงว่าที่สำคัญปลายทางคือ ประชาชนจะได้รับประโยชน์และต้นทางของผู้เป็นเจ้าหน้าที่จะให้ประโยชน์...”

ด้วยหลักการดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้ง “ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” ขึ้นตามภูมิภาคต่างๆ จำนวน ๖ แห่ง ตั้งกระจายอยู่ตามภูมิภาค ดังนี้[๕]

๑.๑ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริแห่งแรก ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๒๒ เพื่อเป็นศูนย์รวมของการพัฒนาด้านการเกษตร เน้นการปรับปรุงและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของดินและน้ำให้มีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากมีการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อใช้พื้นที่ปลูกพืชไร่ ทำให้ดินจืดและเสื่อมคุณภาพจนกลายเป็นดินทรายไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ จึงได้พระราชทานพระราชดำริให้ทำการฟื้นฟูสภาพของดิน เพื่อให้เกษตรกรสามารถใช้ในการประกอบอาชีพได้ ตามเจตนารมณ์ “ป่าหาย น้ำแห้ง ดินเลว ก็พัฒนาได้”

๑.๒ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนราธิวาส จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๖ มกราคม ๒๕๒๕ โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร มีพระราชดำริให้เป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนา เพื่อทำการศึกษาทดลองวิจัยและปรับปรุงสภาพป่าพรุที่เสื่อมโทรม ให้สามารถนำมาใช้ในการเกษตรได้ ทดสอบการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทำประมงน้ำกร่อยซึ่งมีสภาพน้ำเปรี้ยว และการปลูกไม้โตเร็วในพื้นที่พรุเพื่อประโยชน์ในทางอุตสาหกรรม การทำสวนยางครบวงจร การปรับปรุงและบำรุงรักษาป่า การพัฒนาอาชีพ ตลอดจดจัดหาพันธุ์ไม้ดอกที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่พรุที่ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี ตามคำกล่าวที่ว่า “ป่าพรุเสื่อมโทรม สะสมดินเปรี้ยว แกล้งดินอย่างเดียว”

๑.๓ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดจันทบุรี ก่อตั้งตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร โดยในวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๒๔ ทรงมีพระราชดำริแก่ผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรีในขณะนั้น ให้พิจารณาพื้นที่ที่เหมาะสมจัดทำโครงการพัฒนาด้านอาชีพการประมงและการเกษตรในเขตพื้นที่ดินชายฝั่งทะเลจันทบุรี เนื่องจากพื้นที่มีสภาพเป็นดินเค็ม เพราะมีน้ำทะเลท่วมถึง และมีปัญหาเรื่องความเสื่อมโทรมของสภาพพื้นที่ป่าชายเลน จึงพระราชทานพระราชดำริให้ทำการศึกษา ทดลอง ค้นคว้า วิจัย เพื่อปรับปรุงสภาพแวดล้อมด้านการประมงชายฝั่งให้แก่ประชาชน พร้อมทั้งอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนอันเป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์ที่จะทำให้สัตว์น้ำเจริญเติบโตและเจริญพันธุ์ต่อไปได้ รวมทั้งต้องกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้คุณค่าของป่าชายเลนและเห็นความสำคัญของป่าชายเลนว่า เป็นแหล่งอาหารของสัตว์น้ำ ซึ่งมีผลโดยตรงกับการประกอบอาชีพประมงซึ่งจะเป็นประโยชน์ในระยะยาวต่อไปในอนาคตแก่ประชาชนที่อาศัยในพื้นที่นั้นเอง ซึ่งเป็นไปตามกรอบพัฒนาว่าเป็น “การพัฒนาจากยอดเขาสู่ท้องทะเล”

๑.๔ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร มีพระราชดำริ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๕ ให้พิจารณาจัดทำโครงการจัดหาน้ำสนับสนุนศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เพื่อการศึกษาทดลองงานพัฒนาด้านการเกษตรสาขาต่างๆ ที่เป็นพื้นที่ดินปนทรายเค็ม ขาดแคลนน้ำ แล้วนำผลการศึกษาทดลองที่ได้ผลดีไปแนะนำให้ประชาชนได้ใช้เป็นแบบอย่าง นำไปปฏิบัติในที่ดินของตนเพื่อเพิ่มผลผลิตและรายได้ อันจะเป็นการทำให้ประชาชนที่ยึดอาชีพเป็นเกษตรกรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ตามเจตจำนงค์ “สร้างน้ำ เพิ่มป่า พัฒนาชีวิตที่พอเพียง”

---

[๕] เพิ่งอ้างถึง

๑.๕ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ จัดตั้งเมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๒๕ เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำลำธาร เนื่องจากมีการตัดไม้ทำลายป่าเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้พื้นที่ห้วยฮ่องไคร้มีสภาพแห้งแล้งและเกิดไฟป่าอยู่เป็นประจำ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ จึงหาแนวทางอนุรักษ์ป่า ทำให้ผืนป่ามีความสมบูรณ์อย่างยั่งยืน ในขณะเดียวกันได้ทดลองทำระบบการป้องกันไฟป่าเปียก ซึ่งสามารถลดปัญหาไฟป่าที่เกิดขึ้นได้ ทำให้เพิ่มความชุ่มชื่นให้แก่ผืนป่าได้เป็นอย่างดี รวมทั้งสนับสนุนให้มีการปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำในพื้นที่ตามไหล่เขา เพื่อลดปัญหาการชะล้างพังทลายของหน้าดินอีกด้วย ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนา “ต้นทางเป็นป่าไม้ ปลายทางเป็นประมง ระหว่างทางเป็นเกษตรกรรม”

๑.๖ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๖ เพื่อพัฒนาด้านป่าไม้ให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติและดำเนินการฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรมให้กลับคืนมาเป็นป่าที่สมบูรณ์ให้ได้ เนื่องจากในอดีตนั้น บริเวณพื้นที่แห่งนี้มีสภาพเป็นป่าโปร่ง ต่อมามีคนไปตัดไม้สำหรับนำไปทำฟืนและถางป่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่จนหมดสภาพความเป็นป่าไม้ ซึ่งเป็นผลให้ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล พื้นที่มีลักษณะเป็นที่อับฝน ดินขาดการบำรุงจนกลายเป็นดินจืดและเป็นดินดาน รวมทั้งเกิดการพังทลายของผิวดินค่อนข้างมาก ที่ดินบริเวณดังกล่าวนี้จึงไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ ส่วนการดำเนินการปลูกป่านั้นได้ให้ประชาชนที่ทำกินอยู่เดิมในพื้นที่แห่งนี้ได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าโดยการปลูกป่าที่ใช้ไม้โตเร็วไม้ผลและไม้เศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนา และส่งเสริมอาชีพโดยทำเกษตรแบบผสมผสาน ทำการเกษตรในระบบวนเกษตรหรือเกษตรธรรมชาติ พร้อมทั้งศึกษาการป้องกันไฟป่าในแบบ ระบบป่าเปียก และขยายพันธุ์สัตว์ป่า เพื่อปล่อยคืนสู่ธรรมชาติดังเช่นอดีตที่เคยเป็นมา “ฟื้นดินคืนป่าเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต”

รูปแบบการพัฒนาเชิงพื้นที่ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

๒. การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ทั้ง ๖ แห่ง ดำเนินการพัฒนาตามแนวพระราชดำริและหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร โดยมีคณะกรรมการบริหารโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ประกอบด้วย องคมนตรีเป็นประธาน เลขาธิการ กปร. เป็นรองประธาน อธิบดีกรมที่เกี่ยวข้อง ๑๗ คน ผู้แทนสำนักงบประมาณ และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ตั้งอยู่ ๖ คน เป็นกรรมการ รองเลขาธิการ กปร. เป็นกรรมการและเลขานุการ ที่ปรึกษาด้านการประสานงานและผู้แทนสำนักงาน กปร. เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ รวมกรรมการทั้งสิ้น ๓๓ คน มีหน้าที่กำหนดวัตถุประสงค์ นโยบาย และเป้าหมายในการดำเนินงาน รวมทั้งแนวทางการบริหารโครงการ อำนวยการ ควบคุม กำกับ ดูแล ให้การดำเนินงานเป็นไปตามแนวพระราชดำริที่ได้กำหนดไว้ ติดตามผลและให้คำแนะนำในการปฏิบัติงาน รวมทั้งการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการบริหารงานให้บรรลุผล และกรรมการชุดนี้สามารถแต่งตั้งคณะอนุกรรมการ หรือคณะทำงาน หรือบุคคลเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานได้ตามความจำเป็น

องค์กรดำเนินงานศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ แต่ละแห่ง ประกอบด้วย ผู้ดำเนินงานตามความเหมาะสมซึ่งแต่งตั้งโดยประธานกรรมการบริหารโครงการ คือ อนุกรรมการดำเนินงาน และคณะทำงานที่เป็นผู้แทนจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งจากส่วนกลางและระดับพื้นที่มากกว่า ๑๐ กรม มาร่วมกันปฏิบัติงาน คือ กรมพัฒนาที่ดิน กรมวิชาการเกษตร กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรมปศุสัตว์ กรมประมง กรมชลประทาน สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กรมส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ฯลฯ ในจำนวนเหล่านี้จะมีเจ้าหน้าที่ของหน่วยงาน อำนวยการตามความจำเป็น ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ได้ทำการศึกษาค้นคว้า วิจัยตามแนวพระราชดำริ เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาในลักษณะของ **"พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต"** เพื่อให้ประชาชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่รอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ และประชาชนทั่วไปได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้จากพื้นที่จริงที่เห็นเป็นรูปธรรม โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ให้คำแนะนำต่างๆ พร้อมติดตามผลการนำใช้ โดยมีแนวทางและวัตถุประสงค์ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ[๖] ดังนี้

๒.๑ ทำการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัย เพื่อแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนาทางด้านต่างๆ ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่แตกต่าง ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ จึงเปรียบเสมือน "ตัวแบบ" ของความสำเร็จที่จะเป็นแนวทางและตัวอย่างของผลสำเร็จให้แก่พื้นที่อื่นๆ โดยรอบได้ทำการศึกษา

๒.๒ การแลกเปลี่ยนสื่อสารระหว่างนักวิชาการ นักปฏิบัติ และประชาชน การศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัยต่างๆ ที่ได้ผลแล้วควรจะนำไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่จริงได้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ควรเป็นแหล่งผสมผสานวิชาการและการปฏิบัติ เป็นแหล่งความรู้ของประชาชน เป็นแหล่งศึกษาทดลองของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน และเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนถ่ายทอดประสบการณ์และแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่างคน ๓ กลุ่ม คือ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ซึ่งทำหน้าที่พัฒนาส่งเสริม และประชาชน

๒.๓ การพัฒนาแบบผสมผสาน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เป็นตัวอย่างที่ดีของแนวความคิดแบบสหวิทยาการ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในพื้นที่นั้นๆ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ แต่ละแห่งจะเป็นแบบจำลองของพื้นที่และรูปแบบการพัฒนาที่ควรจะเป็นเพื่อเป็นตัวอย่างว่าในพื้นที่และรูปแบบการพัฒนาพื้นที่ลักษณะหนึ่งๆ นั้นจะสามารถใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ได้โดยวิธีใดบ้าง มิใช่การพัฒนาเฉพาะทางใดทางหนึ่งแต่พยายามใช้ความรู้สาขาต่างๆ มากที่สุด แต่ละสาขาให้เป็นประโยชน์เกื้อหนุนกับการพัฒนาสาขาอื่นๆ และระบบของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ควรเป็นการผสมผสานไม่เพียงเฉพาะเรื่องความรู้เท่านั้น แต่ต้องมีการผสมผสานการดำเนินงานและการบริหารที่เป็นระบบด้วย

---

[๖] สรุปความจากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) เข้าถึงได้จาก http://www.rdpb.go.th, สืบค้นเมื่อ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

๒.๔ การประสานงานระหว่างส่วนราชการ เป็นแนวทางและวัตถุประสงค์ที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง เนื่องจากกระบวนการพัฒนาและระบบราชการไทยมีปัญหานี้โดยพื้นฐาน เป็นสิ่งบั่นทอนประสิทธิภาพและผลสำเร็จของงานลงอย่างน่าเสียดาย

๒.๕ การบริการรวมที่จุดเดียว กล่าวคือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ มีการศึกษาทดลอง และสาธิต ให้เห็นถึงความสำเร็จของการดำเนินงานพร้อมๆ กันในทุกด้าน ทั้งด้านการเกษตร ปศุสัตว์ ประมง ตลอดจนการพัฒนาทางด้านสังคม และงานศิลปาชีพ ในลักษณะของ "พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต" เมื่อผู้สนใจเข้าไปศึกษาดูงานโดยจะมีให้ดูได้ทุกเรื่องในบริเวณศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ทั้งหมด ผู้สนใจหรือเกษตรกรจะได้รับความรู้รอบด้าน อีกทั้งมีความสะดวก รวดเร็ว ซึ่งนำไปสู่การได้รับประโยชน์สูงสุด

๓. การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

๓.๑ การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงภายในศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางการพัฒนา โดยการทำงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ มีภารกิจที่สำคัญ

๓.๑.๑ กระบวนการทำงานยึดหลักการพัฒนาเป็นองค์รวม (Holistic Development Approach) และการบูรณาการการทำงานของหน่วยงานบนฐานข้อมูลและหลักวิชาการ เพื่อสร้างองค์ความรู้ในการนำใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างสอดคล้องกับภูมิสังคมและศักยภาพของทรัพยากร และการใช้ความรู้ในการปรับปรุงกระบวนการทำงานภายในศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยใช้หลักการ Plan Do Check Act (PDCA) เพื่อให้ได้มาซึ่งงานวิจัยที่เป็นรูปธรรม และถ่ายทอดงานวิจัยนั้นสู่การพัฒนาชุมชน ซึ่งขั้นนี้ต้องปรับใช้เรื่องภูมิสังคมอย่างมากเพื่อให้องค์ความรู้สามารถลงถึงชุมชนได้ เกิดการนำใช้จริงและเกิดการคิดวิเคราะห์ขยายวงภายในชุมชน เปิดกว้างให้ชาวบ้านร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อร่วมค้นหาปัญหาและทางออก เกิดการระเบิดจากข้างในตระหนักว่าการนำใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทางรอด ถ้าชุมชนคิดเองได้นั่นคือความยั่งยืน ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญในการ ทำงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ

๓.๑.๒ การขยายผลโดยสร้างผู้นำ และตัวแบบสร้างแรงบันดาลใจ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ให้ความสำคัญกับการสร้าง **"ผู้นำ"** ที่มีศักยภาพ มีความสามารถในการโน้มน้าวให้ผู้อื่นเชื่อ สามารถสร้างแรงบันดาลใจ สร้างขวัญและกำลังใจให้สมาชิกในชุมชนมีความปรารถนาดีต่อผู้อื่นอย่างแท้จริง เสียสละ อดทน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตนและพวกพ้อง และมีความเชื่อมั่นศรัทธาต่อแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง **ซึ่งจะทำหน้าที่เชื่อมประสานระหว่างประชาชนกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ หรือหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ทำให้การพัฒนาพื้นที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวดเร็วขึ้น** โดยการสร้างผู้นำ เป็นกระบวนการต่อเนื่อง มีการแสวงหาผู้นำหรือตัวแบบรุ่นใหม่ๆ ที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจและกระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการเรียนรู้สานต่อ เป็นเครือข่ายการร่วมขยายผลกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ซึ่งการได้ผู้นำที่ดี จริงใจ มีคุณธรรมจะทำให้ชุมชนมีความรักสามัคคีและมีความเข้มแข็ง

๓.๑.๓ การพัฒนาระดับบุคคล โดยถ่ายทอดการคิดวิเคราะห์ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและความศรัทธา รวมทั้งกระตุ้นให้คนในพื้นที่และโดยรอบตระหนักถึงคุณค่าของการพัฒนาวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเอง เพื่อพัฒนาชุมชนและตนเองให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ มีการจัดฝึกอบรมความรู้ทางการเกษตร และการพัฒนาอาชีพต่างๆ พร้อมสนับสนุนพันธุ์สัตว์ และพันธุ์พืช ให้กับประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณโดยรอบ เช่น อบรมเกษตรกรต้นแบบกับการพัฒนาแบบพอเพียง การเพาะเห็ดเศรษฐกิจ การเลี้ยงสัตว์ปีก การจักสานผลิตภัณฑ์จากเส้นใยธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ การแปรรูปสมุนไพร เป็นต้น ส่งผลให้เกษตรกรสามารถสร้างรายได้ที่หลากหลายให้แก่ครอบครัว ทั้งรายได้รายวัน/รายเดือน/รายปี รู้จักใช้จ่ายอย่างมีเหตุผล ลดภาระหนี้สินจนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และดำรงชีวิตอย่างมีความสุข พร้อมหน้าครอบครัว กล่าวได้ว่า **"ความสุข" จึงเป็นปลายทางของการพัฒนา** สามารถนิยามความสุขในพื้นที่ของ

ระดับครัวเรือน อาทิ การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การมีความมั่นคงด้านรายได้ ไม่มีภาระหนี้สิน ครอบครัวอยู่พร้อมหน้า และไม่มีเงื่อนไขเรื่องเวลา เป็นต้น

๓.๒ การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่สู่ความยั่งยืนหลักการทำงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่สอดรับกับภูมิสังคมและฐานความรู้จากการศึกษา วิจัย ทดลอง และเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้น โดยมีกระบวนทัศน์ของการพัฒนาที่มุ่งเน้น ***"การสร้างความสมดุลในระบบนิเวศ คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน"*** แนวทางการพัฒนาเริ่มจาก

๓.๒.๑ *การระเบิดจากข้างใน* โดยคนในพื้นที่ตระหนักรู้ถึงสภาพปัญหา ผลกระทบจากการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ สร้างความเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน โดย "การปลูกป่าในใจคน" ให้เกิดความหวงแหน รู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและคำนึงถึงชนรุ่นหลัง อันนำไปสู่กระบวนการคิดแก้ไขปัญหาแบบองค์รวมผ่านกระบวนการหาความรู้ ตั้งแต่ต้นทางจนถึงปลายทาง

๓.๒.๒ *การสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา* แสวงหาความรู้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในพื้นที่เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง แก้ปัญหาด้วยแนวทางเรียบง่าย ใช้วิธีธรรมชาติตามบริบทและสภาพภูมิสังคมในพื้นที่ ยึดหลักความเพียรและมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชน

๓.๒.๓ *การสร้างภาคีเครือข่ายและขยายผลการพัฒนา* รวมกลุ่มร่วมมือกันพัฒนาโดยใช้องค์ความรู้ที่ได้จากการทดลองทำวิจัยที่เหมาะสมกับภูมิสังคม ภูมินิเวศ พัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ รวมถึงการพัฒนาแกนนำ สร้างผู้นำชุมชนที่เสียสละเพื่อเป็นตัวอย่างรูปแบบการพัฒนาพื้นที่ที่สามารถใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ได้ เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ส่งผลให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ยั่งยืน และมีความสุข

๔. การเชื่อมโยงผลลัพธ์การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวทางการพัฒนาของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ที่น้อมนำแนวพระราชดำริ หลักการทรงงานและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นฐานการพัฒนาประเทศสู่ความยั่งยืน โดยมีแนวทางการพัฒนาจาก "ภูผาสู่มหานที" อันก่อให้เกิดทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ "ดิน น้ำ ป่า" การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางทะเล พัฒนาคุณภาพชีวิตและดำรงวิถีชีวิตเกษตรกรรมอย่างมั่นคง ยั่งยืน และมีความสุข ซึ่งการดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เป็นการดำเนินการที่ให้ความสำคัญกับ "ภูมิสังคม" ของพื้นที่ และการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรม โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับองค์ความรู้สมัยใหม่พัฒนาเป็นนวัตกรรมที่สอดรับกับภูมิสังคมของพื้นที่เช่นธนาคารปูไข่หญ้าแฝกเพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องดินระบบป่าภูเขาและอ่างพวงเพื่อการจัดการน้ำ เป็นต้น รวมถึงเกิดการหลอมรวมเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ยืนอยู่บนฐานความพอเพียง นำภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ดั้งเดิมมาพัฒนาชุมชน ร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ คนในชุมชนที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล ไม่เบียดเบียน ซึ่งเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายที่ช่วยสร้างภูมิคุ้มกัน ลดความเสี่ยงจากการประกอบอาชีพและสามารถพึ่งพาตนเองได้ ทำให้ชุมชนและภาคการเกษตรมีความเข้มแข็ง ซึ่งจะนำไปสู่รากฐานที่มั่นคงของประเทศเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง และสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในหลายเป้าหมาย ดังนี้

๔.๑ เป้าหมายที่ ๑ ขจัดความยากจนทุกรูปแบบในทุกพื้นที่ (เป้าประสงค์ ๑.๔ สร้างภูมิต้านทานต่อความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับภูมิอากาศ ภัยพิบัติทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ให้กับผู้ที่ยากจนและอยู่ในสถานการณ์เปราะบาง) ประชาชนได้รับความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมและการสร้างรายได้เสริม เรียนรู้วิธีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล และการจัดทำบัญชีครัวเรือนเพื่อวางแผนการใช้จ่ายในครัวเรือนให้ถูกต้องเหมาะสมกับการดำเนินชีวิต ส่งผลให้ประชาชนสามารถเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวได้ ยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน มีความมั่นคงในอาชีพ สามารถพึ่งตนเองได้และหลุดพ้นจากความยากจนได้อย่างยั่งยืน

๔.๒ เป้าหมายที่ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ปรับปรุงโภชนาการและสนับสนุนการทำเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน (เป้าประสงค์ ๒.๓ เพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและรายได้ของผู้ผลิตอาหารรายเล็ก เป้าประสงค์ ๒.๔ มีระบบการผลิตอาหารที่ยั่งยืน เป้าประสงค์ ๒.๕ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์) ประชาชนสามารถทำเกษตรกรรมที่เกื้อกูลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมได้ตามแนวทางการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน ผลลัพธ์ดังกล่าว จะทำให้ประชาชนมีสุขภาพที่ดีจากการบริโภคอาหารปลอดภัย ปลอดสารพิษ มีอาหารบริโภคเพียงพอ และมีคุณภาพชีวิตที่ดี

๔.๓ เป้าหมายที่ ๖ สร้างหลักประกันให้มีน้ำใช้ และมีการบริหารจัดการน้ำและการสุขาภิบาลอย่างยั่งยืนสำหรับทุกคน (เป้าประสงค์ ๖.๖ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ รวมถึงภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ และทะเลสาบ) แนวทางการแก้ไขปัญหาขาดแคลนน้ำและแหล่งน้ำธรรมชาติไม่เพียงพอ โดยการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร จัดระบบชลประทาน และพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในการอุปโภค บริโภค รวมทั้งสร้างภาคีเครือข่ายระบบการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน จะช่วยให้ประชาชนมีน้ำใช้อย่างพอเพียง เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิต เกื้อกูลประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม

๔.๔ เป้าหมายที่ ๘ ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและครอบคลุม การจ้างงานเต็มอัตราที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน (เป้าประสงค์ ๘.๔ ความมีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรในการบริโภคและการผลิต) ประชาชนมีรายได้ต่อเนื่องตลอดทั้งปีจากการใช้องค์ความรู้ นวัตกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำการเกษตรที่มีประสิทธิภาพ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม อันเป็นการสร้างหลักประกันทางอาชีพและรายได้ให้กับประชาชนซึ่งส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจครัวเรือนและชุมชนเติบโตได้อย่างเข้มแข็ง

๔.๕ เป้าหมายที่ ๑๐ ลดความไม่เสมอภาคภายในและระหว่างประเทศ (เป้าประสงค์ ๑๐.๑ คงการเติบโตของรายได้ในกลุ่มประชากรร้อยละ ๔๐ ที่ยากจนที่สุด) การพัฒนาปัจจัยพื้นฐานการประกอบอาชีพเกษตรกรรม สร้างเสริมความรู้และนวัตกรรมทางการเกษตร รวมทั้งการส่งเสริมแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ช่วยสนับสนุนให้ประชาชนได้พัฒนาตนเองจนเกิดความเข้มแข็งและมีความมั่นคงในชีวิต มีความกินดีอยู่ดี มีรายได้พอเพียงจากการประกอบอาชีพที่มั่นคง ขยายโอกาสการเข้าถึงแหล่งทรัพยากร ปัจจัยพื้นฐาน และบริการที่มีคุณภาพของรัฐ อาทิ การศึกษาในระดับที่สูงขึ้น การรักษาพยาบาล และระบบสุขภาวะที่ดี เป็นต้น

๔.๖ เป้าหมาย ๑๒ สร้างหลักประกันให้มีแบบแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน (เป้าประสงค์ ๑๒.๑ บรรลุการจัดการที่ยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ) การสร้างจิตสำนึกให้เกษตรกรเดินตามวิถีเกษตรกรรมที่ยั่งยืน ลดการใช้สารเคมีเพื่อสร้างผลผลิตที่ปลอดภัยให้แก่ผู้บริโภค ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม จะช่วยสนับสนุนให้เกิดการบริโภคและการผลิตที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน อันเป็นรากฐานที่สำคัญของการพัฒนาประเทศบนฐานความสมดุลและยั่งยืน

๔.๗ เป้าหมายที่ ๑๔ อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทร ทะเลและทรัพยากรทางทะเลอย่างยั่งยืน (เป้าประสงค์ ๑๔.๑ ป้องกันและลดมลพิษทางทะเลทุกประเภท เป้าประสงค์ ๑๔.๒ บริหารจัดการและปกป้องระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่ง) การสร้างความตระหนัก ส่งเสริมให้ความรู้และสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล ตั้งแต่กระบวนการคิดแก้ไขปัญหา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน จนเกิดการรวมกลุ่มของเกษตรกรประมงพื้นบ้านเพื่ออนุรักษ์และปรับเปลี่ยนวิถีการทำประมงโดยการเขี่ยไข่ปูเพื่อการรักษาปูม้าให้คงอยู่ในทะเล รวมทั้งการฟื้นฟูป่าชายเลนและการทำปะการังเทียมเพื่อรักษาระบบนิเวศ ซึ่งจะทำให้ห่วงโซ่อาหารใต้ทะเลมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวประมงสามารถประกอบอาชีพสร้างรายได้อย่างมั่นคง และวิถีชีวิตดังกล่าวยังเป็นแนวป้องกันการทำลายทรัพยากรทางทะเลได้อย่างยั่งยืน

๔.๘ เป้าหมายที่ ๑๕ ปกป้อง ฟื้นฟู และส่งเสริมการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน การบริหารจัดการป่าไม้ที่ยั่งยืน การต่อต้านการแปรสภาพเป็นทะเลทราย หยุดยั้งการเสื่อมโทรมของดินและฟื้นฟูสภาพดิน และหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ (เป้าประสงค์ ๑๕.๑ หลักประกันการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการใช้ระบบนิเวศบนบกและในน้ำจืดอย่างยั่งยืน เป้าประสงค์ ๑๕.๒ ส่งเสริมการดำเนินการด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทุกประเภทอย่างยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๓ ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย ฟื้นฟูแผ่นดินที่เสื่อมโทรม เป้าประสงค์ ๑๕.๔ อนุรักษ์ระบบนิเวศภูเขาและความหลากหลายทางชีวภาพ เป้าประสงค์ ๑๕.๕ ลดความเสื่อมโทรมของถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ เป้าประสงค์ ๑๕.๖ ส่งเสริมการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ) การแก้ไขปัญหาเรื่องดิน ฟื้นฟูผืนป่าให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ และมีแหล่งน้ำที่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภคใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรกรรมได้นั้น นอกจากการทำงานแบบบูรณาการของเครือข่ายการพัฒนาแล้ว การสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้กับชุมชนท้องถิ่นเพื่อร่วมดูแลบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งส่งเสริมค่านิยมและวิถีการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ จะทำให้ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเกิดผลสัมฤทธิ์ ทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างเกื้อกูลและยั่งยืน

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำ

แนวทางการพัฒนา

เป้าหมาย การพัฒนา

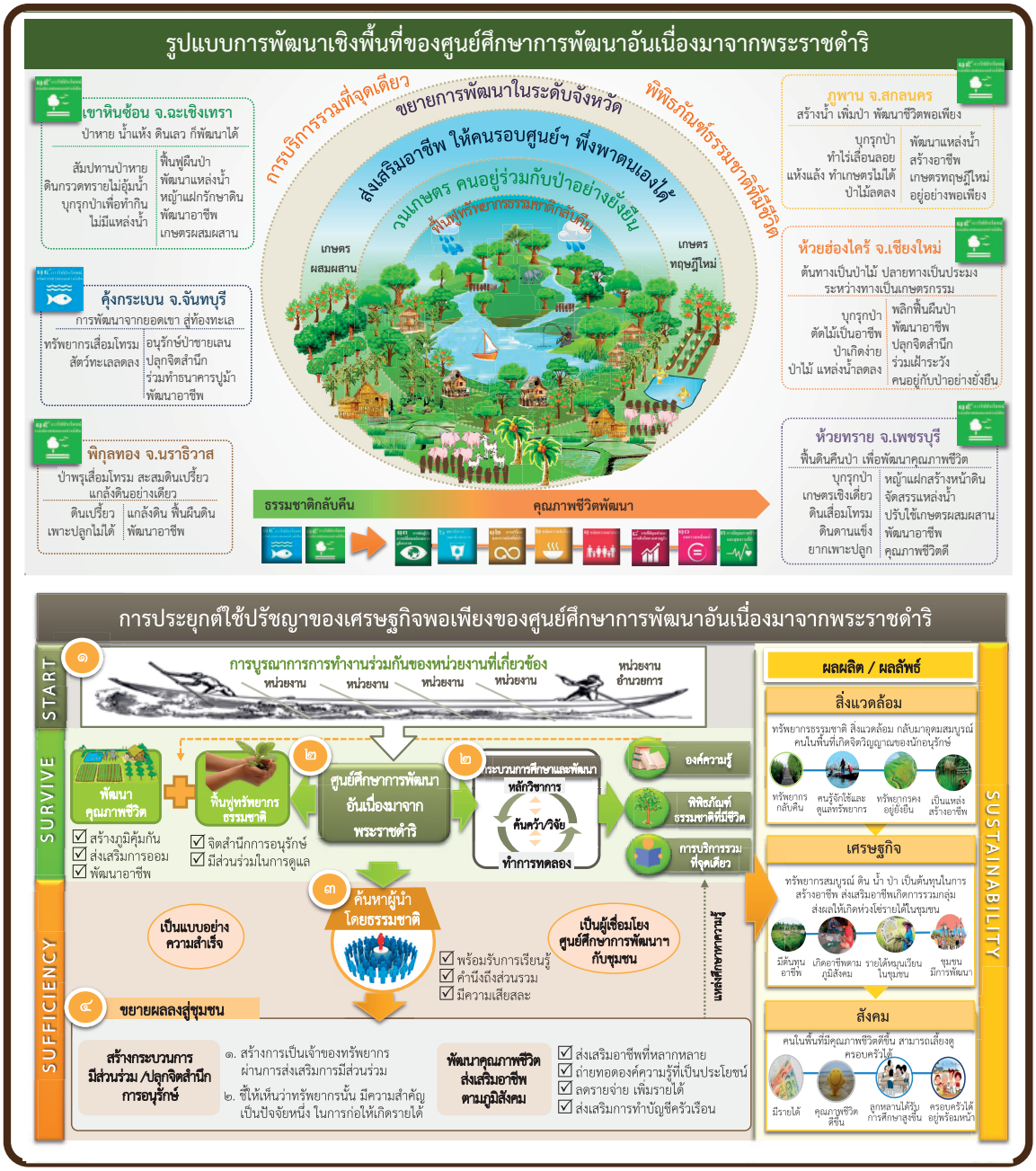

รินำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

ายที่ยั่งยืน	เป้าประสงค์รายย่อย
๑ ขจัดความยากจน	๑.๔ สร้างภูมิต้านทานต่อความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับภูมิอากาศ ภัยพิบัติทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ให้กับผู้ที่ยากจนและอยู่ในสถานการณ์เปราะบาง
๒ ขจัดความหิวโหย	๒.๓ เพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและรายได้ของผู้ผลิตอาหารรายเล็ก ๒.๔ มีระบบการผลิตอาหารที่ยั่งยืน ๒.๕ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์
๖ สุขาภิบาลและน้ำสะอาด	๖.๖ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ รวมถึงภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ และทะเลสาบ
๘ งานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ	๘.๔ ความมีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรของโลกในการบริโภคและการผลิต และตัดความเชื่อมโยงระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม
๑๐ ลดความเหลื่อมล้ำ	๑๐.๑ คงการเติบโตของรายได้ในกลุ่มประชากรร้อยละ ๔๐ ที่ยากจนที่สุด
๑๒ การบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน	๑๒.๑ บรรลุการจัดการที่ยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์
๑๔ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรทางทะเลอย่างยั่งยืน	๑๔.๑ ป้องกันและลดมลพิษทางทะเลทุกประเภท ๑๔.๒ บริหารจัดการและปกป้องระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่งเพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบทางลบที่มีนัยสำคัญ
๑๕ การใช้ประโยชน์ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน	๑๕.๑ การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการใช้ระบบนิเวศบนบกและในน้ำจืดอย่างยั่งยืน ๑๕.๒ ส่งเสริมการดำเนินการด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทุกประเภทอย่างยั่งยืน ๑๕.๓ ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย ฟื้นฟูแผ่นดินที่เสื่อมโทรม ๑๕.๔ อนุรักษ์ระบบนิเวศภูเขาและความหลากหลายทางชีวภาพ ๑๕.๕ ลดความเสื่อมโทรมของถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ ๑๕.๖ ส่งเสริมการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

การพัฒนาเชิงพื้นที่สู่ความยั่งยืน
ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๑. ความเป็นมา

เดิมพื้นที่บริเวณตำบลเขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ จนกระทั่งช่วงก่อนปี ๒๕๒๐ มีการสัมปทานป่า ทำให้ป่าไม้ที่เคยสมบูรณ์หมดไปอย่างรวดเร็วในเวลาเพียงไม่กี่ปี ประกอบกับการรุกแผ้วถางเพื่อทำการเกษตรปลูกพืชเชิงเดี่ยว มีการใช้สารเคมีและยาฆ่าแมลงเป็นบริเวณกว้าง พื้นที่เป็นดินทรายจัด ฤดูแล้งเกิดการชะล้างเนื่องจากลมพัด ฤดูฝนมีการชะล้างเนื่องจากน้ำเซาะ ส่งผลให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดิน ซึ่งพื้นฐานเดิมมีชั้นหน้าดินค่อนข้างน้อยอยู่แล้วเมื่อไม่มีป่าไม้ปกคลุม จึงทำให้เกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดินอย่างรวดเร็วจนดินเสื่อมโทรมไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ ในขณะนั้น ประชาชนและข้าราชการมีความเชื่อว่าหากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เสด็จ ณ ที่แห่งใด ที่แห่งนั้นจะได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้น ซึ่งนำไปสู่ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของราษฎร นายอำเภอและราษฎรชาวพนมสารคามจึงได้สร้างศาลพระบวรราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้น ณ ตำบลเขาหินซ้อน และขอพระราชทานกราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดศาลพระบวรราชานุสาวรีย์ เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๒๒ ในวันนั้นมีราษฎร ๗ ราย น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายที่ดิน จำนวน ๒๖๔ ไร่ เพื่อสร้างเป็นพระตำหนักด้วยพระเมตตาที่ทรงมีต่อราษฎร พระองค์ทรงทราบว่าพื้นที่บริเวณเขาหินซ้อนประสบปัญหา “ป่าหาย น้ำแห้ง ดินเลว” จึงทรงมีพระราชดำรัสต่อราษฎรเหล่านั้นว่า “หากจะสร้างเป็นสถานที่ ที่จะศึกษาเกี่ยวกับการเกษตรจะเอาไหม” ต่อมามีราษฎรน้อมเกล้าฯ ถวายที่ดินเพิ่มอีก จำนวน ๔๙๗ ไร่ ผนวกกับที่ดินบริเวณสวนพฤกษศาสตร์ สวนรุกขชาติ ที่ดินพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร จำนวน ๖๕๕ ไร่ และที่ดินอื่นๆ รวมเป็นพื้นที่ทั้งหมด จำนวน ๑,๘๙๕ ไร่ จึงเกิดเป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้น ซึ่งเป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ แห่งแรก ที่ได้น้อมนำพระราชดำริการบริการแบบเบ็ดเสร็จ ณ ที่แห่งเดียว เป็นการบูรณาการภารกิจของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวเนื่องทางการเกษตรเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมเป็นครั้งแรกในประเทศไทย และขยายสู่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ อีก ๕ แห่ง ซึ่งเป็นการพัฒนาตามภูมิประเทศ ภูมิสังคมของท้องถิ่น และเป็น “ต้นแบบ” ความสำเร็จ ผลจากการพัฒนาให้แก่พื้นที่อื่นๆ ต่อไป

๒. การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ดำเนินการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ มีวัตถุประสงค์เพื่อ **(๑) ศึกษา วิจัย ทดลอง ด้านการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ** โดยศึกษาเรื่องดิน น้ำ ป่าไม้ พืช ปศุสัตว์ และประมง พร้อมจัดทำฐานข้อมูลวิชาการอย่างเป็นระบบ **(๒) ขยายผลการศึกษา ทดลอง วิจัย** สร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจ และสาธิตการพัฒนาอาชีพกลุ่มเกษตรกรรม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพระราชดำริ **(๓) การบริหารจัดการองค์กร** ให้เป็นสถานที่ศึกษาหาความรู้ ที่มีรูปแบบการบริการแบบเบ็ดเสร็จ ณ ที่แห่งเดียวเกี่ยวกับการเกษตรเพื่อให้ประชาชน เกษตรกร และผู้สนใจสามารถเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะหมู่บ้านเป้าหมายบริเวณรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ จำนวน ๔๓ หมู่บ้าน เนื้อที่ ๒๑๕,๙๑๓ ไร่

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ บริหารงานโดยคณะอนุกรรมการโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทราเป็นประธาน และผู้อำนวยการศูนย์การพัฒนาเขาหินซ้อนฯ งานพัฒนาที่ดินเป็นเลขานุการ ดำเนินงานในลักษณะบูรณาการ เน้นการประสานงาน ประสานแผน และการบริหารจัดการร่วมกันระหว่าง ๔ กระทรวง ๑๒ หน่วยงาน ได้แก่ **กระทรวงเกษตรและสหกรณ์** : งานพัฒนาที่ดิน งานวิชาการเกษตร งานส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
"...เอ็นพูด ...เศรษฐกิจพอเพียง
ความหมายคือ
ทำอะไรให้เหมาะสม
กับฐานะของตัวเอง..."
พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงด้านเกษตรผสมผสาน
บ้านหัวกระสังข์ หมู่ ๕ ตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
สนับสนุนโดย
ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ฯ
27/01/2017 15:20

ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ ๒๐๑๑
สวนหัวผึ้ง
เศรษฐกิจพอเพียง

เกษตรกร งานส่งเสริมสหกรณ์ งานปศุสัตว์ งานประมง และงานชลประทาน **กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** : งานสวนพฤกษศาสตร์ งานสวนรุกขชาติ และงานเพาะชำกล้าไม้ **กระทรวงมหาดไทย** : งานพัฒนาชุมชน **กระทรวงศึกษาธิการ** : วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีฉะเชิงเทรา นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ ตลอดจนภาคเอกชนที่สนับสนุนการทำงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ โดยมีกรมพัฒนาที่ดินเป็นหน่วยงานหลักในการประสานการดำเนินการ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ได้ทำการศึกษาค้นคว้า วิจัยตามแนวพระราชดำริ เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่บริเวณศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ จากสภาพพื้นที่แห้งแล้ง ขาดความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ ไม่สามารถทำการเกษตรได้ จนปัจจุบันสามารถพลิกฟื้นพื้นแผ่นดินให้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ป่าไม้ที่ปลูกทดแทนทำให้พื้นที่มีความร่มรื่นชุ่มชื้น และมีการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กกระจายอยู่ทั่วพื้นที่โครงการฯ โดยรอบ พร้อมไปกับการแก้ไขปัญหาดิน ให้สามารถใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรได้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ นำผลการศึกษาทดลองที่ประสบผลสำเร็จแล้วในหลายๆ ด้าน มาปรับเป็นความรู้ที่ไม่ซับซ้อน ออกแบบการสาธิตด้วยวิธีที่เข้าใจง่าย สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในต้นทุนที่ต่ำ ในลักษณะของ **"พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต"** เพื่อให้ประชาชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่รอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ และประชาชนทั่วไปได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้จากพื้นที่จริงที่เห็นเป็นรูปธรรม โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ให้คำแนะนำต่างๆ พร้อมติดตามผลการนำใช้ ซึ่งมีการดำเนินงาน ดังนี้

๒.๑ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ดิน และน้ำ สภาพปัญหาของพื้นที่เขาหินซ้อน คือ ป่าถูกทำลายทำให้เกิดความแห้งแล้ง เป็นดินทรายลึก แต่มีชั้นหน้าดินค่อนข้างน้อย พื้นดินเป็นทรายจากการสลายของหินแกรนิต ทำให้ดินไม่อุ้มน้ำ ประกอบกับฝนตกน้อยไม่มีแหล่งเก็บน้ำน้ำจึงไม่เพียงพอในการทำการเกษตรพื้นฐาน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ จึงเริ่มจากการพัฒนาแหล่งน้ำ โดยสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อกักเก็บน้ำจากลำน้ำโจนไว้ใช้ ทั้งหมด ๙ แห่ง อีกทั้งมีการสร้างคลองส่งน้ำ ฝายทดน้ำ และขุดสระน้ำขนาดเล็กประจำไร่นาให้แก่เกษตรกรมากกว่า ๑,๐๐๐ สระ ส่งผลให้ระบบกักเก็บน้ำและชลประทานดีขึ้น จากนั้นจึงดำเนินการอนุรักษ์ ฟื้นฟูสภาพดิน ควบคู่ไปกับการปลูกป่า โดยการสร้างคันกันน้ำ ทางระบายน้ำ อาคารชะลอความเร็วของน้ำ และบ่อดักตะกอนดิน มีการปลูกพืชคลุมดิน ปลูกพืชสลับเป็นแถบ ใส่ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และปลูกพืชตะกูลถั่วไถกลบเป็นปุ๋ยพืชสด เพื่อปรับปรุงดิน เพิ่มชั้นหน้าดินให้มีอินทรียวัตถุเหมาะกับการเพาะปลูก รวมทั้งการปลูกหญ้าแฝกรอบบริเวณพื้นที่ เพื่อป้องกันการชะล้างหน้าดินและเพื่อเก็บความชุ่มชื้นไว้ในดิน จนปัจจุบันดินมีความสมบูรณ์มากขึ้น สามารถทำการเกษตรอย่างได้ผลเป็นที่น่าพอใจ

๒.๒ การศึกษาทดลองวิจัย เมื่อสภาพดินเริ่มกลับมามีความอุดมสมบูรณ์ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯยังคงให้ความสำคัญกับการศึกษา ทดลอง และวิจัยทางการเกษตร เพื่อค้นหาองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมเป็นประโยชน์ต่อการยกระดับ สร้างความมั่นคงด้านรายได้ และพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร เช่น เกษตรทฤษฎีใหม่ การปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ ตามแนวพระราชดำริ การปลูกข้าวขาวดอกมะลิ ๑๐๕ ในระบบเกษตรยั่งยืน รวมไปถึงการพัฒนาผลิตผลใหม่ๆ เช่น การปลูกพืชเศรษฐกิจ ปศุสัตว์ โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ส่งเจ้าหน้าที่ไปศึกษาสภาพปัญหาในพื้นที่จริง และนำปัญหาที่เกิดขึ้นมาวิเคราะห์ ทดลอง วิจัย พร้อมทั้งวางแผนแนวทางการแก้ไขปัญหาที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ นำสู่การส่งผ่านองค์ความรู้ให้กับประชาชนผู้ประสบปัญหา เพื่อให้นำแนวทาง/วิธีการไปลงมือปฏิบัติให้เกิดผลที่ดีขึ้น โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ คอยติดตามประเมินผลการแก้ไขปัญหาอย่างใกล้ชิด และนำผลการประเมินมาวิเคราะห์ สังเคราะห์รูปแบบการดำเนินการที่เหมาะสมสำหรับเป็นแนวทางการพัฒนาต่อไป **ทั้งนี้ ในช่วงแรกศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ศึกษา ทดลอง ถึง ๑๕ ปี ในการพลิกฟื้นดิน น้ำ ป่าไม้ และการทำเกษตรผสมผสานให้ได้ผลเป็นรูปธรรม จึงสามารถเป็น "ต้นแบบ" และขยายผลองค์ความรู้เพื่อช่วยเหลือประชาชนในพื้นที่โดยรอบได้**

งานพัฒนาและปรับปรุงดิน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ สภาพพื้นที่เดิมเป็นดินทราย ขาดความอุดมสมบูรณ์ มีปริมาณการชะล้างพังทลายของดินสูง ดินไม่สามารถอุ้มน้ำได้ เกษตรกรจึงไม่สามารถเพาะปลูกทำการเกษตรได้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร พระราชทานแนวทางการพัฒนา พร้อมส่งต่อให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องดำเนินการแก้ไขโดยเริ่มจากการสำรวจวิเคราะห์สภาพดิน วางแผนการปรับปรุงดินที่เสื่อมโทรม ด้วยการสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อกักเก็บน้ำจากลำน้ำโจน สร้างคลองส่งน้ำ ฝายทดน้ำ และขุดสระน้ำประจำไร่นาให้แก่เกษตรกรอีกกว่า ๑,๐๐๐ สระ พร้อมดำเนินการอนุรักษ์ดินด้วย**มาตรการวิธีกล** ได้แก่ การสร้างคันกั้นน้ำ ซึ่งแบ่งเป็น คันดินเบนน้ำ ทางระบายน้ำ อาคารชะลอความเร็วของน้ำ และบ่อดักตะกอนดิน นอกจากนั้น ยังมีการใช้**มาตรการวิธี**พืช ได้แก่ การปลูกพืชตามแนวระดับ ปลูกพืชคลุมดิน ปลูกพืชสลับเป็นแถบ และมีการปลูกหญ้าแฝกรอบบริเวณพื้นที่ เพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของหน้าดิน พร้อมเก็บกักความชุ่มชื้นไว้ในดิน บำรุงและฟื้นฟูดินด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปลูกพืชตระกูลถั่วเพื่อไถกลบเป็นปุ๋ยพืชสด เพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้กับผืนดินมากขึ้น

เมื่อประสบผลสำเร็จในการวิจัย ทดสอบ และทดลองแก้ไขปัญหาสภาพดินแล้ว ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ จึงขยายผลองค์ความรู้นั้นให้กับเกษตรกร อาทิ การผลิตปุ๋ยหมักจากวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรในท้องถิ่น แจกพันธุ์หญ้าแฝกพร้อมทั้งให้ความรู้แก่เกษตรกร การบริหารจัดการน้ำในพื้นที่การเกษตร ซึ่งผลที่ได้รับจากการพัฒนาและปรับปรุงดิน ทำให้เกษตรกรมีความรู้ในการปรับปรุงบำรุงดินเพิ่มขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับที่ดินตนเองทำให้เพาะปลูกพืชต่างๆ ได้ มีจำนวนผลผลิตมากขึ้น ก่อให้เกิดรายได้ตลอดทั้งปี อีกทั้ง ทำให้เกษตรกรมีความเชื่อมั่นในการทำเกษตรตามแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร พระราชทานให้ นำมาซึ่งความมั่นคง และยั่งยืนสืบไป

๒.๓ การขยายผล และถ่ายทอดเทคโนโลยี ส่งเสริมและนำองค์ความรู้ที่ประสบผลสำเร็จจากการศึกษา ทดลอง วิจัย ที่ได้รวบรวมไว้มาขยายผลไปสู่เกษตรกรในพื้นที่หมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ และประชาชนทั่วไปที่สนใจ อาทิ เรื่องการบริหารจัดการที่ดินขนาดเล็กเพื่อการเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ วิธีปรับปรุงบำรุงดินโดยการใช้ปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ การพัฒนาพันธุ์พืชเพื่อให้ต้นกล้ามีคุณภาพดีเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การผลิตผักปลอดสารพิษ การปลูกพืชไร่หมุนเวียน การปลูกพืชสมุนไพร การเพาะเห็ดเศรษฐกิจ การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การเพาะเลี้ยงและการดูแลสุขภาพสัตว์ เช่น ไก่พื้นเมือง (ไก่เขาหินซ้อน) เป็ดปากน้ำ โคเนื้อ กบ เป็นต้น

๒.๔ การท่องเที่ยวเชิงพัฒนา ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ เป็นสถานที่ศึกษาดูงาน ศูนย์การจัดประชุมสัมมนา และสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่มีรูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดความรู้ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ ความรู้ด้านการพัฒนาอาชีพทางการเกษตรในพื้นที่เขาหินซ้อน ซึ่งมีแปลงสาธิตจัดแสดงให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม อาทิ พิพิธภัณฑ์ดิน งานปศุสัตว์ งานเพาะชำกล้าไม้ การผลิตและการใช้ประโยชน์จากปุ๋ยหมักจากงานพัฒนาที่ดิน รวมทั้งความร่มรื่นทั้งจากการปลูกป่า การพัฒนาแหล่งน้ำ เปรียบเสมือน “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” เพื่อให้ผู้เข้าเยี่ยมชมได้รับทั้งความรู้ และความสุขจากธรรมชาติไปพร้อมกัน

๓. การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

๓.๑ การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงภายในศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางการพัฒนาพื้นที่บริเวณเขาหินซ้อน โดยเริ่มดำเนินการพัฒนาที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ ด้วยการศึกษา ทดลอง และวิจัยในลักษณะบูรณาการการทำงานของหน่วยงานภาครัฐร่วมกัน เพื่อหาแนวทางการพัฒนาที่มีความเหมาะสม สอดคล้องกับภูมิสังคมรวมทั้งมีความถูกต้องตามหลักวิชาการ ใช้เทคโนโลยีที่เรียบง่ายและประหยัด เมื่อประสบความสำเร็จในขั้นตอน จึงขยายผลความสำเร็จนั้นสู่หมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณรอบๆ ทั้งนี้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ให้น้ำหนักความสำคัญกับการขยายผลมาก โดยมีแนวทางขยายผลการดำเนินงาน ดังนี้

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้

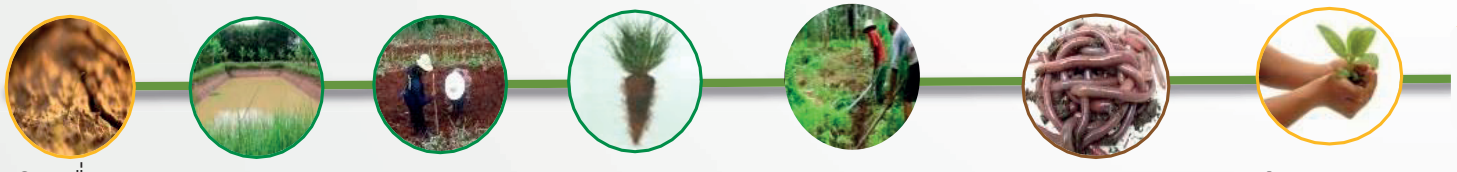

ดินเสื่อม เป็นดินทราย เพาะปลูกไม่ได้ | สร้าง แหล่งน้ำ | อนุรักษ์ ดินและน้ำ | ปลูกหญ้าแฝก สร้างหน้าดิน | ไถกลบสร้าง สารอินทรีย์ในดิน | เกิดไส้เดือนในดิน ตัวชี้วัดคุณภาพดินดี | ดินสามารถ เพาะปลูกได้

อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ล่งเตียน

ชาวบ้านเข้ามาปลูกพืชเชิงเดี่ยว
เป็นเวลานาน

ดินเสื่อม กลายเป็นดินทรายไม่อุ้มน้ำ
เพาะปลูกไม่ได้

างการ
นา

ใช้หญ้าแฝกสร้างหน้า
การเพาะปลูก

ขยายผล

สร้างผู้นำและตัวอย่างความสำเร็จในชุมชน
ส่งเสริมเกษตรผสมผสาน สร้างภูมิคุ้มกันด้านผลผลิต

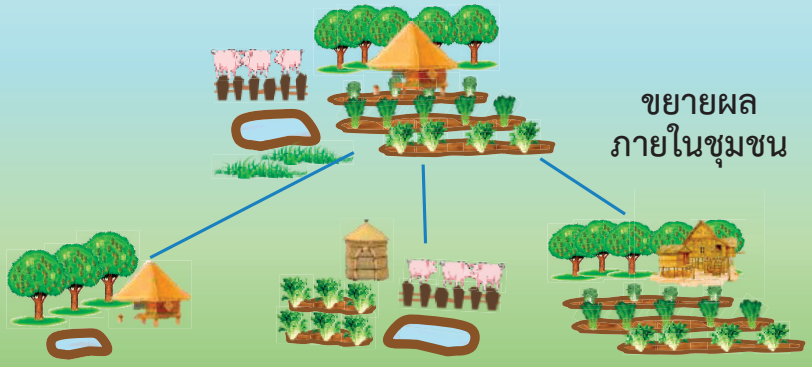

ขยายผล
ภายในชุมชน

บริโภค
ในครัวเรือน
อิ่มท้อง

ก่อให้เกิด
รายได้

ส่งเสียให้ลูกหลาน
ได้รับการศึกษา
ที่สูงขึ้น

ครอบครัว
ได้อยู่พร้อมหน้า

เกิดความสุข
อย่างยั่งยืน

(๑) กระบวนการทำงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ใช้หลักการบูรณาการทำงานของหน่วยงานเกี่ยวข้อง เพื่อสร้างองค์ความรู้ในการนำใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างสอดคล้องกับภูมิสังคมศักยภาพของทรัพยากรและการใช้ความรู้ในการปรับปรุงกระบวนการทำงานภายในศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยใช้หลักการ PDCA เพื่อให้ได้มาซึ่งงานวิจัยที่เป็นรูปธรรม ถ่ายทอดงานวิจัยนั้นไปสู่การพัฒนาชุมชน ซึ่งขั้นนี้ต้องปรับใช้เรื่องภูมิสังคมอย่างมาก เพื่อให้องค์ความรู้สามารถลงถึงชุมชนได้ เกิดการนำใช้จริงและเกิดการคิดวิเคราะห์ขยายวงภายในชุมชน เปิดกว้างให้ชาวบ้านร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อร่วมค้นหาปัญหาและทางออก เกิดการ “ระเบิดจากข้างใน” ตระหนักว่าการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้เป็นทางรอดถ้าชุมชนคิดเองได้นั่นคือความยั่งยืน ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญในการทำงานพัฒนาชุมชนของศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ

(๒) การขยายผลโดยสร้างผู้นำ และ “คนต้นแบบ” สร้างแรงบันดาลใจ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ให้ความสำคัญกับการสร้าง **“ผู้นำ”** ที่มีศักยภาพมีความสามารถสร้างแรงบันดาลใจ สร้างขวัญกำลังใจให้สมาชิกในชุมชน มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่นอย่างแท้จริง เสียสละ อดทน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตนและพวกพ้อง และมีความเชื่อมั่น ศรัทธาต่อแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง **ซึ่งจะทำหน้าที่เชื่อมประสานระหว่างประชาชนกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ หรือหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ทำให้การพัฒนาพื้นที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวดเร็วขึ้น** โดยการสร้างผู้นำเป็นกระบวนการต่อเนื่อง มีการแสวงหาผู้นำหรือคนต้นแบบรุ่นใหม่ๆ ที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจและกระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้สานต่อเป็นเครือข่ายการร่วมขยายผลกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ซึ่งการได้ผู้นำที่ดี จริงใจ มีคุณธรรม จะทำให้ชุมชนมีความรัก สามัคคี และมีความเข้มแข็ง

(๓) การพัฒนาระดับบุคคล โดยถ่ายทอดการคิดวิเคราะห์ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความเชื่อมั่น ความศรัทธา รวมทั้งกระตุ้นให้คนในพื้นที่โดยรอบตระหนักถึงคุณค่าของการพัฒนาวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเอง เพื่อพัฒนาชุมชนและตนเองให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ มีการจัดฝึกอบรมความรู้ทางการเกษตร การพัฒนาอาชีพต่างๆ พร้อมสนับสนุนเงินทุน พันธุ์สัตว์ และพันธุ์พืช ให้กับประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณโดยรอบ เช่น อบรมเกษตรกรต้นแบบกับการพัฒนาแบบพอเพียง การเพาะเห็ดเศรษฐกิจ การเลี้ยงสัตว์ปีก การทำผลิตภัณฑ์จักสานจากเส้นใยธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ การแปรรูปสมุนไพร เป็นต้น ส่งผลให้เกษตรกรสามารถสร้างรายได้ที่หลากหลายให้แก่ครอบครัว ทั้งรายได้รายวัน/รายเดือน/รายปี รู้จักใช้จ่ายอย่างมีเหตุผล ลดภาระหนี้สินจนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และดำรงชีวิตอย่างมีความสุข พร้อมหน้าครอบครัว **“ความสุข” จึงเป็นปลายทางของการพัฒนา** โดยอาจนิยามความสุขในพื้นที่พัฒนาเขาหินซ้อนประกอบด้วย การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การมีความมั่นคงด้านรายได้ ไม่มีภาระหนี้สิน ครอบครัวอยู่พร้อมหน้า และไม่มีเงื่อนไขเรื่องเวลา

๓.๒ การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่โดยรอบเขาหินซ้อนสู่ความยั่งยืน

(๑) การฟื้นฟูสภาพดินทราย “พลิกฟื้นผืนดิน พลิกฟื้นชีวิต” เดิมทีเกษตรกรประสบปัญหาที่ดินไม่สามารถทำการเกษตรได้ผล บางส่วนละทิ้งอาชีพไปสู่การทำงานในโรงงาน กระทั่งศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ได้ทำให้เห็นเป็นรูปธรรมว่าพื้นที่ดินเสื่อมโทรมที่เคยไร้ความหวัง สามารถปรับปรุงแก้ไขตามหลักวิชาการให้กลับมามีสภาพสมบูรณ์จนเพาะปลูกพืชได้ผลดี โดยเฉพาะเกษตรกรที่รับการขยายผลเป็นชุดแรกเมื่อเข้ามาสู่กระบวนการเรียนรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการปรับปรุงบำรุงดินจากหลักฐานเชิงประจักษ์ และมีความต้องการที่จะพัฒนาพื้นดินของตนและชุมชนให้มีสภาพดีขึ้น โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ได้ให้องค์ความรู้และปัจจัยการผลิตสนับสนุน เช่น ใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อบำรุงดิน ปลูกหญ้าแฝกเพื่อยึดหน้าดินและป้องกันการชะล้างพังทลาย ขุดบ่อน้ำเพื่อเก็บกักน้ำเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับดิน ใช้ประโยชน์ทั้งในการเกษตรและการอุปโภคบริโภค ปลูกพืชตระกูลถั่วหมุนเวียนเพื่อสร้างความสมดุลของสารอาหารในเนื้อดิน เป็นต้น จากนั้นองค์ความรู้ที่ได้ถ่ายทอดสู่เกษตรกรเกิดผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมในวงกว้างขึ้น ส่งผลให้พื้นที่โดยรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ มีดินที่คุณภาพดีขึ้น ขณะเดียวกันมีแหล่งเก็บกักน้ำเพิ่มขึ้น จนสามารถเพาะปลูกพืชได้หลากหลายและได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ สร้างรายได้ที่มั่นคงให้กับเกษตรกร

(๒) เกษตรทฤษฎีใหม่ เพิ่มโอกาสการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน ในอดีตเกษตรกรบริเวณเขาหินซ้อนปลูกพืชชนิดเดียวติดต่อกันเป็นเวลานาน อีกทั้งยังใช้สารเคมีเพื่อการเกษตรจำนวนมาก ทำให้เกิดปัญหาดินเลว ผลผลิตลดลงและมีคุณภาพต่ำขายไม่ได้ราคา เมื่อศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ขยายองค์ความรู้ด้านการปรับปรุงบำรุงดิน การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ และการทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ให้กับเกษตรกรในหมู่บ้านบริเวณรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ เกษตรกรได้นำความรู้ไปปรับใช้อย่างเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ทำกินของตนเอง ปรับเปลี่ยนการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นการปลูกพืชแบบผสมผสาน ใช้ปัจจัยที่มีอยู่ให้เกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นจุดเด่นในการขยายผลของศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ มีการวางระบบการจัดการน้ำในพื้นที่เพื่อลดความเสี่ยงจากการพึ่งพาฝนฟ้าอากาศแต่เพียงอย่างเดียว การลดรายจ่ายโดยผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองเพื่อลดต้นทุนการผลิต วางแผนการใช้ที่ดินทำกินอย่างคุ้มค่าบนพื้นฐานของความพอประมาณ ไม่เพิ่มผลผลิตทางการเกษตรมากเกินไปจนเป็นภาระ และก่อเกิดหนี้สิน ส่งผลให้เกษตรกรมีผลผลิตหมุนเวียนเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน จำหน่ายสู่ท้องตลาด เกิดความมั่นคงทางอาหาร สร้างรายได้ และสร้างความสุขให้กับเกษตรกรเพิ่มมากขึ้น ทั้งยังเป็นแบบอย่างให้กับคนในท้องถิ่นที่ทำงานในภาคอุตสาหกรรม หรือผู้ที่ย้ายถิ่นฐานไปทำงานนอกพื้นที่ กลับมาพัฒนาที่ดินทางการเกษตรของตนเอง และยึดอาชีพเกษตรกรรม ใช้แนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เป็นหลักในการดำเนินชีวิตต่อไป

(๓) การรวมกลุ่ม และการพัฒนาอาชีพ เกษตรกรในพื้นที่เขาหินซ้อนมีการรวมตัวกันในรูปแบบกลุ่ม ซึ่งเป็นกลุ่มธรรมชาติแบบง่ายๆ ทั้งกลุ่มอาชีพทางการเกษตร และกลุ่มอาชีพอื่นๆ อาทิ กลุ่มผักปลอดสารพิษหมู่บ้านปรือวาย ที่ร่วมสร้างความเข้มแข็งในการใช้ปุ๋ยอินทรีย์แทนการใช้สารเคมีสำหรับการเพาะปลูก ช่วยกันหาตลาดจำหน่ายผลผลิต และวางแผนการผลิต โดยเกษตรกรแต่ละรายจะไม่ปลูกผักชนิดเดียวกันจำนวนมากเพื่อป้องกันราคาผลผลิตตกต่ำเนื่องจากมีปริมาณมากเกินความต้องการ กลุ่มสถาบันการเงินชุมชนบ้านปรือวาย เริ่มดำเนินการในปี ๒๕๕๘ มีสมาชิกจำนวน ๑๒๕ คน ก่อตั้งขึ้นเพื่อสร้างวินัยการออมให้กับคนในชุมชนบ้านปรือวาย เพิ่มโอกาสการเข้าถึงแหล่งเงินทุน บรรเทาความเดือดร้อนทางการเงิน และส่งเสริมสวัสดิการต่างๆ ให้กับคนในชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจากธนาคารออมสิน กลุ่มสถาบันการเงินนี้เป็นส่วนหนึ่งในการเรียนรู้ด้านการบริหารจัดการจนสามารถลดปลดหนี้นอกระบบ และหนี้อื่นๆ ทำให้ชีวิตกลับสู่สมดุลพึ่งพาตนเองและครอบครัวมีความสุข รวมทั้งสนับสนุนสินเชื่อให้กับเกษตรกรในการประกอบอาชีพด้วย กลุ่มอาชีพชุดสำเร็จรูปปักเลื่อม ก่อตั้งเมื่อปี ๒๕๔๐ มีสมาชิก ๒๐ คน ผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปจากผ้าฝ้าย และผ้าไหม แล้วปักด้วยเลื่อมลูกปัดหลากสี เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ สร้างชื่อเสียงให้กับกลุ่มและได้รับรางวัลหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ระดับ ๔ ดาว เมื่อปี ๒๕๕๓

การรวมกลุ่มของเกษตรกรในหมู่บ้านบริเวณรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ เป็นการต่อยอดองค์ความรู้ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเป็นพื้นที่ร่วมแสดงความคิดเห็น ช่วยกันหาทางแก้ไขปัญหาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน **รวมถึงการพัฒนาแกนนำสร้างผู้นำชุมชนที่เสียสละ** นอกจากนี้ ยังสามารถเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาครัฐ เพื่อขอรับการสนับสนุนในด้านวิชาการ ความรู้ งบประมาณการดำเนินงานต่างๆ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืนสืบไป

การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์ศึ

๑

ศึกษา สำรวจ ข้อมูลลักษณะ**ภูมิสังคม ผู้ได้รับผลกระทบ** รวมถึง**สภาพปัญหา** ในพื้นที่ และอาศัยหลัก PDCA

กระบวนการศึกษาเรียนรู้และพัฒนา

หลักวิชาการ

ค้นคว้า/วิจัย

ทำการทดลอง

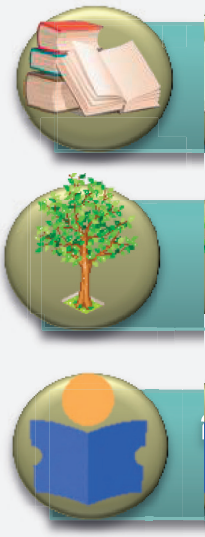

ขับเคลื่อนโดย หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- ☑ มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่อง
- ☑ เน้นพัฒนาตามภูมิสังคม
- ☑ คำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

๒

การฟื้นฟูสภาพดินทราย "พลิกฟื้นผืนดิน พลิกฟื้นชีวิต"

ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

เกิดการระเบิดจากข้างใน

ปลูกพืชหมุนเวียนฟื้นฟูทรัพยากรดิน สร้างความสมดุลธรรมชาติ

การพัฒนาคุณ

อาศัยความ
ทฤษฎีใ
พึ่งตน

สร้างกระบวนการมีส่วนร่วม /ปลุกจิตสำนึกการอนุรักษ์

๑. มีส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากรดิน จากองค์ความรู้ที่ได้รับ

๒. เกิดการรวมกลุ่มการทำงานและพัฒนาผลิตภัณฑ์

คุณลักษณะของ

- ☑ พร้อ
- ☑ คำนึ
- ☑ มีคว

กษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

องค์ความรู้

พิพิธภัณฑ์
ธรรมชาติที่มีชีวิต

การบริการรวม
ที่จุดเดียว

สนับสนุน เงินทุน พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์

ภาพชีวิต

มรู้เกี่ยวกับการเกษตร
หม่ เพิ่มโอกาสการ
นเองอย่างยั่งยืน

งประชาชนในพื้นที่
อมรับการเรียนรู้
นึงถึงส่วนรวม
วามเสียสละ

ผลผลิต / ผลลัพธ์

สิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรดิน แหล่งน้ำป่าไม้ในพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์

ทรัพยากร
กลับคืน

ประยุกต์ใช้หลัก
เศรษฐกิจพอเพียง

ทรัพยากรคง
อยู่ยั่งยืน

เป็นแหล่งสร้าง
อาชีพ

เศรษฐกิจ

เกิดการรวมกลุ่ม การพัฒนาอาชีพและเพิ่มโอกาสการเข้าถึงแหล่งเงินทุน

การเกษตร

หาตลาด
และวางแผน
การผลิต

กลุ่มสถาบัน
การเงินชุมชน
บ้านปรือวาย

กลุ่มอาชีพชุด
สำเร็จรูปปัก
เลื่อม

สร้างอาชีพ
ให้กับ
ประชาชน

สังคม

คนในพื้นที่มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้

มีรายได้

คุณภาพชีวิตดีขึ้น

ลูกหลานได้รับ
การศึกษาสูงขึ้น

ครอบครัวได้
อยู่พร้อมหน้า

ทฤษฎีใหม่ วิธีการเพื่อพออยู่ พอกิน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงเห็นความยากลำบากของเกษตรกรในการทำการเกษตร ซึ่งอาศัยน้ำฝนในการเพาะปลูก ทำให้เกิดความเสี่ยงที่พืชพันธุ์จะเสียหายจากความแปรปรวนของสภาพอากาศ แม้เกษตรกรบางรายจะขุดบ่อน้ำไว้แต่ก็มีขนาดเล็กไม่เพียงพอ รวมทั้งการทำการเกษตรผิดวิธี เพาะปลูกอย่างไม่มีหลักเกณฑ์ โดยปลูกพืชเชิงเดี่ยวและใช้สารเคมีเพื่อการเกษตรจำนวนมาก พระองค์จึงรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์ และพระราชทานแนวทางแก้ไขเรื่องการบริหารจัดการที่ดินและน้ำ เพื่อเกษตรกรใช้ประโยชน์จากที่ดินได้เกิดประโยชน์สูงสุด ทรงให้ชื่อว่า “ทฤษฎีใหม่” ดังพระราชดำรัสที่ได้พระราชทาน ดังนี้ **“ทฤษฎีใหม่เป็นวิธีการเพื่อการพออยู่พอกิน โดยเป็นแนวทางการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภคในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาคนให้พออยู่พอกิน และสามารถพึ่งตนเองได้เป็นอันดับแรก”** (พระราชดำรัสเมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๓๗)

แนวทางการทำการเกษตรทฤษฎีใหม่จะจัดแบ่งที่ดินออกเป็นสัดส่วนชัดเจน เพื่อผลประโยชน์สูงสุดในการใช้พื้นที่ โดยใช้เนื้อที่ ๑๐ - ๑๕ ไร่ ต่อครอบครัว ซึ่งเป็นพื้นที่ทางการเกษตรเฉลี่ยที่เกษตรกรไทยถือครอง แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ แหล่งน้ำ ร้อยละ ๓๐ นาข้าว ร้อยละ ๓๐ พืชผสมผสาน ร้อยละ ๓๐ และที่อยู่อาศัย ร้อยละ ๑๐ พร้อมทั้งมีการคำนวนปริมาณน้ำกักเก็บให้เพียงพอในการเพาะปลูกตลอดปี เมื่อเกษตรกรเข้าใจและสามารถปฏิบัติตามจนได้ผลดีสามารถพัฒนาตนไปสู่ความพออยู่พอกินแล้ว จึงส่งเสริมให้เกษตรกรรวมตัวกันในรูปแบบกลุ่มหรือสหกรณ์ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ร่วมแรงกันในการผลิต การตลาด การหาแหล่งเงินทุน แหล่งพลังงาน พัฒนาอาชีพเสริมอื่นๆ ทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนดีขึ้น

การปฏิบัติตามแนว “ทฤษฎีใหม่” ส่งผลให้เกษตรกรมีความรู้ในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำ สามารถลดความเสี่ยงต่างๆ ที่เกิดจากการทำการเกษตรได้ มีแหล่งน้ำไว้ใช้เมื่อเกิดปัญหาภัยแล้ง รู้จักการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีผลผลิตสำหรับบริโภคภายในครอบครัวอย่างเพียงพอ และหากเหลือพอก็สามารถแจกจ่ายหรือนำไปจำหน่าย ทำให้มีรายได้หมุนเวียนตลอดทั้งปี ลดภาระหนี้สิน พึ่งพาตนเองได้ เกิดการรวมกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนมีการพัฒนาที่ยั่งยืน

๔. การเชื่อมโยงผลลัพธ์การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาพื้นที่บริเวณรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ส่วนใหญ่เป็นการสร้าง/เพิ่มความรู้ให้กับชุมชน/ประชาชน ให้ความสำคัญกับการสร้างรายได้จากเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน ซึ่งนอกจากจะเป็นการยกระดับความมั่นคงด้านรายได้แล้ว ยังเกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนมากขึ้น ทำให้เกิดกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่หลากหลาย เข้มแข็ง เป็นการสร้างอาชีพให้กับประชาชน ส่งผลให้ชุมชน/ประชาชนรอบๆ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ และพื้นที่ใกล้เคียง มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น ระบบนิเวศ สภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติกลับมามีความสมบูรณ์มากขึ้นเป็นลำดับ ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ร่วมกับสังคมชุมชนได้อย่างยั่งยืนแล้ว ยังช่วยให้ประเทศสามารถบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals - SDGs) สรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้

๔.๑ การพัฒนายกระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น (People) การน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักคิด หลักปฏิบัติในการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ โดยเน้นการพัฒนาที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา” ทั้งการพัฒนาศักยภาพของประชาชนในชุมชน ปลูกฝังจิตสำนึกของความพอเพียงสนับสนุนองค์ความรู้ในการพัฒนาอาชีพและส่งเสริมการสร้างอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ ทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถดูแลปากท้องคนในครอบครัว ลดภาระหนี้สิน เกิดความสมดุลของรายได้และการมีอาชีพที่มั่นคง เมื่อประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้

มีความเข้มแข็ง จะสามารถช่วยเหลือผู้อื่น และเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อประโยชน์ชุมชนได้ ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นที่เขาหินซ้อนมีความสอดรับกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เป้าหมายที่ **๑ ขจัดความยากจนทุกรูปแบบในทุกพื้นที่** เป้าประสงค์ที่ ๑.๔ ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในทรัพยากรทางเศรษฐกิจ มรดกทรัพยากรธรรมชาติ และ **เป้าหมายที่ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ปรับปรุงโภชนาการและสนับสนุนการทำเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน** เป้าประสงค์ที่ ๒.๔ มีระบบการผลิตอาหารที่ยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ ๒.๕ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์

๔.๒ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้ชุมชนและสังคม (Prosperity) เขาหินซ้อนเป็นต้นแบบของการพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างเป็นองค์รวม ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยชุมชนเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนา มีผู้นำชุมชนเป็นฟันเฟืองสำคัญที่ก่อให้เกิดความสำเร็จและทำให้การพัฒนาพื้นที่มีความต่อเนื่อง นำไปสู่ความยั่งยืน การพัฒนาบนฐานคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่เขาหินซ้อนเป็นการเชื่อมโยงประเด็นสำคัญของการพัฒนา กลไกการขับเคลื่อนภาคีเครือข่ายการพัฒนาบูรณาการการทำงานร่วมกัน อาทิ การรวมกลุ่มประกอบอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ สร้างงานที่มีคุณค่าที่ช่วยส่งเสริมอาชีพและคุณภาพชีวิตให้กับเกษตรกร ประชาชนในพื้นที่ ผู้ประกอบการรายย่อย พัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่เดิมในพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุด โดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเป็นการพัฒนาที่กระจายความเจริญลงสู่พื้นที่อย่างทั่วถึงและเป็นธรรมให้กับกลุ่มคนอาชีพต่างๆ ทั้งภายในพื้นที่ ภายในจังหวัดและจังหวัดข้างเคียง ซึ่งช่วยสร้างให้เกิดห่วงโซ่ธุรกิจที่เข้มแข็งและยั่งยืน ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นถือได้ว่าเป็นการวางรากฐานความเข้มแข็งของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชุมชนและสังคม ซึ่งจะช่วยสนับสนุนให้ประเทศหลุดจากกับดักการเป็นประเทศรายได้ปานกลาง ลดความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยคนจน ระหว่างเมืองและชนบท รวมทั้งสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๘ ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน ครอบคลุมการจ้างงานเต็มอัตรา และงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน** เป้าประสงค์ที่ ๘.๔ ความมีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรของโลกในการบริโภคและการผลิต ตัดความเชื่อมโยงระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม และ **เป้าหมายที่ ๑๐ ลดความไม่เสมอภาคภายในและระหว่างประเทศ** เป้าประสงค์ที่ ๑๐.๑ คงการเติบโตของรายได้ในกลุ่มประชากรร้อยละ ๔๐ ที่ยากจนที่สุด

๔.๓ ความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ (Planet) เขาหินซ้อนเป็นห้องเรียนที่มีชีวิต สามารถถ่ายทอดเรื่องราวของการแก้ไขฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่ขาดสมดุลจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ส่งผลต่อการลดลงของป่าไม้ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำและดินอย่างรวดเร็ว จนส่งผลกระทบด้านความไม่มั่นคงทางรายได้ และความยากจนตามมา จนไม่มีใครหรือราชการหน่วยใดคิดว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาได้แล้ว กระทั่งได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ในการจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ อันนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาที่น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขและพัฒนาพื้นที่ พระองค์ฯ ทรงมีพระราชดำริและพระราชทานแนวทางในการศึกษา ทดลอง วิจัย เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศดิน น้ำ และป่าไม้ จนค่อยๆ กลับมาสมบูรณ์ได้เป็นที่ประจักษ์อย่างเป็นรูปธรรมให้สังคมได้เห็นความสำคัญของการพึ่งพาของระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ ที่ยังประโยชน์ให้กับมนุษย์ให้ประกอบอาชีพได้อย่างเกื้อกูลกับทรัพยากรธรรมชาตินำมาสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยหลักสำคัญคือประชาชนมีส่วนร่วม ยึดมั่นหลักคุณธรรมดำรงความสามัคคี การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ ถือว่าสามารถสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๖ สร้างหลักประกันให้มีน้ำใช้ มีการบริหารจัดการน้ำและการสุขาภิบาลอย่างยั่งยืนสำหรับทุกคน** เป้าประสงค์ที่ ๖.๖ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ รวมถึงภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ และทะเลสาบ **เป้าหมาย ๑๒ สร้างหลักประกันให้มีแบบแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน** เป้าประสงค์ที่ ๑๒.๑ บรรลุการจัดการที่ยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ **เป้าหมายที่ ๑๕ ปกป้อง ฟื้นฟู และส่งเสริมการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน การบริหารจัดการป่าไม้ที่ยั่งยืน การต่อต้านการแปรสภาพเป็นทะเลทราย หยุดยั้งการเสื่อมโทรมของดิน ฟื้นฟูสภาพดิน และหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ** เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๑ หลักประกันการอนุรักษ์ การฟื้นฟูการใช้ระบบนิเวศบนบกและในน้ำจืดอย่างยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๒ ส่งเสริมการดำเนินการด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทุกประเภทอย่างยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๓ ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย ฟื้นฟูแผ่นดินที่เสื่อมโทรม เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๔ อนุรักษ์ระบบนิเวศภูเขาและความหลากหลายทางชีวภาพ เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๕ ลดความเสื่อมโทรมของถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๖ ส่งเสริมการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระ

แนวทางการพัฒนาศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ

เป้าห
การพัฒน

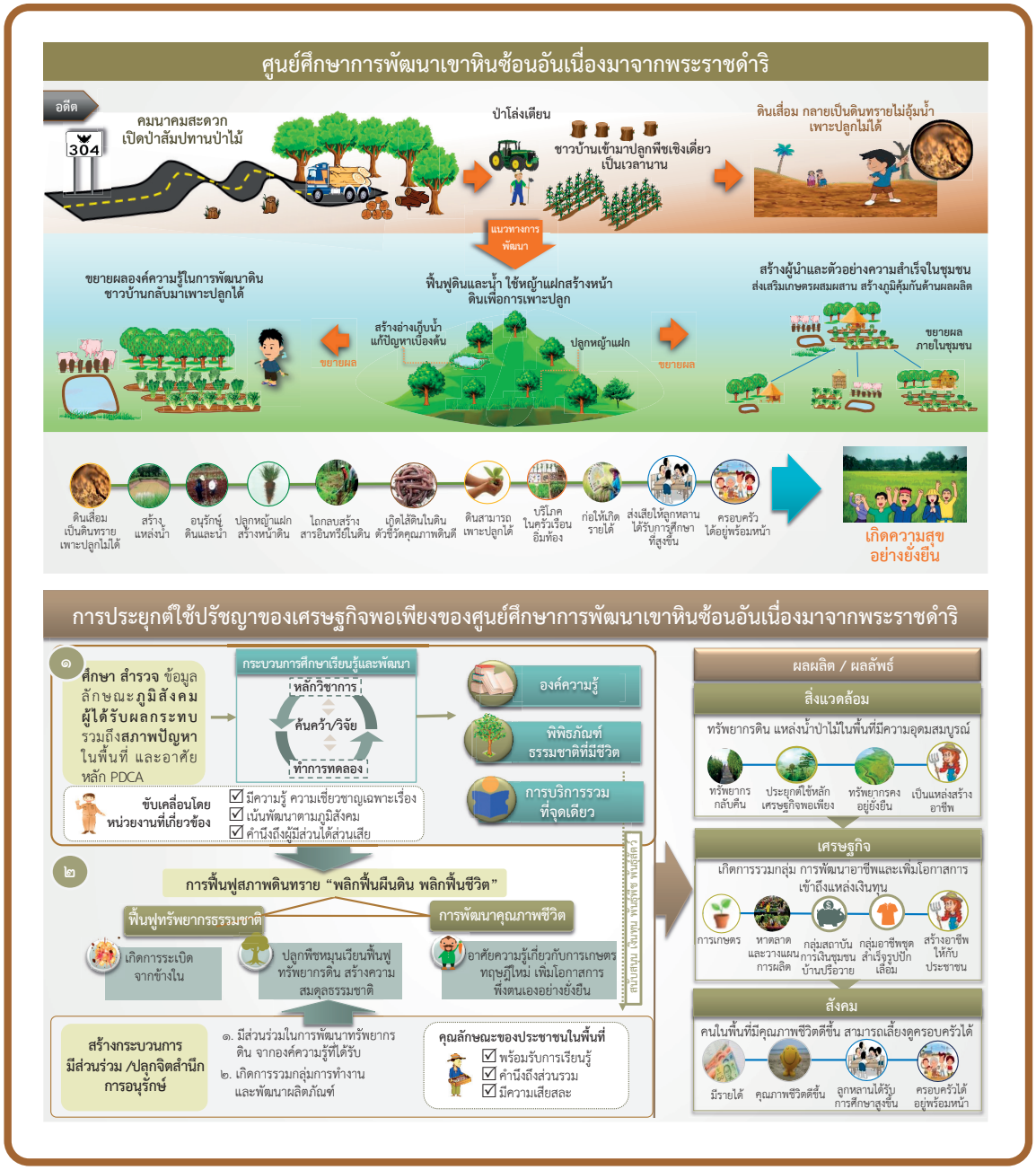

ราชดำรินำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

มาย าที่ยั่งยืน	เป้าประสงค์รายย่อย
๑ ขจัดความยากจน	๑.๔ สร้างภูมิต้านทานต่อความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับภูมิอากาศ ภัยพิบัติทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ให้กับผู้ที่ยากจนและอยู่ในสถานการณ์เปราะบาง
๒ ขจัดความหิวโหย	๒.๓ เพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและรายได้ของผู้ผลิตอาหารรายเล็ก ๒.๔ มีระบบการผลิตอาหารที่ยั่งยืน ๒.๕ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์
๖ สุขาภิบาล และน้ำสะอาด	๖.๖ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ รวมถึงภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ และทะเลสาบ
๘ งานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ	๘.๔ ความมีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรของโลกในการบริโภคและการผลิต และตัดความเชื่อมโยงระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม
๑๐ ลดความเหลื่อมล้ำ	๑๐.๑ คงการเติบโตของรายได้ในกลุ่มประชากรร้อยละ ๔๐ ที่ยากจนที่สุด
๑๒ การบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน	๑๒.๑ บรรลุการจัดการที่ยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์
๑๕ การใช้ประโยชน์ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน	๑๕.๑ การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการใช้ระบบนิเวศบนบกและในน้ำจืดอย่างยั่งยืน ๑๕.๒ ส่งเสริมการดำเนินการด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทุกประเภทอย่างยั่งยืน ๑๕.๓ ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย ฟื้นฟูแผ่นดินที่เสื่อมโทรม ๑๕.๔ อนุรักษ์ระบบนิเวศภูเขาและความหลากหลายทางชีวภาพ ๑๕.๕ ลดความเสื่อมโทรมของถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ ๑๕.๖ ส่งเสริมการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

การพัฒนาเชิงพื้นที่สู่ความยั่งยืน
ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๑. ความเป็นมา

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ก่อตั้งตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร โดยในวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๒๔ ทรงมีพระราชดำริแก่ผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรีในขณะนั้นให้พิจารณาพื้นที่ที่เหมาะสมจัดทำโครงการพัฒนาด้านอาชีพการประมงและการเกษตรในเขตพื้นที่ดินชายฝั่งทะเลจันทบุรี โดยให้มีการจัดหาพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมหรือพื้นที่สาธารณประโยชน์ เพื่อจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาในเขตพื้นที่ดินชายทะเล และทรงเห็นว่าพื้นที่อ่าวคุ้งกระเบนเป็นพื้นที่ที่เหมาะสม จึงได้เริ่มมีการจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้นในปี ๒๕๒๕ ณ ตำบลคลองขุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี เพื่อพัฒนาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง และการเกษตรในเขตพื้นที่ดินชายฝั่งทะเล โดยกรมประมงและสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) เป็นหน่วยงานหลักในการบูรณาการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ ปัจจุบันมีพื้นที่ดำเนินงานและพื้นที่ขยายผล ประมาณ ๘๕,๒๓๕ ไร่ ครอบคลุม ๓๓ หมู่บ้านในอำเภอท่าใหม่ และอำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี

๒. การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ

ยึดหลักการพัฒนา **"การฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนจากยอดเขา...สู่ท้องทะเล"** โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) **สนองพระราชดำริอย่างต่อเนื่อง** ครบถ้วนสมบูรณ์ และมีประสิทธิผล (๒) **เพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงาน** ตั้งแต่การศึกษาทดลอง วิจัย สาธิต ขยายผล และการบริหารจัดการ (๓) **มุ่งเน้นการขยายผลสำเร็จ** จากการพัฒนาสู่ประชาชน ในหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ และประชาชนทั่วไป (๔) **ฟื้นฟู อนุรักษ์ และพัฒนา ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ** ให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศ และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน (๕) **พัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ** เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชนกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ดังนั้น จึงต้องอาศัยการจัดการในรูปแบบ "สหวิทยาการ" ซึ่งมีหน่วยงานร่วมดำเนินการ อาทิ หน่วยงานในระดับพื้นที่ จำนวน ๓๖ หน่วยงาน จาก ๒๒ กรม/สำนัก ใน ๗ กระทรวง ร่วมสนองพระราชดำริ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ ได้น้อมนำแนวพระราชดำริมาสู่การศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัย การพัฒนาพื้นที่ดินในเขตชายฝั่งทะเล การฟื้นฟู อนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน การส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ และนำผลการศึกษาที่ประสบผลสำเร็จ จัดทำเป็นแปลงสาธิตในลักษณะของ "พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต" เป็นศูนย์บริการรวมที่จุดเดียวให้แก่เกษตรกรและประชาชนผู้สนใจ เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่หมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ และประชาชนทั่วไปได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ผลการดำเนินงานจริง ผ่านเจ้าหน้าที่ซึ่งได้ถ่ายทอดให้ความรู้ และคำแนะนำต่างๆ โดยมีการดำเนินงาน ดังนี้

๒.๑ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ดิน และน้ำ ดำเนินการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ทั้งป่าบกและป่าชายเลน ในปัจจุบันป่าบกบริเวณแนวเขามีพื้นที่ราว ๑๑,๓๗๐ ไร่ โดยเป็นผลสำเร็จของการฟื้นฟูให้กลับมามีความสมบูรณ์ ภายหลังจากการดำเนินกิจกรรมต่างๆ อาทิ การปลูกป่า/ปลูกหญ้าแฝกเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำ สร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น (Check Dam) ตามแนวพระราชดำริ เพื่อช่วยชะลอการไหลของน้ำ สร้างความชุ่มชื้น เป็นแหล่งน้ำสำหรับสัตว์ป่า กักเก็บตะกอนไม่ให้ลงสู่แหล่งน้ำตอนล่าง และมีการอนุรักษ์ป่าชายเลนมีพื้นที่ป่าชายเลนที่สมบูรณ์ในธรรมชาติ จำนวน ๖๑๐ ไร่ รอบอ่าวคุ้งกระเบน รวมถึงฟื้นฟู/ปลูกป่าชายเลน

เพิ่มเติม จำนวน ๖๙๐ ไร่ รวมเป็น ๑,๓๐๐ ไร่ เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน โดยเฉพาะปู กุ้ง หอย ทำให้มีปริมาณสัตว์น้ำชายฝั่งเพิ่มมากขึ้น

๒.๒ การพัฒนาที่ดิน ส่งเสริมอาชีพการเกษตรและงานปศุสัตว์ ส่งเสริมและถ่ายทอดองค์ความรู้ การปรับปรุงบำรุงดิน การใช้ปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพเพื่อฟื้นฟูดิน การจัดทำแปลงสาธิต เช่น การผลิตผักและผลไม้ปลอดสารพิษ การปลูกพืชหมุนเวียน การปลูกไม้ดอกไม้ประดับ แปลงสาธิตเกษตรทฤษฎีใหม่ การเพาะเห็ดเศรษฐกิจ ปลูกข้าวพันธุ์ดี และการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ส่งเสริมด้านการเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ไข่ เป็ดเทศบาบารี สาธิตการเลี้ยงกวางรูซ่า การทำอาหารเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น โดยเผยแพร่ ให้แก่เกษตรกร นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไป

๒.๓ การฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งทะเล เช่น การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง การสาธิตการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง การอนุรักษ์หญ้าทะเล การสร้างปะการังเทียม ปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ จัดตั้งธนาคารปูม้า ส่งเสริมการเลี้ยงหอยนางรม และการปรับเปลี่ยนเครื่องมือทำการประมงเพื่อลดการทำลายสัตว์น้ำวัยอ่อน ฟื้นฟูอาชีพการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำด้วยระบบชลประทานน้ำเค็มซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการน้ำเค็มที่มีคุณภาพเหมาะสมสำหรับการเลี้ยงกุ้งทะเล จัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ประมงอ่าวคุ้งกระเบน และกลุ่มประมงพื้นบ้าน เพื่อร่วมมือในการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ เป็นต้น

๒.๔ การท่องเที่ยวเชิงพัฒนา เกิดการท่องเที่ยวเชิงพัฒนา การท่องเที่ยวแบบเสริมสร้างความรู้ทางวิชาการควบคู่ความสุข ในรูปแบบ **"พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต"** โดยมี จุดเรียนรู้ที่น่าสนใจ อาทิ เส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชายเลน ที่ประชาชนสามารถเข้าไปศึกษาระบบนิเวศของป่าชายเลนได้อย่างใกล้ชิดและท่องเที่ยวโดยการพายเรือคายัคชมธรรมชาติในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ และสถานแสดงพันธุ์สัตว์น้ำเฉลิมพระเกียรติ ๖ รอบ พระชนมพรรษา ที่จัดหาและรวบรวมพันธุ์สัตว์น้ำทะเลในท้องถิ่นและพื้นที่ใกล้เคียงมาจัดแสดง เพื่อให้ประชาชนผู้สนใจได้ศึกษาหาความรู้และพักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งหน่วยสาธิตการเลี้ยงสัตว์น้ำภายในอ่าวคุ้งกระเบนกับบริการการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากร เช่น การเขี่ยไข่ปู (ธนาคารปูม้า) การทำซั้งเชือกบ้านปลา และการสร้างบ้านหอย (อีแปะ) เป็นต้น

อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ดิน และน้ำ
ให้ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของป่า
ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์
ลดการบุกรุกป่า โดยการส่งเสริมอาชีพ
เน้น "ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก"
ศูนย์ศึกษา
ใช้ธรรม
แปลงหอยนา
ฝายชะลอน้ำ
ชลประทานน้ำเค็ม
สำหรับการเลี้ยงกุ้งทะเล
ดินเลนจากนากุ้งนำมาทำปุ๋ยห
พัฒนาการเกษตรกรรมที่มั่นคง
ส่งเสริมอาชีพ เพาะเห็ด เกษตรผสมผสาน
ผักผลไม้ปลอดภัย ปศุสัตว์
นากุ้ง
ธนาคารปูม้า
ชาวบ้านตระหนักถึงปัญหา รวมกลุ่มทำ
เขี่ยไข่ปูลงทะเล เพื่ออนุรักษ์ปู
สร้างอาชีพให้ชาวบ้าน
เกิดห่วงโซ่รายได้
ชาวบ้านในพื้นที่ มีอาชีพ มีรายได้ที่มั่นคง ยั่งยืน
จากการเกษตร การแปรรูปสินค้าเกษตร
อาชีพประมง
ขนาดเล็ก
ผลิตลอบจับปูม้า
จ.ตราด
เลี้ยงปลานิล
เหยื่อจับปู
จ.ชลบุรี
เกิดก
แร

ษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
รรมชาติช่วยธรรมชาติ
อยนางรมบำบัดน้ำทิ้งจากนากุ้ง
สร้างอาชีพ
ม
ะเล
ปุ๋ยหมัก
แปลงหอยนางรม
อนุรักษ์ป่าชายเลน
แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ
บำบัดน้ำทิ้งจากนากุ้งอีกชั้น
แหล่งศึกษา เรียนรู้ และวิจัย เพื่อพัฒนา
มทำธนาคารปูม้า
กษ์ปูม้า
าน
ปะการังเทียม
ซั้งเชือก : บ้านปลา
แหล่งที่อยู่ของปลาใต้ทะเล
ได้
เกิดการจ้าง
แรงงาน
ขายอาหารทะเล
ในแหล่ง
ท่องเที่ยว
ต่อยอดเพิ่มมูลค่า
แปรรูปสินค้าเกษตร
เกิดความสุข
อย่างยั่งยืน

๓. การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ ได้นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่สอดรับกับภูมิสังคมและฐานความรู้จากการศึกษา วิจัย ทดลอง โดยมีการพัฒนาจากพื้นที่สูง คือ การฟื้นฟูป่าไม้อันเป็นแหล่งต้นน้ำ จนถึงการพัฒนาประมงชายฝั่งอย่างยั่งยืน ซึ่งทุกกระบวนการบริหารจัดการนั้นจะเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้น โดยมีกระบวนทัศน์ของการพัฒนาที่มุ่งเน้น **"การสร้างความสมดุลในระบบนิเวศ คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน"** ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันบนหลักความพอเพียงพอประมาณไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน**แนวทางการพัฒนาของอ่าวคุ้งกระเบน** เริ่มจาก **(๑) การสร้างความตระหนักรู้**ให้คนในพื้นที่รู้ถึงสภาพปัญหา ผลกระทบจากการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ ตระหนักถึงประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ผืนดิน แม่น้ำ และท้องทะเล และความเชื่อมโยงของทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ **(๒) การบ่มเพาะจิตสำนึกความเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน** ให้เกิดความหวงแหน รู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม **(๓) การระเบิดจากการข้างใน** โดยคนในพื้นที่ได้เกิดความตระหนักและออกมาร่วมขับเคลื่อนแก้ปัญหา แสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง และ **(๔) การสร้างภาคีเครือข่ายและขยายผลการพัฒนา** รวมกลุ่มร่วมมือกันพัฒนาและเรียนรู้การอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างสมดุล ยั่งยืน และมีความสุข

๓.๑ การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่โดยรอบอ่าวคุ้งกระเบนสู่ความยั่งยืน

๑) การอนุรักษ์ป่าไม้ในพื้นที่สูง การพัฒนาป่าไม้ที่ยั่งยืน ควรเริ่มจาก **"การปลูกป่าในใจคน"** โดยสร้างความตระหนักรู้ถึงประโยชน์ของป่าไม้อันเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญ ให้ความสำคัญกับ **"การพัฒนาคน"** ให้มีคุณธรรม ปลูกฝังให้รู้จักการเสียสละเพื่อส่วนรวม ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดโดยคำนึงถึงชนรุ่นหลัง พร้อมทั้งส่งเสริมและพัฒนาอาชีพให้คนมีรายได้ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ เช่น การเลี้ยงสัตว์ เพาะเห็ด การทำเกษตรผสมผสาน เป็นต้น เพื่อทำให้คนในพื้นที่อิ่มท้อง มีรายได้ และอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติได้อย่างสมดุล และมีความสุข

๒) การพัฒนาการเกษตร มุ่งเน้นให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยการส่งเสริมและฝึกอบรมอาชีพการเกษตรที่หลากหลายสอดคล้องกับภูมิสังคม และตรงกับความต้องการของเกษตรกร เช่น การปลูกผักและไม้ผลปลอดสารพิษ การเพาะเห็ดเศรษฐกิจ และการปลูกข้าวพันธุ์ดีครบวงจร นอกจากนี้ ยังส่งเสริมให้เกษตรกรใช้ปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ ลดการใช้ยาและสารเคมีเพื่อลดต้นทุนการผลิต ทำให้ผลผลิตปลอดภัยต่อผู้บริโภคและช่วยรักษาสภาพแวดล้อม โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือการผลิตให้มีอาหารพอเพียงต่อการบริโภคในระดับครัวเรือนเป็นลำดับแรก และพัฒนาไปสู่การผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้ รวมทั้งมีการส่งเสริมให้เกษตรกรรวมกลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม และทำหน้าที่เป็นศูนย์เรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการเกษตรจากพื้นที่จริง

๓) นากุ้งกับการบริหารจัดการระบบนิเวศอย่างยั่งยืน จากการบริหารจัดการที่ขาดองค์ความรู้ก่อให้เกิดวิกฤตโรคในนากุ้งอย่างรุนแรง วิกฤติการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดความตระหนักร่วมกันของเกษตรกรนากุ้งอันนำไปสู่กระบวนการคิดและแก้ไขปัญหาแบบองค์รวม ตั้งแต่ต้นทางจนถึงปลายทาง โดยเริ่มจากการจัดให้มีชลประทานน้ำเค็มเพื่อผันน้ำจากทะเลเข้าสู่นากุ้ง โดยมีการวางแผนการใช้น้ำร่วมกัน รวมทั้งการบริหารจัดการน้ำทิ้งจากนากุ้งที่ใช้หลัก "ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ" คือการใช้แปลงหอยนางรมเป็นตัวลดปริมาณสารอินทรีย์เพื่อบำบัดน้ำทิ้งจากนากุ้ง นอกจากนี้ยังมีการใช้ป่าชายเลนในการช่วยบำบัดน้ำอีกชั้นก่อนที่น้ำทิ้งจะไหลลงสู่อ่าวคุ้งกระเบน ยังก่อให้เกิดการสร้างอาชีพใหม่กับคนในพื้นที่ จึงเป็นการบริหารจัดการอย่างยั่งยืน

๔) อนุรักษ์ป่าชายเลน แหล่งศึกษา เรียนรู้ วิจัย เพื่อการพัฒนา การพัฒนาที่ดีต้องเป็นการพัฒนาที่สอดรับกับภูมิสังคม สำหรับเกษตรกรบริเวณอ่าวคุ้งกระเบน คือ การพัฒนาทรัพยากรชายฝั่งให้มีความสมบูรณ์ จากสภาพพื้นที่ป่าชายเลนเสื่อมโทรมทำให้ขาดแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ ทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเลลดน้อยลง ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

จึงได้มีการให้ความรู้แก่ชาวบ้านและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการปลูกและอนุรักษ์ป่าชายเลน เมื่อพื้นที่ป่าชายเลนเริ่มกลับมาอุดมสมบูรณ์จึงมีการพัฒนาให้เป็นแหล่งศึกษา เรียนรู้ และมีการทดลองทำวิจัยหาองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าชายเลนอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาป่าชายเลนอย่างยั่งยืน พร้อมทั้งส่งเสริมให้ทรัพยากรชายฝั่งมีความอุดมสมบูรณ์

๕) ธนาคารปูม้า ความพอเพียงในวิถีชุมชน ชาวบ้านตระหนักถึงปัญหาการลดลงของทรัพยากรทางทะเล โดยเฉพาะปูม้าอันเป็นสัตว์เศรษฐกิจของคนในพื้นที่ ซึ่งเป็นการระเบิดจากข้างในของคนในพื้นที่ จึงนำมาสู่กรอบการคิดอย่างมีเหตุและผลเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ปัญหาปูม้าที่ลดลงส่วนหนึ่งมาจากการจับปูม้าที่มีไข่ไปจำหน่าย เมื่อทราบถึงสาเหตุจึงคิดในการแก้ไขปัญหาผ่านกระบวนการหาความรู้ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ ผ่านการทดลองด้วยตนเอง และนำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จากชาวบ้านเพียงหนึ่งคนที่ตระหนักรู้ถึงปัญหานำไปสู่การรวมกลุ่มเพื่อช่วยกันอนุรักษ์ปูม้าผ่านการทำธนาคารปูม้า โดยการเขี่ยไข่ปูที่อยู่นอกกระดองใส่ถังฟักเมื่อเป็นตัวแล้วจึงปล่อยลงสู่ทะเล ชาวบ้านเริ่มตระหนักรู้ เกิดความพอประมาณ ยอมเสียสละน้ำหนักของปูม้าที่จะจำหน่าย โดยการนำปูม้ามาเขี่ยไข่เพื่อเพาะฟักก่อน ทำให้ทรัพยากรปูม้ายังคงอยู่และสามารถทำอาชีพประมงต่อไปได้อย่างยั่งยืน

ผลกระทบทางบวกที่เกิดขึ้นจากการทำธนาคารปูม้า ทำให้ชาวบ้านจากเดิมจะจับปูม้าได้เฉพาะช่วงมรสุม ๒ – ๔ เดือน เป็นสามารถจับปูได้ตลอดทั้งปีในปัจจุบัน ก่อให้เกิดรายได้ของคนในพื้นที่ อาทิ การขายและแปรรูปปูม้า เกิดรายได้กับคนนอกพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการจับปูม้า หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นห่วงโซ่รายได้ คือ อาชีพการทำลอบจับปูม้า ในจังหวัดตราด อาชีพเลี้ยงปลานิลสำหรับเป็นเหยื่อในการจับปูม้าในจังหวัดชลบุรี การค้าขายอาหารทะเลในแหล่งท่องเที่ยว จากกิจกรรมความพอเพียงในวิถีชุมชนนำไปสู่การอนุรักษ์ปูม้า สามารถสร้างให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจได้อย่างมากมาย ก่อให้เกิดการจ้างแรงงานในทุกกระบวนการผลิต เกิดรายได้ทุกกลุ่มในห่วงโซ่และมีความสุขอย่างยั่งยืน

๖) ซั้งเชือกบ้านปลา ปะการังเทียม ห่วงโซ่ของระบบนิเวศใต้ทะเล นอกจากธนาคารปูม้าแล้ว คนในพื้นที่ยังตระหนักถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรใต้ทะเลภายใต้การส่งเสริมของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยชาวบ้านที่มีความสามารถในการดำน้ำหรือชาวบ้านที่มีอาชีพทำประมงจะร่วมกับเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ ในการทำซั้งเชือกบ้านปลาหรือปะการังเทียมเพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ เกิดเป็นระบบนิเวศใต้ทะเล ปลาเล็กมาอาศัยปลาใหญ่จะเข้ามากินปลาเล็กบางส่วน เป็นห่วงโซ่อาหารใต้ทะเล ชาวบ้านมีปลาให้จับก่อให้เกิดรายได้อย่างยั่งยืน และซั้งเชือกบ้านปลาที่นำลงไปผูกกับแนวปะการังยังเป็นแนวป้องกันเรือประมงขนาดใหญ่ที่มีเครื่องมือจับปลาประเภทอวนลากอวนลุน ไม่ให้ทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำในพื้นที่ได้ เกิดการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอันสอดรับกับภูมิสังคมของคนในพื้นที่

การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์ศึก

๑

ศึกษา สำรวจ ข้อมูลลักษณะ**ภูมิสังคม ผู้ได้รับผลกระทบ** รวมถึง**สภาพปัญหา**ในพื้นที่

กระบวนการศึกษาเรียนรู้และพัฒนา

หลักวิชาการ

ค้นคว้า/วิจัย

ทำการทดลอง

ขับเคลื่อนโดย หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- ☑ มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่อง
- ☑ เน้นพัฒนาตามภูมิสังคม
- ☑ คำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

๓

กระบวนการพัฒนาจากยอดเขาสู่ท้องทะเล

ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

การพัฒนาคุณภา

เกิดการระเบิดจากข้างใน

ชาวบ้านเข้ามามีส่วนช่วยในการฟื้นฟูทรัพยากร ริเริ่มทำธนาคารปูม้า

ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเกษตรและแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรเพื่อเพิ่มมูลค่า

ช
ใ
ชถ
ท

๒

สร้างกระบวนการมีส่วนร่วม /ปลุกจิตสำนึกการอนุรักษ์

๑. สร้างการเป็นเจ้าของทรัพยากร ผ่านการส่งเสริมการมีส่วนร่วม

๒. ชี้ให้เห็นว่าทรัพยากรนั้น มีความสำคัญ เป็นปัจจัยหนึ่ง ในการก่อให้เกิดรายได้

คุณลักษณะของ

☑
☑
☑

ษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

องค์ความรู้

พิพิธภัณฑ์
ธรรมชาติที่มีชีวิต

การบริการรวม
ที่จุดเดียว

าพชีวิต

าวบ้านเข้ามามีส่วน
นการบริหารจัดการ
งประทานน้ำเค็มเพื่อ
ทำนากุ้งอย่างยั่งยืน

แหล่งศึกษาหาความรู้

ประชาชนในพื้นที่
พร้อมรับการเรียนรู้
คำนึงถึงส่วนรวม
มีความเสียสละ

ผลผลิต / ผลลัพธ์

สิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม กลับมาอุดมสมบูรณ์
คนในพื้นที่เกิดจิตวิญญาณของนักอนุรักษ์

ทรัพยากร
กลับคืน

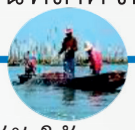
คนรู้จักใช้และดูแล
ทรัพยากร

ทรัพยากรคง
อยู่ยั่งยืน

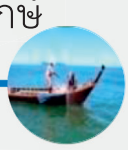
เป็นแหล่งสร้าง
อาชีพ

เศรษฐกิจ

เกิดห่วงโซ่รายได้ในทุกกระบวนการ และอาจก่อให้เกิด
รายได้กระจายอยู่ในหลายจังหวัด อาทิ การจับปูม้า

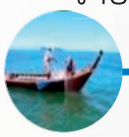
เกิดอาชีพ
ประมง
ขนาดเล็ก

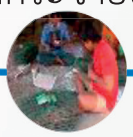
ผลิตลอบ
จับปูม้า
จ.ตราด

เลี้ยงปลานิล
เหยื่อจับปู
จ.ชลบุรี

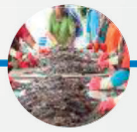
เกิดการจ้าง
แรงงาน

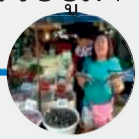
ขายอาหาร
ทะเลใน
แหล่งท่องเที่ยว

สังคม

คนในพื้นที่มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้

มีรายได้

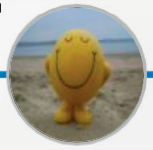
คุณภาพชีวิตดีขึ้น

ลูกหลานได้รับ
การศึกษาสูงขึ้น

ครอบครัวได้
อยู่พร้อมหน้า

๔. การเชื่อมโยงผลลัพธ์การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากการพัฒนาพื้นที่บริเวณรอบอ่าวคุ้งกระเบน ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ และภาคีเครือข่ายการพัฒนานั้น ส่วนใหญ่เป็นการสร้าง/เพิ่มความรู้ให้กับชุมชน/ประชาชน เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนมากขึ้น ในด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่หลากหลาย เป็นการสร้างอาชีพให้กับประชาชน ส่งผลให้ชุมชน/ประชาชนโดยรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ และบริเวณใกล้เคียง มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น ระบบนิเวศ สภาพแวดล้อม ทรัพยากรทางบกและทางทะเลกลับมาสมบูรณ์เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ช่วยส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ประชาชนสามารถพึ่งตนเอง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ร่วมกับชุมชนได้อย่างยั่งยืน จึงส่งผลต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals - SDGs) สรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้

๔.๑ การพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น (People) การน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักคิดหลักปฏิบัติในการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนรอบอ่าวคุ้งกระเบน โดยเน้นการพัฒนาที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา” ทั้งการพัฒนาศักยภาพของประชาชนในชุมชน ปลูกฝังจิตสำนึกของความพอเพียง สนับสนุนองค์ความรู้ในการพัฒนาอาชีพ และส่งเสริมการสร้างอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ ทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถดูแลปากท้องคนในครอบครัว เกิดความสมดุลของรายได้และการมีอาชีพที่มั่นคง เมื่อประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ มีความเข้มแข็ง จะสามารถช่วยเหลือผู้อื่น และเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อประโยชน์ชุมชนได้ ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นที่อ่าวคุ้งกระเบนมีความสอดรับกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๑ ขจัดความยากจนทุกรูปแบบในทุกพื้นที่** เป้าประสงค์ที่ ๑.๔ ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในทรัพยากรทางเศรษฐกิจ มรดกทรัพยากรธรรมชาติ และ **เป้าหมายที่ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ปรับปรุงโภชนาการและสนับสนุนการทำเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน** เป้าประสงค์ที่ ๒.๔ มีระบบการผลิตอาหารที่ยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ ๒.๕ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์

๔.๒ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้ชุมชนและสังคม (Prosperity) พื้นที่อ่าวคุ้งกระเบนเป็นต้นแบบของการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่สะท้อนให้เห็นจุดดุลยภาพทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม การพัฒนาบนฐานคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่อ่าวคุ้งกระเบนเป็นการเชื่อมโยงประเด็นสำคัญของการพัฒนา กลไกการขับเคลื่อนและภาคีเครือข่ายการพัฒนาบูรณาการการทำงานร่วมกัน อาทิ การรวมกลุ่มประกอบอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ สร้างงานที่มีคุณค่าที่ช่วยส่งเสริมอาชีพและคุณภาพชีวิตให้กับเกษตรกร ประชาชนในพื้นที่และผู้ประกอบการรายย่อย พัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่เดิมในพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุด โดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเป็นการพัฒนาที่กระจายความเจริญลงสู่พื้นที่อย่างทั่วถึงและเป็นธรรมให้กับกลุ่มคนอาชีพต่างๆ ทั้งภายในพื้นที่ ภายในจังหวัดและจังหวัดข้างเคียง ซึ่งช่วยสร้างให้เกิดห่วงโซ่ธุรกิจที่เข้มแข็งและยั่งยืน ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นถือได้ว่าเป็นการวางรากฐานความเข้มแข็งของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชุมชนและสังคม ซึ่งจะช่วยสนับสนุนให้ประเทศหลุดจากกับดักการเป็นประเทศรายได้ปานกลาง ลดความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยและคนจน ระหว่างเมืองและชนบท รวมทั้งสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๘ ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและครอบคลุม และการจ้างงานเต็มอัตรา และงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน** เป้าประสงค์ที่ ๘.๔ ความมีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรของโลกในการบริโภคและการผลิต และตัดความเชื่อมโยงระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม และ **เป้าหมายที่ ๑๐ ลดความไม่เสมอภาคภายในและระหว่างประเทศ** เป้าประสงค์ที่ ๑๐.๑ คงการเติบโตของรายได้ในกลุ่มประชากรร้อยละ ๔๐ ที่ยากจนที่สุด

๔.๓ ความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ (Planet) การสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ และท้องทะเล เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการพัฒนาประเทศและทิศทางการพัฒนาของโลก พื้นที่อ่าวคุ้งกระเบนจึงเป็นห้องเรียน ห้องทดลอง และห้องแสดงผลสำเร็จ ที่สะท้อนบทเรียนจากแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจในอดีตที่ส่งผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม อันนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาที่น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ ฟื้นฟูระบบนิเวศทั้งห่วงโซ่อาหารให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ โดยประชาชนในพื้นที่ลุกขึ้นมาดูแลจัดการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติด้วยตนเองบนหลักคุณคุณธรรม เพราะคนในท้องถิ่นมีความตระหนักถึงผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ตนจะต้องเผชิญ และคำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ไปถึงชนรุ่นหลัง มีการจัดการและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน รวมรวมทั้งเป็นการสนับสนุนการบรรลุเป้าหมาย

เป้าหมายที่ ๖ สร้างหลักประกันให้มีน้ำใช้ และมีการบริหารจัดการน้ำและการสุขาภิบาลอย่างยั่งยืนสำหรับทุกคน เป้าประสงค์ที่ ๖.๖ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ รวมถึงภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ และทะเลสาบ **เป้าหมายที่ ๑๒ สร้างหลักประกันให้มีแบบแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน** เป้าประสงค์ที่ ๑๒.๑ บรรลุการจัดการที่ยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ **เป้าหมายที่ ๑๔ อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทร ทะเล และทรัพยากรทางทะเลอย่างยั่งยืน** เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ ๑๔.๑ ป้องกันและลดมลพิษทางทะเลทุกประเภท เป้าประสงค์ที่ ๑๔.๒ บริหารจัดการและปกป้องระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่งเพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบทางลบที่มีนัยสำคัญ และ**เป้าหมายที่ ๑๕ ปกป้อง ฟื้นฟู และส่งเสริมการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน การบริหารจัดการป่าไม้ที่ยั่งยืน การต่อต้านการแปรสภาพเป็นทะเลทราย หยุดยั้งการเสื่อมโทรมของดินและฟื้นฟูสภาพดิน และหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ** เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๑ หลักประกันการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ระบบนิเวศบนบกและในน้ำจืดอย่างยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๒ ส่งเสริมการดำเนินการด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทุกประเภทอย่างยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๓ ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย ฟื้นฟูแผ่นดินที่เสื่อมโทรม เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๔ อนุรักษ์ระบบนิเวศภูเขาและความหลากหลายทางชีวภาพ เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๕ ลดความเสื่อมโทรมของถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๖ ส่งเสริมการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพร

แนวทางการพัฒนาศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ

เป้าห
การพัฒน

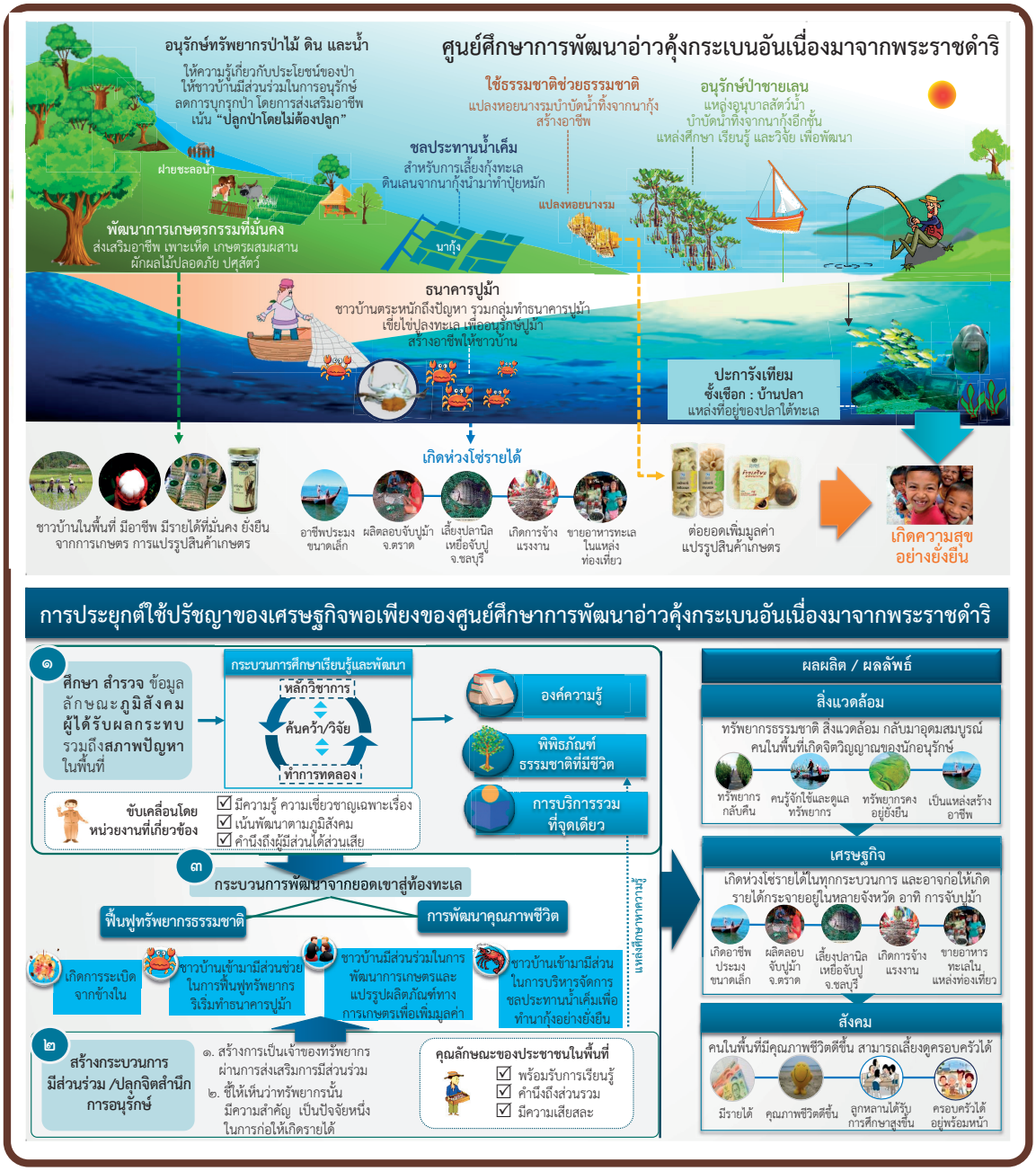

ะราชดำรินำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

มาย าที่ยั่งยืน

เป้าประสงค์รายย่อย

๑ ขจัดความยากจน

๑.๔ สร้างภูมิต้านทานต่อความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับภูมิอากาศ ภัยพิบัติทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ให้กับผู้ที่ยากจนและอยู่ในสถานการณ์เปราะบาง

๒ ขจัดความหิวโหย

๒.๓ เพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและรายได้ของผู้ผลิตอาหารรายเล็ก
๒.๔ มีระบบการผลิตอาหารที่ยั่งยืน
๒.๕ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์

๖ สุขาภิบาลและน้ำสะอาด

๖.๖ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ รวมถึงภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ และทะเลสาบ

๘ งานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ

๘.๔ ความมีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรของโลกในการบริโภคและการผลิต และตัดความเชื่อมโยงระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

๑๐ ลดความเหลื่อมล้ำ

๑๐.๑ คงการเติบโตของรายได้ในกลุ่มประชากรร้อยละ ๔๐ ที่ยากจนที่สุด

๑๒ การบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน

๑๒.๑ บรรลุการจัดการที่ยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์

๑๔ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรทางทะเลอย่างยั่งยืน

๑๔.๑ ป้องกันและลดมลพิษทางทะเลทุกประเภท
๑๔.๒ บริหารจัดการและปกป้องระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่งเพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบทางลบที่มีนัยสำคัญ

๑๕ การใช้ประโยชน์ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน

๑๕.๑ การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการใช้ระบบนิเวศบนบกและในน้ำจืดอย่างยั่งยืน
๑๕.๒ ส่งเสริมการดำเนินการด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทุกประเภทอย่างยั่งยืน
๑๕.๓ ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย ฟื้นฟูแผ่นดินที่เสื่อมโทรม
๑๕.๔ อนุรักษ์ระบบนิเวศภูเขาและความหลากหลายทางชีวภาพ
๑๕.๕ ลดความเสื่อมโทรมของถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ
๑๕.๖ ส่งเสริมการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

การพัฒนาเชิงพื้นที่สู่ความยั่งยืน
ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๑. ความเป็นมา

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียนราษฎรในหลายพื้นที่ของจังหวัดนราธิวาส ได้ทอดพระเนตรเห็นสภาพพื้นที่จำนวนมากมีสภาพเป็นพื้นที่พรุ ไม่สามารถปลูกพืชและนำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตรได้ ราษฎรมีความทุกข์ยากจากผลกระทบด้านที่ดินทำกิน ซึ่งจำเป็นที่จะยกระดับความเป็นอยู่และภาวะเศรษฐกิจของประชาชนในพื้นที่จังหวัดนราธิวาสให้ดีขึ้น จึงทรงมีพระราชดำริและพระราชกระแสรับสั่งต่อเจ้าหน้าที่และผู้ติดตามเสด็จฯ ให้พิจารณาปรับปรุงการพัฒนาด้านต่างๆ โดยเฉพาะการพัฒนาพื้นที่พรุ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๒๔ ความว่า

"...ด้วยพื้นที่จำนวนมากในจังหวัดนราธิวาส เป็นที่ลุ่มต่ำมีน้ำขังตลอดปีดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ซึ่งมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ ไร่ กสิกรจำนวนมากไม่มีที่ทำกิน แม้เมื่อระบายน้ำออกหมดแล้ว ยังยากที่จะใช้ประโยชน์ทางการเกษตรให้ได้ผล ทั้งนี้เนื่องจากดินมีสารประกอบไพไรท์ทำให้เกิดกรดกำมะถัน เมื่อดินแห้งทำให้ดินเปรี้ยว ควรปรับปรุงดินให้ดีขึ้น ดังนั้น เห็นสมควรที่จะมีการปรับปรุงพัฒนาโดยให้ หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามาดำเนินการศึกษาและพัฒนาพื้นที่พรุร่วมกันแบบผสมผสาน และนำผลสำเร็จของโครงการไปเป็นแบบอย่างในการที่จะพัฒนาพื้นที่ดินพรุในโอกาสต่อไป..."

"...ศูนย์ศึกษาการพัฒนาที่มีอยู่ในจังหวัดนราธิวาสนี้ก็เป็นศูนย์ที่เน้นหนักไปในทางค้นคว้า วิจัย และบริการในชีวิตความเป็นอยู่แบบที่เป็นอยู่ในภาคใต้หนักในทางดินที่เป็นพรุ ซึ่งเป็นปัญหามากเพราะยังไม่ได้ศึกษาพอ และเกี่ยวข้องกับกรมกองหลายกรมกอง ซึ่งอาจจะยังไม่ปรองดองกันคือไม่เข้าใจ ก็มาวิจัย พร้อมกันที่เดียวกันก็จะได้มีความเข้าใจกันได้..."

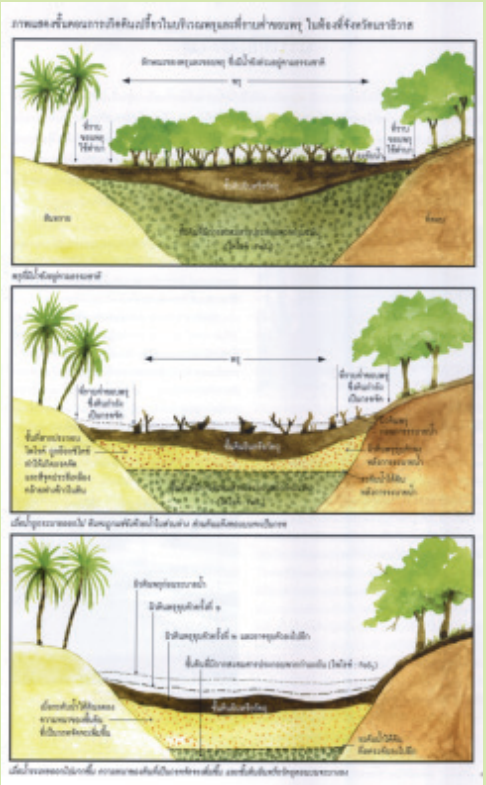

ดินพรุหรือดินเปรี้ยว

"พรุ" เป็นภาษาท้องถิ่นของภาคใต้ หมายถึง พื้นที่ลุ่มต่ำน้ำขังเกือบตลอดปี เป็นดินเปรี้ยวจัด เนื่องจากมีต้นไม้เล็กใหญ่ขึ้นปนกันบนชั้นของซากพืชที่ยังไม่สลายตัว ทับถมกันอยู่อย่างหลวมๆ ดินพรุเป็นดินอินทรีย์ที่มีคุณภาพต่ำ แม้ระบายน้ำออกแล้ว ก็เพาะปลูกไม่ได้ผล เพราะดินมีสารประกอบไพไรท์ ทำให้เกิดกรดกำมะถัน เมื่อดินแห้งจะปล่อยกรดกำมะถันออกมา ทำให้ดินมีความเป็นกรดจัดหรือเปรี้ยวจัด เป็นอันตรายต่อการเจริญเติบโตของพืช

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) จึงมีมติอนุมัติหลักการให้จัดตั้ง **"ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ"** ขึ้น ตั้งอยู่ระหว่างบ้านพิกุลทองและบ้านโคกสยา ตำบลกะลุวอเหนือ อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส เมื่อวันที่ ๖ มกราคม ๒๕๒๕ เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมวิชาการ การค้นคว้า ทดลอง วิจัย และสาธิตการพัฒนาด้านเกษตรกรรม ซึ่งมีรูปแบบการบริการแบบ **"ศูนย์บริการรวมที่จุดเดียว"** ให้บริการแก่ประชาชนและเกษตรกรที่เข้ามาศึกษาหาความรู้ได้ในที่เดียวกัน และเป็นที่รวมของสหวิทยาการในลักษณะของ **"พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต"** มีกิจกรรมต่อเนื่อง และเป็นตัวอย่างแห่งความสำเร็จในด้านเกษตรกรรมและพัฒนาอาชีพ เพื่อเป็น "ต้นแบบ" ของความสำเร็จ และเป็นแนวทางให้แก่เกษตรกรและผู้สนใจนำไปปฏิบัติได้จริงในพื้นที่ของตนเอง โดยหน่วยงานต่างๆ ได้ร่วมกันดำเนินการสนองพระราชดำริอย่างต่อเนื่อง ซึ่งกิจกรรมหลักของศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ คือ การศึกษาและพัฒนาดินที่มีปัญหาในพื้นที่พรุโดยเฉพาะดินเปรี้ยวจัดให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางด้านการเกษตรได้ หรือที่เรียกว่า **"โครงการแกล้งดิน"** หรือ **"ทำให้ดินโกรธ"** นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาแนวทางและวิธีการพัฒนา ทั้งด้านการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ และการเกษตรอุตสาหกรรมที่มีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ภาคใต้ เพื่อเป็นต้นแบบแห่งความสำเร็จในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป ตามคำขวัญของศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ว่า **"ป่าพรุ เสื่อมโทรม สะสมดินเปรี้ยว แกล้งดินอย่างเดียว พัฒนาได้อย่างยั่งยืน"**

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ มีพื้นที่ทั้งหมด ๑,๗๔๐ ไร่ แบ่งเป็น พื้นที่อ่างเก็บน้ำใกล้บ้าน จำนวน ๑,๐๓๐ ไร่ ความจุ ๒ ล้านลูกบาศก์เมตร สำหรับกักเก็บน้ำและส่งน้ำเพื่อใช้ในงานศึกษา ทดลอง วิจัยในพื้นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ และพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรในบริเวณใกล้เคียง พื้นที่สวนยางเขาสำนัก จำนวน ๒๐๐ ไร่ สำหรับสาธิตการปลูกยางพาราแบบครบวงจรและพืชแซมในสวนยางพารา และพื้นที่ภายในศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ จำนวน ๕๑๐ ไร่ แบ่งเป็น พื้นที่ดอน จำนวน ๒๐๒ ไร่ เป็นที่ตั้งอาคารสำนักงาน ห้องประชุม อาคารฝึกอบรม ที่พัก และที่ตั้งหน่วยงานร่วมดำเนินการภายในศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ และพื้นที่ลุ่มหรือพื้นที่พรุ จำนวน ๓๐๘ ไร่ เป็นแปลงศึกษา ทดลอง วิจัย สาธิต และทดสอบงานต่างๆ พร้อมทั้งเป็นจุดศึกษาชมงานด้านต่างๆ เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เพื่อให้นักวิชาการ นักเรียน นักศึกษา เกษตรกร นักท่องเที่ยว และผู้สนใจทั่วไป ได้มาศึกษาหาความรู้ เพื่อพัฒนาอาชีพ ทั้งนี้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ รับผิดชอบดำเนินการในพื้นที่ดินพรุ จำนวน ๒๖๑,๘๖๐ ไร่ แบ่งเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่พรุ ฉบับปรับปรุง ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ เป็นเขตพัฒนา ๑๐๑,๖๗๓ ไร่ เขตอนุรักษ์ ๒๘,๙๔๕ ไร่ เขตสงวน ๑๒๕,๖๒๕ ไร่ และพื้นที่อื่นๆ จำนวน ๕,๖๑๗ ไร่ และหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ อีก ๑๓ หมู่บ้าน พื้นที่ ๒๘,๗๙๕ ไร่ รวมทั้งศูนย์สาขาอีก ๕ แห่ง ซึ่งอยู่ในพื้นที่จังหวัดนราธิวาส ได้แก่ โครงการสวนยางพระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ อำเภอเมืองนราธิวาส โครงการพัฒนาหมู่บ้านปีแนมูดอ อำเภอระแงะ โครงการหมู่บ้านปศุสัตว์-เกษตรมูโนะ อำเภอตากใบ และโครงการพัฒนาหมู่บ้านโคกอิฐ-โคกใน ยูโย อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส และโครงการพัฒาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนครศรีธรรมราช

๒. การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ เป็นศูนย์กลางการดำเนินงานแบบบูรณาการกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และเป็นศูนย์รวมกำลังของเจ้าหน้าที่ด้านเกษตร สังคม และการส่งเสริมการศึกษา โดยมีกรมพัฒนาที่ดิน เป็นหน่วยงานหลักในการอำนวยการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ และหน่วยงานที่ร่วมดำเนินการ จำนวน ๓๙ หน่วยงาน เช่น กรมชลประทาน กรมวิชาการเกษตร กรมป่าไม้ กรมปศุสัตว์ กรมประมง กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการข้าว กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมควบคุมโรคติดต่อ กรมการพัฒนาชุมชน จังหวัดนราธิวาส สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางจังหวัดนราธิวาส กองทัพภาคที่ ๔ ตำรวจภูธรจังหวัดนราธิวาส มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย กรมแผนที่ทหาร และสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดเป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานเพื่อ ๑) ศึกษาและพัฒนาดินอินทรีย์ รวมทั้งดินที่มีปัญหาอื่นๆ ในพื้นที่พรุให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ ในทางการเกษตรและด้านอื่นๆ ตามข้อกำหนดการใช้ประโยชน์พื้นที่พรุ ที่แบ่งเป็นเขตสงวน เขตอนุรักษ์ และเขตพัฒนา ไว้แล้ว ๒) วิเคราะห์ทดลอง วิจัย ทดสอบ เกี่ยวกับการปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ รวมทั้งการเกษตรอุตสาหกรรม ที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่พรุและให้ผลตอบแทนสูงสุด ๓) เป็นศูนย์กลางบริการข้อมูลด้านการวิเคราะห์ตัวอย่างในห้องปฏิบัติการ และเป็นศูนย์กลางการสาธิต และเผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตรสาขาอื่นๆ ๔) เป็นศูนย์กลางการฝึกอบรมการพัฒนา

อาชีพด้านการเกษตรและศิลปหัตถกรรมที่ทำจากวัสดุพื้นเมืองให้กับประชาชนทั้งในหมู่บ้านบริวาร ศูนย์สาขา และผู้สนใจทั่วไป ๕) เพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชน และพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ความจำเป็นพื้นฐานของหมู่บ้านบริวาร และศูนย์สาขาให้สูงขึ้น และ ๖) นำผลการศึกษาและพัฒนาไปเป็นแบบอย่างให้กับโครงการพัฒนาแหล่งอื่นๆ โดยมีกระบวนการดำเนินการ ดังนี้

๒.๑ การศึกษาสภาพพื้นที่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ได้จัดตั้งขึ้นตามแนวพระราชดำริให้ ศึกษา ค้นคว้า วิจัยเกี่ยวกับพื้นที่พรุ ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญในภาคเกษตรที่ไม่สามารถปลูกพืชต่างๆ ในพื้นที่ได้ หรือปลูกได้แต่ให้ผลผลิตต่ำ ดังนั้นในระยะแรก ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ จึงได้ดำเนินการศึกษาสภาพพื้นที่พรุ โดยการนำดินพรุในพื้นที่ต่างๆ ของจังหวัดนราธิวาส มาวิเคราะห์คุณสมบัติและแร่ธาตุของดิน พบว่า เป็นดินที่มีแร่ธาตุต่ำ มีสารประกอบไพไรท์สูง เกิดกรดกำมะถัน และทำให้ดินเปรี้ยว อีกทั้งได้ทำการสำรวจพื้นที่พรุทั่วจังหวัดนราธิวาส แบ่งตามสภาพการใช้ที่ดินและศักยภาพของพื้นที่ เป็น ๓ ส่วน คือ **เขตสงวน** เป็นพื้นที่พรุที่ยังเป็นสภาพป่าธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ และยังไม่ถูกรบกวนจากมนุษย์ซึ่งต้องสงวนรักษาป่าไม้อย่างเข้มงวด **เขตอนุรักษ์**เป็นพื้นที่พรุที่พืชพรรณธรรมชาติถูกทำลายบางส่วนและสามารถฟื้นฟูให้กลับเป็นป่าดังเดิมได้ และ**เขตพัฒนา**เป็นพื้นที่บริเวณขอบพรุ ประกอบด้วย ๒ ส่วน ส่วนที่หนึ่ง เป็นพื้นที่ที่ได้มีพระราชกฤษฎีกาประกาศเป็นเขตนิคมสหกรณ์บาเจาะและนิคมสหกรณ์ปิเหล็ง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกระบายน้ำออกไปบางส่วนและป่าถูกทำลายเพื่อใช้ในกิจกรรมการเกษตร ส่วนที่สอง เป็นพื้นที่ถือครองของเกษตรกรและมีลักษณะเป็นพื้นที่ดินเปรี้ยวจัด ไม่สามารถใช้ประโยชน์ด้านการเกษตรได้อย่างเต็มที่ และกำหนดให้หน่วยงานต่างๆ ร่วมกันพัฒนาพื้นที่ตามความต้องการของราษฎร และเป็นพื้นที่เป้าหมายที่จะนำผลการศึกษาวิจัยไปถ่ายทอดด้านการเกษตรต่อไป

๒.๒ การศึกษาวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาของพื้นที่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ โดยความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ร่วมกันศึกษาและพัฒนาอย่างบูรณาการ ด้วยการสำรวจ ศึกษา ทดลอง และวิจัยเกี่ยวกับ ดิน น้ำ ป่าไม้ในพื้นที่พรุการพัฒนาการเกษตรและอุตสาหกรรมตามแนวพระราชดำริเฉพาะเรื่อง ที่เน้นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ใช้เวลาสั้นและประหยัด โดยคำนึงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นตามภูมิสังคมและความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อให้ได้รูปแบบแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมและเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ

๑) *ด้านดิน* เน้นการปรับปรุงพัฒนาที่ดินในพื้นที่ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ โดยการศึกษา ทดลอง และวิจัยโครงการแกล้งดินในการปรับปรุงดินเปรี้ยวให้สามารถเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจได้จนประสบผลสำเร็จ สามารถถ่ายทอดเทคโนโลยีไปสู่พื้นที่ต่างๆ ที่ราษฎรประสบปัญหา พร้อมทั้งทดสอบการปลูกข้าว โดยเฉพาะข้าวพันธุ์ดีพันธุ์พื้นเมืองที่ให้ผลผลิตสูงและเป็นที่นิยมบริโภค อาทิ การจัดตั้งศูนย์บริการวิเคราะห์ดิน เพื่อให้บริการวิเคราะห์ดิน น้ำ และให้คำแนะนำในการปรับปรุงดินให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพื่อการทำการเกษตร

๒) *ด้านปศุสัตว์* สาธิตการเลี้ยงและดูแลสุขภาพสัตว์ทั้งสัตว์ปีกและสัตว์เคี้ยวเอื้อง เช่น โคขุน ไก่ แพะเนื้อ แพะนม กวาง เป็นต้น การปลูกหญ้าอาหารสัตว์ในพื้นที่พรุ การผลิตอาหารข้นสำหรับสัตว์ และการส่งเสริมพัฒนาอาชีพการเลี้ยงสัตว์ให้เป็นรายได้เสริมในครัวเรือน รวมทั้งสนับสนุนพันธุ์สัตว์ให้กับเกษตรกรในเบื้องต้น เพื่อให้เกษตรกรรู้จักประกอบอาชีพการเลี้ยงสัตว์อย่างยั่งยืน

๓) *ด้านประมง* ศึกษาวิธีการที่เหมาะสมในการเลี้ยงปลา ๔ น้ำ ๓ รส คือ น้ำจืด น้ำเปรี้ยว และน้ำเค็มหรือน้ำกร่อย สาธิตการเพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์ปลาน้ำจืดในบ่อดินเปรี้ยว เช่น ปลาแรด ปลาบ้า ปลานิล ปลาสวยงามในพื้นที่พรุ เต่า กบ เป็นต้น การเลี้ยงปลาน้ำกร่อยในกระชัง รวมทั้งอบรม ถ่ายทอด และให้ความรู้ การเลี้ยงปลาเป็นอาชีพในพื้นที่จริง และแจกจ่ายพันธุ์ปลาให้กับราษฎร

๔) *ด้านการเกษตร* ศึกษาระบบการปลูกพืช การจัดการสวนยางพาราแบบครบวงจร เช่น ปลูกพืชร่วมกับยางพารา อาทิ ระกำ ไม้ตัดดอก เป็นต้น การปลูกปาล์มน้ำมัน สกัดและแปรรูปน้ำมันปาล์มเป็นน้ำมันไบโอดีเซล ซึ่งเป็นพลังงานทางเลือก และการปลูกพืชผัก พืชไร่ ไม้ผล ในพื้นที่ดินเปรี้ยวจัด เช่น มะพร้าวน้ำหอม อ้อยคั้นน้ำ พืชผักสวนครัว เป็นต้น การปลูกพืชผักไร้ดิน-ผักปลอดสารพิษ และการเพาะเห็ดฟางด้วยขี้เลื่อยไม้ยางพารา การส่งเสริมการถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านการเกษตร การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร การทำเกษตรแบบพอเพียง และเป็น แหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมและถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านหม่อนไหม การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการปลูกหม่อนกินผล รวมทั้งนำผลสำเร็จไปขยายผลสู่ราษฎร อันนำไปสู่ความเป็นอยู่แบบเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างยั่งยืน

๕) *ด้านป่าไม้* การอนุรักษ์พื้นที่ป่าพรุและสัตว์ป่า การศึกษาพันธุ์ไม้และปลูกไม้ทดแทนในพื้นที่ป่าพรุ รวมทั้งระบบนิเวศน์ ป่าพรุและพรรณไม้ป่าทั่วไป การปลูกและแปรรูปไม้เสม็ดขาว และการเพาะกล้าไม้ประดับ ไม้โตเร็ว และไม้มีค่า สำหรับแจกจ่ายให้กับผู้สนใจทั่วไป

๖) *หัตถกรรมอุตสาหกรรม* จัดฝึกอบรม ส่งเสริมการประกอบอาชีพ งานฝีมือ และผลิตภัณฑ์ต่างๆ โดยนำเส้นใยพืชและวัตถุดิบในท้องถิ่นมาแปรรูป เช่น กระจูด หญ้าแฝก เตยปาหนัน การทำผ้าบาติก การทำเรือกอและ เป็นต้น เป็นการสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ให้ครัวเรือนและชุมชน จนสามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน

๗) *การควบคุมโรคติดต่อ* ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับโรคติดต่อชนิดต่างๆ โดยเฉพาะโรคเท้าช้าง ซึ่งพบในบริเวณรอบพื้นที่พรุ ให้บริการด้านสาธารณสุข ตลอดจนการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การป้องกันและรักษาโรคเท้าช้างให้แก่ราษฎร ด้วยการควบคุมพื้นที่และเฝ้าระวังโรคเท้าช้าง จนสามารถประกาศให้ประเทศไทยปลอดจากโรคเท้าช้างได้

๒.๓ การเผยแพร่องค์ความรู้ภายในศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ จากการศึกษา ทดลอง วิจัย และหาแนวทางในการพัฒนาพื้นที่พรุจนประสบผลสำเร็จ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ทางการเกษตรได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพร่วมกับหน่วยงานต่างๆ และจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิตไว้เป็นตัวอย่างและต้นแบบให้กับผู้สนใจมาศึกษาดูงาน และนำไปปฏิบัติและพัฒนาอาชีพได้ด้วยตนเอง โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ประชาชนในพื้นที่และประชาชนทั่วไปที่สนใจ ด้วยการจัดทำหลักสูตรฝึกอบรม จำนวน ๑๗ หลักสูตร ทั้งด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์พื้นที่พรุ การปรับปรุงพื้นที่ดินเปรี้ยวจัดและดินอินทรีย์เพื่อทำการเกษตรและการทำอาชีพเสริมในครัวเรือน โดยในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ ได้ดำเนินการฝึกอบรมเกษตรกรในพื้นที่ขยายผลการพัฒนา จำนวน ๑๖ หลักสูตร และฝึกอบรมเกษตรกรและประชาชนทั่วไป จำนวน ๑๐ หลักสูตร รวมทั้งการจัดทำคู่มือและเอกสารเผยแพร่ เช่น โครงการแกล้งดิน การปรับปรุงดินเปรี้ยวจัดเพื่อปลูกข้าวหอมกระดังงา การปลูกมะพร้าวน้ำหอมในพื้นที่ดินเปรี้ยวจัด การปลูกสละอินโดแซมในสวนยางพารา การทำผลิตภัณฑ์สมุนไพรไล่ยุงในพื้นที่พรุ เป็นต้น การจัดรายการวิทยุเพื่อประชาสัมพันธ์โครงการ ๒ สถานี คือ สถานีวิทยุกระจายเสียง จ.นราธิวาส และสถานีวิทยุกระจายเสียง ๙๑๒ และจัดทำข่าวประชาสัมพันธ์เผยแพร่ทางสังคมออนไลน์

๒.๔ การขยายผลสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่เป้าหมาย การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ประสบความสำเร็จและนำผลที่ได้ไปปรับใช้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งผลจากการศึกษาทดลองได้ถูกนำไปปรับใช้และขยายผลในพื้นที่อื่น โดยมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ เป็นต้นแบบแห่งการพัฒนา ซึ่งการขยายผลมีหลายรูปแบบ ได้แก่

๑) พื้นที่หมู่บ้านรอบศูนย์ ๑๓ หมู่บ้าน ในเขตตำบลกะลุวอ และตำบลกะลุวอเหนือ อำเภอเมืองนราธิวาส เนื้อที่ ๒๘,๗๙๕ ไร่ โดยส่งเสริมด้านการเกษตรและพัฒนาอาชีพให้ราษฎรสามารถพึ่งพาตนเองโดยจัดอบรมให้เกษตรกรมีความรู้ที่สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น เพื่อเป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น

๒) พื้นที่ศูนย์สาขา ๕ แห่ง ได้แก่ ศูนย์สาขาที่ ๑ โครงการสวนยางพระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ เนื้อที่ ๑๕.๘ ไร่ ดำเนินการปลูกยางพาราและปลูกพืชแซม ศูนย์สาขาที่ ๒ โครงการพัฒนาหมู่บ้านปีแนมูดอ เนื้อที่ ๑๓๕ ไร่ ดำเนินการพัฒนาปรับปรุงพื้นที่โดยการยกร่องสวนปลูกไม้ผลผสมผสาน และส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์เลี้ยงปลา การปลูกข้าวไร่พันธุ์ดอกพะยอม และปลูกยางพารา ศูนย์สาขาที่ ๓ โครงการหมู่บ้านปศุสัตว์-เกษตรมูโนะ เนื้อที่ ๑,๕๐๐ ไร่ ดำเนินการพัฒนาพื้นที่และปรับปรุงดินเปรี้ยวจัด ส่งเสริมการปลูกพืชผัก ไม้ผลแบบผสมผสาน เลี้ยงปลา และเลี้ยงสัตว์ ศูนย์สาขาที่ ๔ โครงการพัฒนาหมู่บ้านโคกอิฐ-โคกใน ยูโย โคกงู โคกชุมบก เนื้อที่ ๓๐,๐๖๕ ไร่ ดำเนินการพัฒนาและปรับปรุงพื้นที่ดินเปรี้ยวเพื่อส่งเสริมการทำนา และขุดยกร่องเพื่อปลูกผัก ไม้ผลแบบผสมผสาน การทำเกษตรทฤษฎีใหม่ การปลูกปาล์มน้ำมัน การเลี้ยงปลา การผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ และสาธิตการปลูกพืชปุ๋ยสดก่อนฤดูทำนา การปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ และศูนย์สาขาที่ ๕ โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังฯ จ.นครศรีธรรมราช ซึ่งดูแลโดยกรมชลประทาน ดำเนินการพัฒนาพื้นที่ดินเปรี้ยวจัดเพื่อทำการเกษตรในรูปแบบต่างๆ

๓) พื้นที่ที่มีพระราชดำริให้ดำเนินการ จำนวน ๘ โครงการ ได้แก่ โครงการฟื้นฟูและพัฒนาการเกษตรในเขตลุ่มน้ำบางนรา โครงการพัฒนาพื้นที่พรุแฆแฆ โครงการพัฒนาพื้นที่บ้านโคกสะตอ โครงการพัฒนาพื้นที่บ้านปลักปลา-บาวง โครงการพัฒนาพื้นที่ดินเปรี้ยวบ้านโคกกระท่อม โครงการพัฒนาพื้นที่ดินเปรี้ยวจัดบ้านตอหลัง-ทรายขาว โครงการพัฒนาพื้นที่พรุบาเจาะ และโครงการพัฒนาพื้นที่พรุกาบแดง ดำเนินการปรับปรุงดิน สนับสนุนปัจจัยการผลิตบางส่วนในลักษณะกองทุนหมุนเวียน การถ่ายทอดความรู้ด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การส่งเสริมให้ทำนาและปลูกผักในพื้นที่ขอบพรุ การปลูกไม้ผล และเลี้ยงสัตว์ โดยมุ่งเน้นการรวมกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่

๔) โครงการฟาร์มตัวอย่างฯ เป็นโครงการที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ ๙ มีพระราชดำริให้จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งจ้างงานฝึกอาชีพ เป็นแหล่งผลิตอาหาร และช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจากเหตุการณ์ความไม่สงบ จำนวน ๖ แห่ง ได้แก่ ฟาร์มตัวอย่างฯ บ้านปาฆาบือซา หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงและฟาร์มตัวอย่างฯ บ้านรอตันบาตู ฟาร์มตัวอย่างฯ บ้านตอหลัง ฟาร์มตัวอย่างฯ บ้านไผ่ ฟาร์มตัวอย่างฯ บ้านโคกใหญ่ และฟาร์มตัวอย่างฯ บ้านสะแนะ

๕) โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวันในโรงเรียนตามพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จำนวน ๒๘ โรงเรียน แบ่งเป็น สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา ๑๗ แห่ง โครงการพัฒนาโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามตามพระราชดำริ ๖ แห่ง และสำนักงานกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน ๕ แห่ง

๖) โครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จำนวน ๑๗ ศูนย์ ดำเนินงานตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อยู่ในจังหวัดนราธิวาส จำนวน ๑๖ ศูนย์ และจังหวัดปัตตานี จำนวน ๑ ศูนย์

๗) ศูนย์เรียนรู้ของเครือข่าย โดยการคัดเลือกเกษตรกรเข้ารับการอบรมที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ที่มีความศรัทธาในการดำเนินงานตามแนวพระราชดำริ มีความขยันหมั่นเพียร อดทน กระตือรือร้น ซื่อสัตย์ มีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ และนำองค์ความรู้ไปปฏิบัติจนประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมมาพัฒนาและส่งเสริมให้เป็นศูนย์เรียนรู้เครือข่ายของศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯเพื่อให้ผู้ที่สนใจมาศึกษาดูงานจากผู้ที่ปฏิบัติจริงในพื้นที่จริงและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้การนำความรู้ไปปฏิบัติจริง รวมทั้งเป็นพี่เลี้ยงและเป็นเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรตัวอย่างจะเป็นวิทยากรให้กับศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ด้วย

๒.๕ การติดตามความก้าวหน้าการดำเนินงาน เมื่อศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ได้ให้ความรู้และสนับสนุนให้เกษตรกรปรับปรุงดิน ปลูกไม้ผลและพืชผัก เลี้ยงสัตว์ และส่งเสริมการประกอบอาชีพต่างๆ แล้ว ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ จะลงพื้นที่ติดตามความก้าวหน้าการดำเนินการของเกษตรกรอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง และสำนักงาน กปร. จะกำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญในแต่ละด้าน เพื่อสำรวจการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของชุมชน ภายหลังจากที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ให้ความช่วยเหลือและเข้าร่วมโครงการ และการลงพื้นที่เก็บข้อมูลมาประมวลผลนำเสนอต่อผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ในการปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายต่อไป

จากการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ในการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัย และพัฒนาพื้นที่ดิน รวมทั้งแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนาที่เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และภูมิสังคม ทั้งด้านการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ และเกษตรอุตสาหกรรมนั้น ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ได้รวบรวมผลสำเร็จที่เป็นต้นแบบแล้วกว่า ๒๙๐ เรื่อง และคัดเลือกผลงานที่สำเร็จมีความโดดเด่น และขยายผลสู่เกษตรกรแล้ว จำนวน ๑๗ เรื่อง ได้แก่ ๑) แกล้งดิน ๒) แนวทางการฟื้นฟูป่าพรุ ๓) การปลูกและแปรรูปไม้เสม็ดในพื้นที่พรุ ๔) การปลูกและแปรรูปปาล์มสาคู ๕) การปรับปรุงดินเปรี้ยวจัด เพื่อปลูกข้าวหอมกระดังงา ๖) การปรับปรุงดินเปรี้ยวจัดเพื่อปลูกผัก กินฝัก กินผล ๗) การปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่พรุ ๘) การปลูกมะพร้าวน้ำหอมในพื้นที่ดินเปรี้ยวจัด ๙) การปรับปรุงดินเปรี้ยวจัดเพื่อปลูกอ้อยคั้นน้ำ ๑๐) การทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ในพื้นที่ดินเปรี้ยว ๑๑) การเลี้ยงปลาดุกอุยเทศในพื้นที่ดินพรุ ๑๒) การปลูกสละในสวนยางพารา ๑๓) การเพาะเห็ดฟางด้วยขี้เลื้อยไม้ยางพารา ๑๔) การเพาะเห็ดสกุลนางรมด้วยขี้เลื้อยไม้ยางพารา ๑๕) การผลิตอาหารข้นสำหรับไก่พื้นเมือง ๑๖) การใช้หญ้าแฝกพันธุ์สงขลา ๓ เพื่อขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ และ ๑๗) การทำผลิตภัณฑ์สมุนไพร

ไล่ยุงในพื้นที่พรุส่งผลให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในการแก้ไขปัญหาต่างๆ เกิดการพัฒนาอาชีพให้ประชาชนในพื้นที่และหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ มีรายได้เพิ่มขึ้น ยกระดับคุณภาพชีวิตและฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น สามารถพึ่งพาตนเองได้และชีวิตมีความสุขอย่างยั่งยืน นอกจากนั้น ประชาชนในภูมิภาคต่างๆ ยังได้รับความรู้จากผลสำเร็จของศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ และนำไปปรับใช้ในการพัฒนาอาชีพและชีวิตประจำวันของตนเอง

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอ
พื้นที่พรุ
- เป็นที่ลุ่มต่ำน้ำขังตลอดปี
- ดินเปรี้ยว ดินมีคุณภาพต่ำ ยากที่จะใช้ประโยชน์
ดินมีสารประกอบไพไรท์ ทำให้เกิดกรดกำมะถัน
จาก พระราชดำริ สู่การพัฒนา
แหล่งความรู้ที่ยั่งยืนสู่รา
ศึกษา วิจัย
ประสาน
องค์ค
เครือข่าย
แลกเปลี่ยน
ศึกษา ค้นคว้า วิจัย เพื่อหาต้นแบบในก
สร้างองค์ความรู้
ป่าไม้
อุตสาหกรรม
ปศุสัตว์
เกษตรทฤษฎีใหม่
ประมง
เกษตร
ขยายผลการพัฒนา
ขยายผลการพัฒนาสู่พื้นที่เป้าหมาย
- หมู่บ้านรอบศูนย์
ศูนย์สาขา
- พื้นที่ที่มีพระราชดำริ
ฟาร์มตัวอย่างฯ 7 ฟาร์ม
กิจกร
- โคร ด้า
- โคร เพื่
- โคร เด็ก พร
ดินเปรี้ยว ทำการเกษตร เลี้ยงสัตว์ไม่ได้
ศึกษา หาแนวทาง ปรับปรุงดิน
แกล้งดิน
ดินสามารถ เพาะปลูกทำ การเกษตรได้
วิจัยและ พัฒนาการทำ เกษตรในพื้นที่
เผยแพร่ค สู่ชุมช

งอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
สู่ราษฎร
ดำเนินโครงการแกล้งดิน
เลียนแบบฤดูกาล โดยการทำให้ดินเปรี้ยว แห้งและเปียกสลับกัน ช่วยเร่งปฏิกิริยาเคมี ทำให้ดินเป็นกรดมากขึ้น
ใส่หินปูนฝุ่น ปรับสภาพดิน
ใช้น้ำล้างดิน
ใช้หินปูนฝุ่นควบคู่ กับการใช้น้ำล้างดิน
องค์ความรู้
เกิดองค์ความรู้ เพื่อพัฒนา
ชุมชน
สร้าง องค์ความรู้
ขยายผล การพัฒนา
พึ่งพา ตนเอง
ารพัฒนาพื้นที่พรุ
า
พึ่งพาตนเอง
ขยายผลสู่ชุมชน โดยรอบ สู่การเป็น ศูนย์เรียนรู้เพื่อชุมชน
รรมเพื่อชุมชน
รงการพัฒนา
านควบคุมโรคติดต่อ
รงการเกษตร
พื่ออาหารกลางวัน
รงการศูนย์พัฒนา
กเล็กอันเนื่องมาจาก
ระราชดำริฯ
นำความรู้ที่ได้มาปรับใช้ใน การประกอบอาชีพ พัฒนา คุณภาพชีวิต มีรายได้เพิ่ม พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน
ร่วมศึกษาเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูล เพื่อการพัฒนา การทำงานอย่าง ต่อเนื่อง
วามรู้
น
ประกอบอาชีพ และพัฒนา ผลิตภัณฑ์
ชีวิตความเป็นอยู่ดี
เกิดความสุข อย่างยั่งยืน

๓. การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ จัดตั้งขึ้น โดยมีหน่วยงานต่างๆ ร่วมดำเนินงาน เพื่อสนองพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ด้วยการศึกษา ทดลอง วิจัย และหาแนวทางในการพัฒนาพื้นที่พรุ ให้สามารถใช้ประโยชน์ทางการเกษตรได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ เป็น **"แหล่งความรู้ที่ยั่งยืนสู่ราษฎร"** และเป็นต้นแบบ **"ป่าพรุเสื่อมโทรม สะสมดินเปรี้ยว แกล้งดินอย่างเดียว พัฒนาได้อย่างยั่งยืน"** พร้อมทั้งจัดแสดงผลการดำเนินงานในรูปแบบ **"พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต"** ไว้เป็นตัวอย่างและต้นแบบให้กับผู้สนใจมาศึกษาดูงาน เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาอาชีพ และนำผลสำเร็จที่ได้ไปขยายผลในพื้นที่ โดยการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ได้นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ไปประยุกต์ใช้ สรุปได้ดังนี้

๓.๑ การศึกษาสภาพพื้นที่ และสร้างความร่วมมือในการดำเนินงาน เพื่อให้ทราบสภาพปัญหา ความต้องการที่แท้จริงของพื้นที่ และบูรณาการการแก้ไขปัญหาร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งปัญหาเร่งด่วนในระยะแรก คือ การแก้ไขปัญหาดินพรุ โดยการตรวจวิเคราะห์คุณสมบัติ และแร่ธาตุของดิน โดยแบ่งพื้นที่พรุตามสภาพการใช้ที่ดินและศักยภาพของพื้นที่ ได้แก่ **เขตสงวน** เป็นพื้นที่พรุที่ยังเป็นสภาพป่าธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ และยังไม่ถูกรบกวนจากมนุษย์ซึ่งต้องสงวนรักษาป่าไม้อย่างเข้มงวด **เขตอนุรักษ์** เป็นพื้นที่พรุที่พืชพรรณธรรมชาติถูกทำลายบางส่วนและสามารถฟื้นฟูให้กลับเป็นป่าดังเดิมได้ และ**เขตพัฒนา** เป็นพื้นที่บริเวณขอบพรุที่ใช้ทำการเกษตรซึ่งได้บูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ พัฒนาพื้นที่ตามสภาพการใช้ประโยชน์และความต้องการของประชาชน

๓.๒ การสร้างองค์ความรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ที่สอดคล้องกับภูมิสังคม โดยการศึกษาวิจัย ทดลอง แก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ และนำความรู้มาถ่ายทอดให้คนในพื้นที่และประชาชนที่สนใจมาเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ต่อยอดความรู้และเกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต ทั้งในด้านการปรับตัวอยู่ร่วมกับสภาพภูมิประเทศและมีอาชีพเสริม ได้แก่

๑) การแกล้งดิน "โครงการแกล้งดิน" ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ได้ทำการศึกษา วิจัย ทดลองเพื่อปรับปรุงดินที่มีสภาพเปรี้ยวจัดหรือดินเป็นกรดจัด โดยการทำให้ดินเปรี้ยวจัดจนไม่สามารถปลูกพืชใดๆ ได้ที่เรียกว่า "การทำให้ดินโกรธ" หลังจากนั้น จึงปรับปรุงดินจนกระทั่งดินมีสภาพดีพอที่จะใช้ในการเพาะปลูกได้จนประสบผลสำเร็จ และได้ถ่ายทอดสู่ชาวบ้านและเกษตรกรในพื้นที่ ก่อให้เกิดการสร้างรายได้และมูลค่าทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก และเกิดกลุ่มอาชีพต่างๆ เช่น กลุ่มการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง กลุ่มทอกระจูด กลุ่มเพาะเห็ด กลุ่มเลี้ยงวัว เลี้ยงแพะ กลุ่มไบโอดีเซล กลุ่มเลี้ยงปลาในบ่อดินพื้นที่ดินเปรี้ยวจัด เป็นต้น รวมทั้งมีการขยายผลความสำเร็จไปยังเกษตรกรในภาคต่างๆ ทั่วประเทศ

๒) การทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ในพื้นที่ดินเปรี้ยวจัด เป็นการนำองค์ความรู้มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมจนประสบผลสำเร็จ มีการจัดทำเป็นแปลงสาธิตการบริหารจัดการดินและน้ำตามความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และเกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งภาคใต้เป็นพื้นที่ที่มีฝนตกชุก การจัดการเกษตรทฤษฎีใหม่จึงประยุกต์ให้มีสัดส่วนการใช้ที่ดินของแหล่งน้ำ นาข้าว พืชไร่ และพืชสวน ที่อยู่อาศัย จากสูตร ๓๐-๓๐-๓๐-๑๐ เป็น ๒๐-๓๐-๔๐-๑๐ โดยลดสัดส่วนแหล่งน้ำให้น้อยลง เนื่องจากพื้นที่มีฝนตกเป็นเวลาถึง ๘ เดือน เพิ่มพื้นที่ปลูกไม้ผลตามความถนัดของเกษตรกรให้มากขึ้น ส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่มีรายได้เพิ่มขึ้นมาก มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

๓) การเลี้ยงสัตว์ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ได้ศึกษา วิจัย พัฒนา รวบรวมความรู้การแก้ไขปัญหา และแนะแนวอาชีพในด้านปศุสัตว์โดยการเลี้ยงสัตว์สาธิตหลากหลายชนิด เช่น แพะนม ไก่ เป็ด โคเนื้อ กวาง เป็นต้น และถ่ายทอดเทคโนโลยีและขยายผลไปยังเกษตรกรพื้นที่อื่นๆ อีกทั้งยังมีการวิจัย จัดทำ และสอนการทำอาหารสัตว์ สร้างองค์ความรู้เป็นภูมิคุ้มกันให้แก่เกษตรกรเพื่อสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้และลดรายจ่ายให้กับเกษตรกรทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีภูมิคุ้มกัน และกระจายความเสี่ยงซึ่งนำไปสู่ความมั่นคงและยั่งยืน

๔) โรงงานสกัดและแปรรูปน้ำมันปาล์มและไบโอดีเซล เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๙ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ได้นำปาล์มน้ำมันมาทดลองปลูกในดินอินทรีย์และดินเปรี้ยวจัด เพื่อหาวิธีการปรับปรุงดินที่เหมาะสมกับการปลูกปาล์มน้ำมันซึ่งประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี และสร้างโรงงานสกัดและแปรรูปน้ำมันปาล์มขนาดเล็กขึ้นเพื่อนำผลผลิตจากแปลงทดลองมาแปรรูปในเชิงการศึกษาอย่างครบวงจร ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้ทดลองนำน้ำมันปาล์มมาใช้กับเครื่องจักรกลทางการเกษตร โดยได้เริ่มทดลองใช้กับรถแทรกเตอร์ลากพ่วงและรถไถเดินตาม ปรากฏว่าสามารถใช้งานได้เป็นอย่างดีไม่ก่อให้เกิดปัญหากับเครื่องยนต์ จึงขยายผลมาใช้กับรถลากพ่วง รถหกล้อ รถกระบะ และเครื่องจักรกลการเกษตรทุกชนิด ปัจจุบันได้ขยายผลสู่ราษฎรในพื้นที่ใกล้เคียง และผู้ที่สนใจนำองค์ความรู้ไปต่อยอดประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพและดำรงชีวิต ทำให้เกษตรกรและคนไทยลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และมีรายได้จากการขายน้ำมันไบโอดีเซลและพืชเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี รวมทั้งสามารถลดรายจ่ายจากการซื้อน้ำมันจากต่างประเทศ พึ่งพาตนเองได้และมีภูมิคุ้มกันสามารถรองรับกับการเปลี่ยนแปลงได้

๓.๓ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ผ่านกระบวนการเรียนรู้การแก้ไขและพัฒนาพื้นที่ดินพรุ ให้สามารถทำการเพาะปลูกได้ สร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ **การฟื้นฟูป่าพรุ** ซึ่งเป็นป่าที่มีคุณสมบัติเฉพาะตัว ไม่เหมือนกับป่าทั่วไป เพราะเป็นป่าที่ต้นไม้ขึ้นได้ในพื้นที่ที่มีน้ำท่วมขังเกือบทั้งปี การฟื้นฟูด้วยตนเองตามธรรมชาติต้องใช้เวลาไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ ปี จึงจะมีสภาพสมบูรณ์เหมือนป่าพรุดังเดิม ดังนั้น การฟื้นฟูป่าพรุจึงมุ่งเน้นการสร้างจิตสำนึกของประชาชนให้ช่วยกันอนุรักษ์ฟื้นฟูและสร้างป่าให้สมบูรณ์ดังเดิมจนสามารถเก็บหาของป่าได้ เช่น ลูกหลุมพีสาคูและกะพ้อ อีกทั้งป่าพรุเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำจืดและสัตว์ป่าหลายชนิด ซึ่งเป็นอาหารและสร้างรายได้ให้กับชุมชนรอบป่าพรุ ทั้งนี้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ได้สร้างป่าพรุจำลองตามธรรมชาติขึ้นเพื่อให้ประชาชนและเยาวชนรุ่นหลังได้มาศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศของป่าพรุและเป็นแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งสร้างความตระหนักและหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น ซึ่งการฟื้นฟูป่าพรุและจัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้นั้น เป็นการนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการทำงานมาถ่ายทอดและเผยแพร่ขยายผลให้กับคนในพื้นที่และประเทศต่อไป เพื่อเป็นภูมิคุ้มกัน และนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

๓.๔ การส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ในด้านการประกอบอาชีพ อาทิ การทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทำประมง และการแปรรูป ส่งเสริมให้เกษตรกรนำพืช/วัตถุดิบต่างๆ ที่มีในท้องถิ่น หรือวัสดุเหลือใช้จากการเกษตรมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น กระจูด หญ้าแฝก เตยปาหนัน ต้นถั่วเหลือง เศษไม้ยางพารา สมุนไพรต่างๆ เป็นต้น โดยการให้ความรู้และสอนการทำผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น การแปรรูปไม้เสม็ดขาว การทำสมุนไพรไล่ยุง การนำหญ้าแฝก กระจูด เตยปาหนัน มาแปรรูปเป็นอุปกรณ์พื้นบ้านแบบง่ายๆ เพื่อเป็นรายได้เสริมนอกภาคเกษตร ลดต้นทุนหรือรายจ่ายในการซื้อวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ นอกจากนี้ ยังได้เสริมสร้างภูมิปัญญาทางบัญชีให้แก่เกษตรกร โดยสอนการทำบัญชีครัวเรือน ทำให้ชาวบ้านรู้คุณค่าของสิ่งของที่มีอยู่ มีเหตุผล มีความพอประมาณ สามารถดำรงตนอยู่บนความพอเพียงได้อย่างมีความสุข รวมทั้งร่วมดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชน อาทิ โครงการควบคุมโรคติดต่อ โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน และโครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ส่งผลให้ประชาชนมีอาชีพ มีรายได้ และคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์

๑

สำรวจพื้นที่ ศึกษาข้อมูลในพื้นที่ / ภูมิสังคมที่ได้รับผลกระทบ

ศึกษาถึงความต้องการของคนในชุมชน

สร้างเป้าหมายความร่วมมือร่วมกัน

กระบวนการศึกษาเรียนรู้และพัฒนา

- ค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย
- สร้างกระบวนการทดลอง
- นำใช้ในพื้นที่

เกิดปัญหา | สำเร็จ

โครงการแกล้งดิน

แนวทางในการปรับปรุงดินเปรี้ยวให้สามารถเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ

- สร้างองค์ความรู้ในการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร
- การฝึกอบรมและส่งเสริมงานศิลปาชีพ
- ส่งเสริม ทดลอง และพัฒนาการทำการเกษตร ในพื้นที่ดินเปรี้ยว
- พัฒนาแนวทางดูแลและปรับปรุงสภาพดินเพื่อการเกษตร

โครงการฟื้นฟูธรรมชาติป่าพรุและส่งเสริมการปลูกไม้เสม็ดขาว

สนับสนุนกล้าไม้ในการปลูกป่าเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ และท่องเที่ยวแก่ประชาชน ส่งเสริมการแปรรูปไม้เสม็ดขาวเพื่อเพิ่มมูลค่า

ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

สร้างกระบวนการมีส่วนร่วม

- สร้างกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาพื้นที่ ปรับเปลี่ยนผืนดินให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์
- สร้างความร่วมมือการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติป่าพรุ จากการเห็นประโยชน์ร่วมกันของชุมชน
- สามารถประกอบอาชีพพึ่งพาตนเองได้
- ขยายผลสู่ชุมชนและต่างพื้นที่

ส่งเสริมคุณภาพชีวิตในชุมชน

ขยายผลการทำงานสู่ชุมชนในด้านอื่นๆ เช่น โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน โครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ โครงการพัฒนาด้านควบคุมโรคติดต่อ

ผลผลิต / ผลลัพธ์

สิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม กลับมาอุดสมบูรณ์ คนในพื้นที่เกิดความหวงแหน

ทรัพยากรกลับคืน | คนรู้จักใช้และดูแลทรัพยากร | ทรัพยากรคงอยู่ยั่งยืน | เป็นแหล่งสร้างอาชีพ

เศรษฐกิจ

เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่เพิ่มขึ้น ควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรพื้นที่พรุ

ปาล์มน้ำมัน แปรรูปไม้ | เลี้ยงปลา | อาหารสัตว์ | การเกษตร | ปลูกและแปรรูปไม้เสม็ดขาว

สังคม

คนในพื้นที่มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้

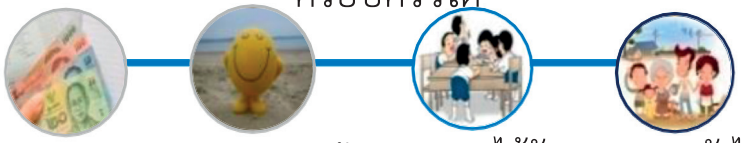

มีรายได้ | คุณภาพชีวิตดีขึ้น | ลูกหลานได้รับการศึกษาสูงขึ้น | ครอบครัวได้อยู่พร้อมหน้า

๔. การเชื่อมโยงผลลัพธ์การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ บูรณาการการทำงานกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการศึกษา วิเคราะห์ วิจัย ดิน พืช ป่าไม้ ประมงและปศุสัตว์ สาธิตและเป็นต้นแบบในด้านต่างๆ ทั้งการพัฒนาดิน ป่าไม้ ทรัพยากรธรรมชาติและการเลี้ยงสัตว์ต่างๆ รวมทั้งการส่งเสริมการประกอบอาชีพเสริม ให้เป็นศูนย์เรียนรู้ และอบรมถ่ายทอดองค์ความรู้แก่ชุมชนรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ และประชาชนที่ประสบปัญหานำไปปรับใช้ในพื้นที่ ส่งผลให้ชุมชน/ประชาชนรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ และพื้นที่ใกล้เคียง มีอาชีพหลักและอาชีพเสริม รายได้เพิ่มขึ้น คุณภาพชีวิตดีขึ้น ระบบนิเวศ สภาพแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ รวมทั้งชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้นและมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งสามารถสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศได้ (Sustainable Development Goals - SDGs) ดังนี้

๔.๑ การพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น (People) การน้อมนำพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร มาเป็นหลักคิด หลักปฏิบัติในการพัฒนาพื้นที่และส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน โดยเน้นการพัฒนาดินให้เหมาะสมแก่การทำเกษตรกรรม จากพื้นที่ที่ดินเป็นกรด ดินเปรี้ยวจัด และดินอินทรีย์ ให้สามารถประกอบอาชีพที่มั่นคง ส่งผลให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น สามารถดูแลคนในครอบครัวได้และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เมื่อประชาชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ ก็จะเข้าไปช่วยเหลือผู้อื่น และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจะสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๑ ยุติความยากจนทุกรูปแบบในทุกที่** เป้าประสงค์ที่ ๑.๔ สร้างหลักประกันว่าชายหญิงทุกคนโดยเฉพาะที่ยากจนและเปราะบางมีสิทธิเท่าเทียมกันในทรัพยากรทางเศรษฐกิจ การเป็นเจ้าของและควบคุมเหนือที่ดินและอสังหาริมทรัพย์ในรูปแบบอื่น และมรดกทรัพยากรธรรมชาติเทคโนโลยีที่เหมาะสมและบริการทางการเงิน และ**เป้าหมายที่ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร และยกระดับโภชนาการและส่งเสริมเกษตรกรรมที่ยั่งยืน** เป้าประสงค์ที่ ๒.๓ เพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและรายได้ของผู้ผลิตอาหารรายเล็ก เป้าประสงค์ที่ ๒.๔ มีระบบการผลิตอาหารที่ยั่งยืน และเป้าประสงค์ที่ ๒.๕ ความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์พืชที่ใช้เพาะปลูก สัตว์ในไร่นาและเลี้ยงตามบ้านเรือน และชนิดพันธุ์ตามธรรมชาติทั้งพืชและสัตว์

๔.๒ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้ชุมชนและสังคม (Prosperity) ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการเกษตรของชุมชนโดยรอบและพื้นที่ใกล้เคียง ส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจควบคู่กับการพัฒนาสังคม ชุมชนและสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มกันทำงาน ประกอบอาชีพ ดูแลรักษา และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่เดิมในพื้นที่ให้มีความเหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและสังคม ส่งเสริมคุณภาพชีวิตให้กับเกษตรกร ประชาชนในพื้นที่ และผู้ประกอบการรายย่อย รวมทั้งกระจายกิจกรรมต่างๆ ไปสู่กลุ่มอาชีพในพื้นที่ภายในและภายนอกจังหวัดอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ทำให้เกิดห่วงโซ่ธุรกิจที่เข้มแข็งและยั่งยืน และลดความเหลื่อมล้ำของคนเมืองและชนบท ซึ่งช่วยสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๘ ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและครอบคลุม และการจ้างงานเต็มอัตรา และงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน** เป้าประสงค์ที่ ๘.๔ พัฒนาความมีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรของโลกในการบริโภคและการผลิต และตัดความเชื่อมโยงระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม และ**เป้าหมายที่ ๑๐ ลดความไม่เสมอภาคภายในและระหว่างประเทศ** เป้าประสงค์ที่ ๑๐.๑ บรรลุอย่างต่อเนื่องและคงการเติบโตของรายได้ในกลุ่มประชากร ร้อยละ ๔๐ ที่ยากจนที่สุด ในอัตราที่สูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ

๔.๓ ความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ (Planet) ยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการพัฒนาประเทศและทิศทางการพัฒนาของโลก คือ การสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติ โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ได้ศึกษาและทดลองการแก้ไขปัญหาดินที่ไม่มีคุณภาพและไม่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกพืชใดๆ ให้สามารถกลับมาใช้ประโยชน์ได้ และการพัฒนาฟื้นฟูป่าพรุจนประสบผลสำเร็จ จึงได้มีการเผยแพร่องค์ความรู้และขยายผลไปยังเกษตรกร ชุมชนรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ และพื้นที่ใกล้เคียง โดยการเปิดเป็นศูนย์เรียนรู้และดำเนินการอบรม ดูแล และให้คำปรึกษา ทำให้ระบบนิเวศได้รับการดูแลและฟื้นฟูจนเกิดความหลากหลายทางชีวภาพ ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น และผลผลิตเฉพาะถิ่นมีหลากหลายชนิด ส่งผลให้

ชุมชนมีการจัดการและการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนไปถึงคนรุ่นหลัง ซึ่งสอดคล้องและสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๖ สร้างหลักประกันให้มีน้ำใช้ และมีการบริหารจัดการน้ำและการสุขาภิบาลอย่างยั่งยืนสำหรับทุกคน** เป้าประสงค์ที่ ๖.๖ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ รวมถึงภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ และทะเลสาบ **เป้าหมาย ๑๒ สร้างหลักประกันให้มีแบบแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน** เป้าประสงค์ที่ ๑๒.๒ บรรลุการจัดการที่ยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และ**เป้าหมายที่ ๑๕ ปกป้อง ฟื้นฟูและส่งเสริมการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน จัดการป่าไม้อย่างที่ยั่งยืน ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย หยุดการเสื่อมโทรมของที่ดินและฟื้นสภาพกลับมาใหม่ และหยุดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ** เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๑ สร้างหลักประกันการอนุรักษ์การฟื้นฟูและการใช้ระบบนิเวศบนบกและในน้ำจืด รวมทั้งบริการทางระบบนิเวศอย่างยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๒ ส่งเสริมการดำเนินการด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทุกประเภทอย่างยั่งยืน และเป้าประสงค์ที่ ๑๕.๓ ทำให้ระบบนิเวศได้รับการดูแล และฟื้นฟูจนเกิดความหลากหลายทางชีวภาพ ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น และผลผลิตเฉพาะถิ่นมีหลากหลายชนิด

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระร

แนวทางการพัฒนาศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ

เป้าห
การพัฒน

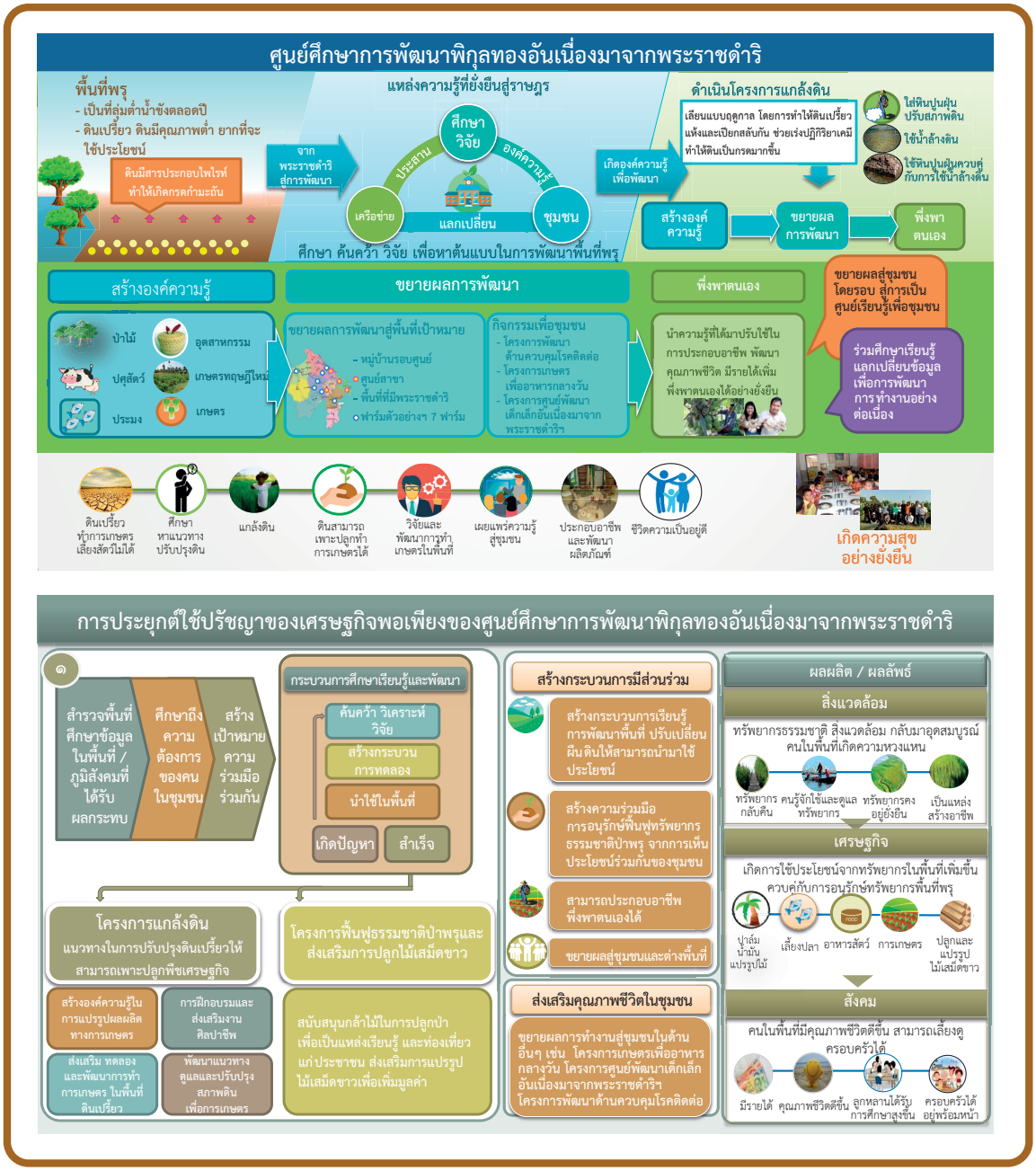

าชดำรินำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

มาย าที่ยั่งยืน	เป้าประสงค์รายย่อย
๑ ขจัดความยากจน	๑.๔ สร้างภูมิต้านทานต่อความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับภูมิอากาศ ภัยพิบัติทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ให้กับผู้ที่ยากจนและอยู่ในสถานการณ์เปราะบาง
๒ ขจัดความหิวโหย	๒.๓ เพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและรายได้ของผู้ผลิตอาหารรายเล็ก ๒.๔ มีระบบการผลิตอาหารที่ยั่งยืน ๒.๕ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์
๖ สุขาภิบาลและน้ำสะอาด	๖.๖ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ รวมถึงภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ และทะเลสาบ
๘ งานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ	๘.๔ ความมีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรของโลกในการบริโภคและการผลิต และตัดความเชื่อมโยงระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม
๑๐ ลดความเหลื่อมล้ำ	๑๐.๑ คงการเติบโตของรายได้ในกลุ่มประชากรร้อยละ ๔๐ ที่ยากจนที่สุด
๑๒ การบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน	๑๒.๑ บรรลุการจัดการที่ยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์
๑๕ การใช้ประโยชน์ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน	๑๕.๑ การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการใช้ระบบนิเวศบนบกและในน้ำจืดอย่างยั่งยืน ๑๕.๒ ส่งเสริมการดำเนินการด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทุกประเภทอย่างยั่งยืน ๑๕.๓ ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย ฟื้นฟูแผ่นดินที่เสื่อมโทรม ๑๕.๔ อนุรักษ์ระบบนิเวศภูเขาและความหลากหลายทางชีวภาพ ๑๕.๕ ลดความเสื่อมโทรมของถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ ๑๕.๖ ส่งเสริมการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

การพัฒนาเชิงพื้นที่สู่ความยั่งยืน
ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๑. ความเป็นมา

ปี ๒๕๒๕ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ก่อตั้งขึ้นตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เพื่อจัดหารูปแบบการพัฒนาที่สอดคล้องกับธรรมชาติและภูมิสังคมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีสภาพภูมิประเทศ ทรัพยากร ขนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างไปจากภาคอื่น โดยมีปัญหาสำคัญในพื้นที่ ได้แก่ (๑) แหล่งน้ำธรรมชาติไม่เพียงพอ ประกอบกับการแผ้วถางป่าเพื่อประกอบอาชีพ ส่งผลให้แหล่งต้นน้ำลำธารและระบบนิเวศถูกทำลาย ทำให้ไม่มีน้ำในหน้าแล้ง และน้ำไหลบ่าในหน้าฝน (๒) ลักษณะดินส่วนใหญ่เป็นดินทราย ดินลูกรัง มีกรวดปน ขาดความอุดมสมบูรณ์และมีความเค็ม เมื่อหน้าดินถูกชะล้างจากน้ำไหลแรงในหน้าฝนทำให้ชั้นเกลือที่อยู่ข้างใต้ผุดขึ้นเป็นหย่อมๆ และ (๓) การขาดวิทยาการความรู้สมัยใหม่ในการประกอบอาชีพ เนื่องจากประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจ และไม่มีบันทึกข้อมูลเพื่อปรับปรุง/พัฒนาการเกษตร และฟื้นฟูทรัพยากร รวมทั้งขาดความรู้ความเข้าใจด้านสาธารณสุข ส่งผลให้รายได้ครัวเรือนและความเป็นอยู่ทั่วไปของราษฎรอยู่ในระดับต่ำกว่ามาตรฐาน ทั้งนี้ ผลที่ได้รับจากการพัฒนานอกจากจะยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่รอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ยังมีส่วนช่วยให้เกิดความมั่นคงในบริเวณดังกล่าว ซึ่งเป็นเขตชายแดนที่ทุรกันดารและห่างไกลความเจริญ ส่งผลให้เป็นพื้นที่อ่อนไหวต่อการคุกคามของภัยคอมมิวนิสต์ในช่วงเวลานั้นด้วย ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสพระราชทานเมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๓๒ ดังนี้

"...มีคำหนึ่งว่า "พัฒนาเพื่อความมั่นคง" ข้อนี้ผู้ที่ปฏิบัติก็เข้าใจ แต่ผู้ที่อยู่ห่างไกลหน่อยก็ไม่เข้าใจ พัฒนาเพื่อความมั่นคงนั้นก็คือ เราทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดี มีความเข้าใจซึ่งกันและกันดี จึงจะทำให้ความผาสุกเกิดขึ้น เพราะว่าเข้าใจว่าต้องช่วยกัน จะต้องรวมกำลังกัน เพื่อที่จะยกฐานะของแต่ละคน และเมื่อยกฐานะของแต่ละคนแล้ว แต่ละคนมีความพอใจสบายขึ้น ก็จะทำให้เกิดปัญหาในทางขัดแย้งน้อยลง..."

พระราชดำรัสในโอกาสที่แม่ทัพภาคที่ ๒ นำผู้ว่าราชการจังหวัด ๑๗ จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ข้าราชการพลเรือน ตำรวจ ทหาร และพ่อค้าประชาชน เข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศลตามพระราชอัธยาศัย ณ อาคารเอนกประสงค์ สำนักงานโครงการชลประทาน จังหวัดสกลนคร (ห้วยเดียก) ๑ ธันวาคม ๒๕๓๒

ปัจจุบัน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ มีพื้นที่ดำเนินการทั้งหมด ๑๖,๔๓๓ ไร่ เป็นพื้นที่พัฒนาการเกษตรประมาณ ๒,๓๐๐ ไร่ และพื้นที่เขตปริมณฑลเพื่อการพัฒนาป่าไม้ประมาณ ๑๔,๑๓๓ ไร่ ตั้งอยู่ในบริเวณผืนป่า ๔ แห่ง ประกอบด้วย (๑) เขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าภูล้อมข้าว – ป่าภูเพ็ก (๒) ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงชมภูพาน – ป่าดงกระเฌอ (๓) ป่าไม้ถาวรของชาติ ป่าภูล้อมข้าว – ป่าภูเพ็ก และ (๔) ป่าไม้ถาวรของชาติ ป่าดงชมภูพาน – ป่าดงกะเฌอ ซึ่งผืนป่าทั้ง ๔ แห่ง เป็นส่วนหนึ่งของผืนป่าใหญ่บนเทือกเขาภูพาน

๒. การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ได้พระราชทานพระราชดำริให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ เป็นพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต เพื่อเป็นตัวอย่างแห่งความสำเร็จของการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง สาธิต และการพัฒนาด้านเกษตรกรรม (ครอบคลุมทั้งเรื่องดิน น้ำ ป่าไม้ ประมง ปศุสัตว์ พลังงานทางเลือก สาธารณสุข และการศึกษา) ดังคำขวัญ *"สร้างน้ำ เพิ่มป่า พัฒนา*

ชีวิตที่พอเพียง” ซึ่งดำเนินการภายใต้ระบบการบริการรวมที่จุดเดียว โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจากกระทรวงต่างๆ กว่า ๑๖ กรม ร่วมบูรณาการการดำเนินงานในพื้นที่ศูนย์และหมู่บ้านรอบศูนย์ทั้ง ๒๒ หมู่บ้าน โดยมีภารกิจสำคัญ ๒ ส่วน คือ ๑) อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และ ๒) แก้ปัญหาความยากจน สร้างความสุขอย่างยั่งยืนแก่เกษตรกร โดยมีกระบวนการทำงาน สรุปได้ดังนี้

๒.๑ ศึกษาสภาพปัญหาของพื้นที่ ในระยะเริ่มแรกของการดำเนินงาน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ได้สำรวจพื้นที่โดยรอบ พบว่า มีปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ป่าต้นน้ำถูกทำลาย การขาดแคลนน้ำเพื่อการประกอบอาชีพ ดินเสื่อมสภาพ และการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ขาดความรู้ความเข้าใจ จึงทำให้การประกอบอาชีพเกษตรกรรมประสบกับการขาดทุน

๒.๒ ดำเนินการวิจัย เพื่อแก้ไขปัญหาของพื้นที่ จากสภาพปัญหาที่หลากหลายของพื้นที่ ทำให้หน่วยงานต่างๆ เข้ามาบูรณาการ โดยมีกรมชลประทานเป็นหน่วยงานหลักในการอำนวยการให้เกิดการศึกษาวิจัยในประเด็นที่แต่ละหน่วยงานมีความเชี่ยวชาญ เพื่อแก้ไขปัญหาของพื้นที่กว่า ๒๐๐ เรื่อง เช่น การจัดการทรัพยากรป่าไม้ การทำฝายต้นน้ำ การพัฒนาคุณภาพดิน การส่งเสริมการประกอบอาชีพ การแปรรูปผลผลิต การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น โดยการศึกษาวิจัยดังกล่าว ให้ความสำคัญกับการนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในพื้นที่สอดคล้องกับบริบทที่คำนึงถึงสภาพภูมิสังคม

๒.๓ เผยแพร่องค์ความรู้ในศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ซึ่งจากการที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ได้พัฒนาให้เป็นพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติมีชีวิต เพื่อให้เกษตรกรหรือประชาชนทั่วไปที่สนใจเข้ามาศึกษาดูงานจากการดำเนินการจริงของศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ภายใต้ความร่วมมือกันของ ๑๖ หน่วยงาน มีหลักสูตรการเรียนรู้ที่โดดเด่นกว่า ๒๕ หลักสูตร ซึ่งหลักสูตรการเรียนรู้แต่ละแบบจะมีหน่วยงานที่เป็นเจ้าภาพหลักดำเนินการถ่ายทอดความรู้ให้กับประชาชน เช่น การเพาะเห็ด การปลูกผักปลอดสารพิษ การปลูกข้าว การเลี้ยงสุกรภูพาน การเลี้ยงไก่ดำภูพาน การเลี้ยงโคเนื้อภูพาน ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพแผนไทย เป็นต้น โดยเป็นการบริการรวมที่จุดเดียวที่ประชาชนสามารถเข้ามาศึกษาการทำอาชีพเกษตรกรรมได้อย่างครบวงจรและสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติได้ด้วยตนเอง โดยการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาบริหารจัดการและพัฒนา เพื่อให้ประชาชนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรม

๒.๔ ขยายผลการดำเนินงาน การขยายผลของศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ เป็นการทำงานเชิงรุกโดยมอบหมายเจ้าหน้าที่รับผิดชอบให้เป็นผู้ประสานงานและให้คำปรึกษากับชุมชน คนละประมาณ ๕ หมู่บ้านในพื้นที่รอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ มีจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด ๒๒ หมู่บ้าน ซึ่งมีการขยายผลในหลายรูปแบบ ได้แก่ ๑) การขยายผลด้วยการตั้งคณะทำงานที่มีผู้เชี่ยวชาญหลากหลายสาขาลงพื้นที่ขับเคลื่อนการพัฒนาแบบการให้บริการรวมที่จุดเดียว ซึ่งทำให้ประชาชนได้รับองค์ความรู้มากขึ้นและสามารถตอบข้อสงสัยของประชาชนได้ทุกเรื่อง ๒) คัดเลือกประชาชนที่มีความโดดเด่น กระตือรือร้น และนำองค์ความรู้ไปปฏิบัติได้จริง ที่ได้เข้ามาศึกษาดูงานและต้องการพัฒนาให้เป็นศูนย์เรียนรู้เครือข่าย ซึ่งในเบื้องต้น วิทยากรประจำแหล่งเรียนรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ได้คัดเลือกผู้เข้ารับการอบรมมาเป็นศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายรวม ๓๒ แห่ง เพื่อให้ประชาชนมาร่วมเรียนรู้การนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม โดยมีเกษตรกรที่ประยุกต์ใช้องค์ความรู้ที่ได้รับจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ เป็นวิทยากร และ ๓) คัดเลือกอาสาสมัครเพื่อเป็นเกษตรกรของศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ จัดที่ดินและสร้างองค์ความรู้ในการพัฒนาอาชีพ จนกระทั่งเป็นเกษตรกรต้นแบบให้กับคนในพื้นที่ เช่น กรณีตัวอย่าง นายละมัย พังแสงสุ เดิมเป็นลูกจ้างของศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ แต่ได้อาสาเข้ามาประกอบอาชีพเกษตรกรรม จนเป็นต้นแบบในการทำเกษตรผสมผสานและการจัดทำบัญชีกำไร – ต้นทุน ในการประกอบอาชีพ เป็นต้น นอกจากนี้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ได้ขยายผลไปยังเครือข่ายโรงเรียนที่มีความสนใจ โดยสนับสนุนให้มีการปลูกพืชสมุนไพรและจัดทำแปลงสาธิตในโรงเรียนที่มีความสนใจ โดยสนับสนุนให้มีการปลูกพืชสมุนไพรและจัดทำแปลงสาธิตในโรงเรียน เพื่อปลูกฝังการทำเกษตรแบบผสมผสานให้กับเยาวชน นอกจากนี้ ยังมีศูนย์สาขาในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีก ๔ แห่ง ได้แก่ โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดมุกดาหาร โครงการพัฒนาลุ่มน้ำลำพะยังตอนบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดกาฬสินธุ์ โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำก่ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร – นครพนม และศูนย์พัฒนาการเกษตรภูสิงห์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งทั้ง ๔ ศูนย์สาขาเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติในภูมิภาค

๒.๕ การติดตามผลการดำเนินงาน มีการกำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ โดยสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญในแต่ละด้านกำหนดเกณฑ์อ้างอิง เพื่อสำรวจความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของชุมชนและพื้นที่ที่เกิดขึ้นตั้งแต่การจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ เป็นต้นมา รวมทั้งตั้งคณะทำงานลงพื้นที่เก็บข้อมูล อาทิ ข้อมูลการประกอบอาชีพ การนำองค์ความรู้จากศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ไปประยุกต์ใช้อย่างต่อเนื่องในทุกเดือน โดยคณะทำงานจะร่วมกันประมวลข้อมูลนำเสนอแก่ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ให้เกิดการปรับปรุงการดำเนินงานที่นำไปสู่การสร้างความยั่งยืนให้กับการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ต่อไป

งานพัฒนาและปรับปรุงดิน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ

การปรับปรุงดินเป็นภารกิจสำคัญของการศึกษา ทดลอง วิจัย และพัฒนา ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ตามพระราชดำริที่พระราชทานไว้ว่า “ดินคือหัวใจของการทำเกษตร ดังนั้น จะปรับปรุงดินอย่างไรให้ทำการเกษตรอย่างยั่งยืน” ทั้งนี้ การพัฒนาและปรับปรุงสภาพดินจะใช้ฐานข้อมูลชั้นดินของจังหวัดในการวิเคราะห์ พบว่า สภาพดินในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เป็นดินทราย ดินตื้น ดินลูกรัง และมีศักยภาพที่จะเป็นดินเค็ม เนื่องจากโครงสร้างดินมีหินเกลืออยู่ด้านล่าง หากมีการทำลายป่าไม้เป็นเวลานานจะส่งผลให้น้ำเกลือด้านล่างขึ้นมาปะปนกับเนื้อดิน ประกอบกับการทำเกษตรดั้งเดิมของชาวบ้านในภูมิภาคจะไม่มีการปรับปรุงดิน ทำให้ได้ผลผลิตจำนวนน้อย

การพัฒนาและปรับปรุงดินในศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ เน้นใช้หลักธรรมชาติช่วยธรรมชาติ ปรับปรุงและอนุรักษ์ดิน โดยเฉพาะการใช้อินทรีย์วัตถุ เช่น การใช้ปุ๋ยหมัก การใช้ปุ๋ยพืชสด การปลูกพืชหมุนเวียน การพัฒนาดินลูกรัง ตลอดจนการปลูกหญ้าแฝกเพื่อลดปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน และควบคู่ไปกับการกระตุ้นจิตสำนึกให้เกษตรกรเห็นความสำคัญของการปรับปรุงดินเพื่อการเกษตร ทั้งนี้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ มีการเก็บข้อมูลดินอย่างต่อเนื่องทุกปี และเปรียบเทียบจำนวนผลผลิตจากแปลงเกษตรกร เน้นการทำงานเชิงรุก ด้วยการไปพบปะพูดคุยปัญหากับเกษตรกรที่ทำจริง และแก้ปัญหาให้เป็นตัวอย่างแก่เกษตรกรรายอื่นๆ

ผลที่ได้รับจากการพัฒนาและปรับปรุงดิน พบว่า จำนวนผลผลิตในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น อีกทั้งทำให้เกษตรกรในพื้นที่มีแนวทางการทำเกษตรที่เปลี่ยนไปในเชิงบวก กล่าวคือ มีความรู้ในการพัฒนาปรับปรุงดินมากขึ้นจากเมื่อก่อน สามารถใช้เทคโนโลยีได้ ตระหนักถึงความสำคัญของการใช้ดินเพื่อการเกษตรอย่างยั่งยืน ปลอดภัย และยกระดับไปสู่การทำเกษตรอินทรีย์ ทำให้เป็นการง่ายที่จะเพิ่มเติมความรู้หรือเทคโนโลยีใหม่ๆ ในการพัฒนาสู่ความยั่งยืนต่อไป

@PUPARN
DEVELOPMENT STUDY

ศูนย์เรียนรู้ไบโอดีเซลชุมชน

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพาน

ทรัพยากรสมบูรณ์ **ส่งเสริมให้คนพอมีพอกิน ลดรายจ่าย** **ส่งเสริมอาชีพ ปศุสัตว์**

ทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อม
มีความสมบูรณ์

ส่งเสริมเกษตร
ทฤษฎีใหม่
เกษตรผสมผสาน

มีความมั่นคง
ด้านอาหาร
สวนครัวรั้วบ้าน
Food bank

ปลูกข้าว
พันธุ์สกลนคร
ไว้บริโภคในครัวเรือน
และเพิ่มรายได้

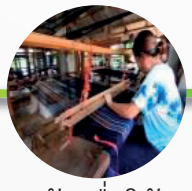

ทอผ้าเพื่อใช้เอง
รวมกลุ่มสร้าง
รายได้เสริม

เลี้ยงสัต
๓ ดำเหมา
เพิ่มร

อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

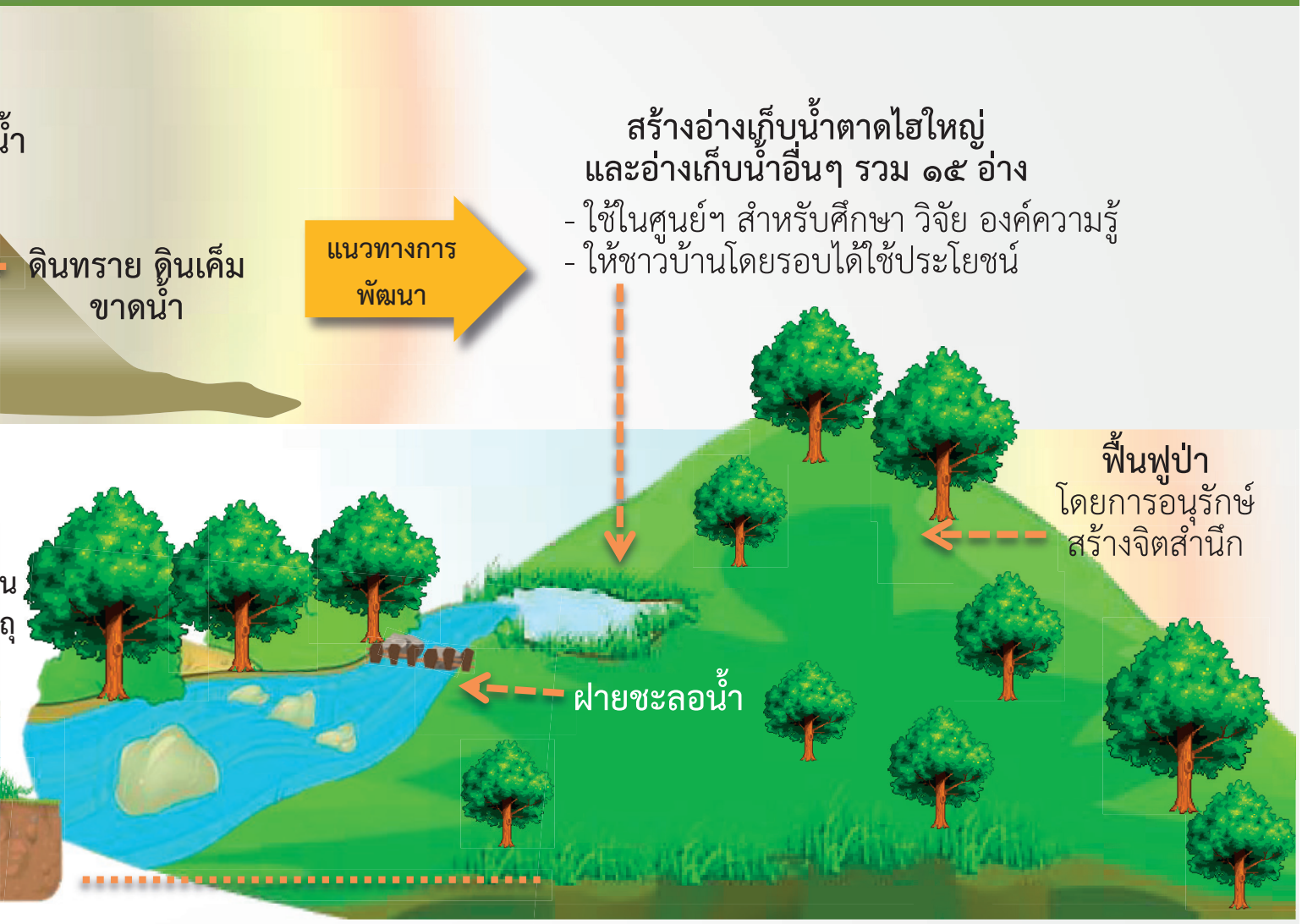

ที่เหมาะกับภูมิสังคม เกิดรายได้

เว์พันธ์ดี
ะกับพื้นที่
ายได้

ครัวเรือนมีภูมิคุ้มกัน
ก่อให้เกิดการประกัน
ความเสี่ยงและมีรายได้
อย่างต่อเนื่อง

คนมีความสุข
มีกินมีใช้
ป่าไม้ยังคงอยู่

เกิดความสุข
อย่างยั่งยืน

๓. การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ดำเนินงานด้วยการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร มาใช้ในกระบวนการบริหารจัดการศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ดังนี้

๓.๑ ใช้หลักการพัฒนาเป็นองค์รวม (Holistic Development Approach) ในรูปแบบศูนย์บริการรวมที่จุดเดียว ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ขับเคลื่อนการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและทรัพยากรธรรมชาติโดยบูรณาการการทำงานร่วมกันระหว่าง ๑๖ กรมจาก ๖ กระทรวง (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงศึกษาธิการ) ในการศึกษาวิจัย หาแนวทางแก้ไขปัญหา การจัดทำหลักสูตรเพื่อพัฒนาการประกอบอาชีพและสร้างรายได้เสริมแก่ประชาชน และขยายผลสู่ประชาชนในหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ โดยมิได้มุ่งเน้นเพียงการปรับปรุงทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และทำเกษตรกรรมผสมผสานเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงพลังงานทางเลือก และการส่งเสริมอาชีพในรูปแบบต่างๆ เช่น การทอผ้าไหมและผ้าย้อมคราม น้ำยาล้างจาน ผลิตภัณฑ์สมุนไพร รวมถึงการส่งเสริมด้านสุขภาวะให้แก่หมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เพื่อให้ประชาชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพให้สอดคล้องกับความสนใจของแต่ละคน ลดรายจ่าย สร้างรายได้ที่หลากหลายและต่อเนื่องตลอดทั้งปี และครอบคลุมการพัฒนาด้านอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน เช่น ด้านสาธารณสุข ด้านเทคโนโลยี เป็นต้น

๓.๒ แก้ปัญหาด้วยแนวทางเรียบง่าย ใช้วิธีธรรมชาติ ตามบริบทและสภาพภูมิสังคมในพื้นที่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ได้คิดค้นแนวทางแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรและการประกอบอาชีพในพื้นที่ โดยมุ่งเน้นแนวทางที่ประชาชนสามารถนำไปปฏิบัติตามได้ง่าย ไม่ใช้เทคโนโลยีสูง เพราะจะต้องใช้เงินลงทุนสูงตามไปด้วย รวมทั้งเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนและสภาพแวดล้อมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กระทั่งสามารถคิดค้นพัฒนากิจกรรม เช่น การเลี้ยง ๓ ดำ (สุกรภูพาน ไก่ดำภูพาน และโคเนื้อภูพาน) การเลี้ยงปลานิลแดงร่วมกับเป็ดเทศบาบารีลูกผสม การปลูกข้าวขาวพันธุ์หอมมะลิ ๑๐๕ ข้าเหนียวภูพาน (เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าข้าวเหนียวพันธุ์สกลนคร) และลิ้นจี่ นพ.๑ ซึ่งเป็นพืชที่ทนแล้งและสภาพดินของภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ดี การเลี้ยงสัตว์ปีกเพื่อควบคุมศัตรูพืชสวนผลไม้ โดยใช้หลักการ *“ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ”* และการใช้อินทรียวัตถุเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ในดินแทนการใช้สารเคมี เป็นต้น

๓.๓ สร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนรู้สึกหวงแหนและเห็นความสำคัญในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกป่าในใจคน การปลูกป่าเพื่อเพิ่มรายได้ การสอนวิธีเก็บของป่าที่ถูกต้อง เป็นต้น ด้วยการสนับสนุนให้ประชาชนรอบป่ามีส่วนร่วมในการจัดการดูแลมิให้คนเข้ามาเผาป่า การปลูกจิตสำนึกให้ตั้งแต่ระดับเยาวชนผ่านหลักสูตรการพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ หลักสูตรค่ายศิลปะเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และหลักสูตรมัคคุเทศก์ท้องถิ่นและการสื่อความหมายธรรมชาติ ในส่วนของการสร้างจิตสำนึกให้เกษตรกรหันมาปรับปรุงดินด้วยอินทรียวัตถุแทนสารเคมี เน้นการทำความเข้าใจให้เกษตรกรใช้ดินเพื่อทำการเกษตรอย่างยั่งยืน ปลอดภัยต่อผู้บริโภค และสาธิตให้เห็นตัวอย่างการปรับปรุงฟื้นฟูดินได้จริงในแปลงของศูนย์เรียนรู้ทั้ง ๓๒ แห่ง นอกจากนี้ การยกระดับแปลงสาธิตของประชาชนมาสู่การเป็นศูนย์เรียนรู้นั้นช่วยสร้างความรู้สึกภาคภูมิใจแก่เจ้าของในการร่วมสืบสานการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและการทำเกษตรกรรมผสมผสานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

๓.๔ ดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นขั้นตอน พอประมาณ ค่อยเป็นค่อยไป ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ได้คัดเลือกการขยายผลจากเกษตรกรที่มีความตั้งใจ ขยัน อดทน มุ่งมั่นในการเรียนรู้และนำไปปฏิบัติจริง จากนั้นจะส่งเสริมให้จัดตั้งแปลงสาธิต จนสามารถจัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ซึ่งเป็นแบบอย่างการพัฒนาได้ ๓๒ ศูนย์ ทำให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ มีผู้เข้าเยี่ยมชมจำนวนมาก เฉลี่ยปีละ ๑๐๐,๐๐๐ ราย นอกจากนี้ แนวทางการแก้ไขปัญหาที่ทางศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ คิดค้นขึ้นมา แต่เมื่อทดลองดำเนินการแล้วพบว่าไม่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ ก็สามารถหยุดการดำเนินการได้ เช่น การปลูกสบู่ดำเพื่อสกัดเป็นน้ำมันบางช่วงเวลาอาจมีต้นทุนสูงกว่าราคาน้ำมันดีเซล ซึ่งเปลี่ยนแปลงตามราคากลไกตลาดโลก เป็นต้น

๓.๕ ใช้ข้อมูลสนับสนุนการทำงาน โดยมีการจัดทำฐานข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ วางแผน และประเมินผล ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ จะใช้ฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เช่น ฐานข้อมูลดินจากทั่วประเทศ ข้อมูลสถิติการปรับปรุงดินในพื้นที่ และมีคณะทำงานตัวชี้วัดศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ (ดำเนินการโดยสำนักงาน กปร.) เพื่อวิเคราะห์ ประเมินการเปลี่ยนแปลงและผลที่ได้รับจากการพัฒนา นอกจากนี้ ศูนย์ศึกษาพัฒนาภูพานฯ ยังส่งเสริมให้ชาวบ้าน/เครือข่ายศูนย์เรียนรู้ทั้ง ๓๒ ศูนย์ ทำบัญชีครัวเรือน เพื่อให้เห็นข้อมูลรายรับรายจ่ายและใช้สำหรับวางแผนการทำเกษตรกรรม/ประกอบอาชีพต่อไป ตลอดจนใช้ข้อมูลช่วงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตและมีรายได้จากการเพาะปลูกพืชและทำปศุสัตว์แบบผสมผสานเพื่อวางแผนการเพาะปลูก/ปศุสัตว์ ให้มีรายได้ต่อเนื่องตลอดทั้งปี

๓ ดำแห่งภูพาน : ตัวอย่างหลักสูตรอบรมที่มาจากการศึกษาทดลองวิจัยจนประสบผลสำเร็จเป็นรูปธรรม

• **สุกรภูพาน** เป็นการพัฒนาที่ได้รวบรวมเอาลักษณะที่ดีเด่นจากสุกรเหมยซานและสุกรอีก ๓ สายพันธุ์ ได้แก่ สุกรพันธุ์พื้นเมือง (หมูกี้) สุกรพันธุ์ดูร็อกเจอร์ซี่ และสุกรพันธุ์แลนด์เรซ โดยมีคุณลักษณะประจำพันธุ์ คือ ให้ลูกดกเฉลี่ย ๑๒ ตัวต่อครอก เลี้ยงลูกเก่ง ทนทานต่อโรคระบาดและปรับตัวเข้ากับสภาพภูมิอากาศร้อนชื้นได้ดี กินอาหารคุณภาพต่ำได้ ใบหูขนาดเล็ก ผิวหนังไม่เหี่ยวย่น โตเร็ว เนื้องแดงมาก ไขมันน้อย

• **ไก่ดำภูพาน** ถูกพัฒนามาจากการรวบรวมไก่ดำที่มีการเลี้ยงในจังหวัดสกลนคร มาทำการผสมพันธุ์และคัดเลือกเอาลักษณะที่ตรงตามความต้องการของตลาด มีความต้านทานโรคระบาด ทนทานต่อสภาพแวดล้อม และสามารถเลี้ยงภายใต้ระบบการจัดการแบบเดิมๆ ของชาวบ้าน โดยใช้ต้นทุนไม่สูงมากนัก หากเลี้ยงจนมีอายุ ๔ เดือน จะสามารถจำหน่ายได้ตัวละ ๒๕๐ บาท เมื่อเปรียบเทียบกับราคาไก่เนื้อทั่วไป ซึ่งจะสามารถจำหน่ายได้เพียงตัวละ ๗๐-๙๐ บาท เท่านั้น

• **โคเนื้อภูพาน** เป็นโคเนื้อที่พัฒนามาจากกลุ่มสายพันธุ์หลักของโควากิว ที่มีการเลี้ยงในประเทศญี่ปุ่นและถือได้ว่าเป็นสายพันธุ์ที่มีศักยภาพในการผลิตเนื้อโคขุนที่ดีที่สุด การพัฒนาได้มุ่งเน้นการใช้โคแม่พันธุ์ที่ราษฎรมีอยู่แล้วมาผสมพันธุ์กับน้ำเชื้อโคเนื้อภูพาน แล้วทำการขุนลูกโคเพื่อสร้างรายได้ให้กับเกษตรกร โดยถ้าใช้ระยะเวลาในการขุน ๓๖๕ วัน จะให้ผลตอบแทนตัวละประมาณ ๓๔,๐๐๐ บาท นอกจากนี้ เกษตรกรยังสามารถขายลูกโคภูพานที่มีอายุ ๑ – ๒ ปี ได้ในราคาตัวละ ๒๐,๐๐๐ บาท อีกด้วย

การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์

๑

ศึกษา สำรวจ ข้อมูลลักษณะ**ภูมิสังคม ผู้ได้รับผลกระทบ** รวมถึง**สภาพปัญหา**ในพื้นที่

กระบวนการศึกษาเรียนรู้และพัฒนา

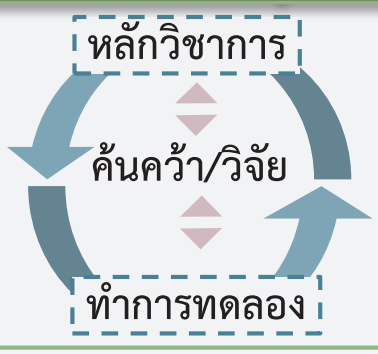

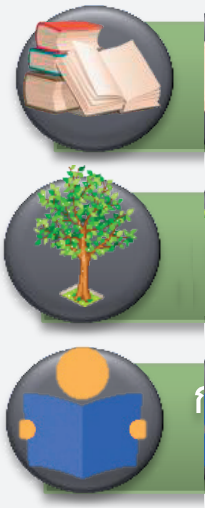

ขับเคลื่อนโดย หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- ☑ มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่อง
- ☑ เน้นพัฒนาตามภูมิสังคม
- ☑ คำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

๓

กระบวนการพัฒนา "สร้างน้ำ เพิ่มป่า พัฒนาชีวิตที่พอเพียง

ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ และสร้างภูมิคุ้มกันความเสี่ยงจากรายได้ทางเดียว

เกิดอาสาสมัครอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติและป้องกันไฟป่า

การพัฒนาคุณ

ส่งอาชี
ภูมิสังค
ให้กั

๒

สร้างกระบวนการมีส่วนร่วม

เผยแพร่องค์ความรู้

๑. สร้างการเป็นเจ้าของทรัพยากร ผ่านการส่งเสริมการมีส่วนร่วม

๒. ชี้ให้เห็นว่าทรัพยากรนั้น มีความสำคัญ เป็นต้นทุนในการก่อให้เกิดรายได้

คุณลักษณ

ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

องค์ความรู้

พิพิธภัณฑ์
ธรรมชาติที่มีชีวิต

การบริการรวม
ที่จุดเดียว

สามดำภูพาน

กาพชีวิต

พที่เหมาะสมกับ
มเพื่อสร้างรายได้
กับคนในพื้นที่

แหล่งศึกษาหาความรู้

ะของประชาชนในพื้นที่

- ☑ พร้อมรับการเรียนรู้
- ☑ คำนึงถึงส่วนรวม
- ☑ มีความเสียสละ

ผลผลิต / ผลลัพธ์

สิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม กลับมาอุดสมบูรณ์
คนในพื้นที่ปรับเปลี่ยนความคิดและช่วยอนุรักษ์ดูแล

ทรัพยากรธรรมชาติ มีความสมบูรณ์ | เป็นต้นทุนในการทำการเกษตร | เกิดอาชีพ มีรายได้

เศรษฐกิจ

ชาวบ้านมีองค์ความรู้ในการทำเกษตร มีการรวมกลุ่ม
อาชีพสร้างรายได้ในชุมชน

มีองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพ | เลี้ยง ๓ ดำ เพิ่มรายได้ | มีความมั่นคงด้านอาหาร สวนครัวรั้วบ้าน Food bank | เงินหมุนเวียนในชุมชน

สังคม

คนในพื้นที่มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้

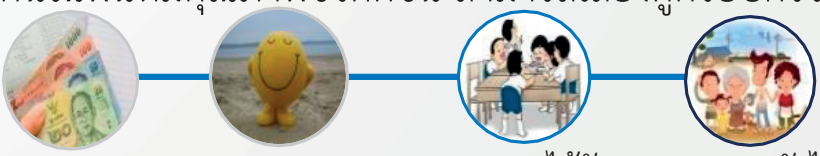

มีรายได้ | คุณภาพชีวิตดีขึ้น | ลูกหลานได้รับการศึกษาสูงขึ้น | ครอบครัวได้อยู่พร้อมหน้า

ตัวอย่างการขยายผลสู่เครือข่ายเกษตรกรที่เข้ามาฝึกอบรมในศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ :
ศูนย์เรียนรู้เกษตรทฤษฎีใหม่ โดยนางอำนวย ดากาวงค์ บ้านดงน้อย ตำบลดงมะไฟ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

- พื้นที่ดำเนินการ ๒๗ ไร่ ๒ งาน ประกอบด้วย ทำนา ๔ ไร่ บ่อประมง ๒ บ่อ ปลูกมะนาว ๖๐ ท่อ เลี้ยงโค ๕ ตัว ปลูกกระทกรก ๔ ไร่ ปลูกพืชสวนครัว เช่น ตะไคร้ โหระพา แมงลัก คื่นฉ่าย กะเพรา เลี้ยงไก่ดำ ๕ ตัว และทอผ้าย้อมคราม

- รายได้*ก่อน*เข้าร่วมโครงการ ปี พ.ศ. ๒๕๕๔ มีรายได้เฉลี่ย ๓๕,๐๐๐ บาท

- รายได้*หลัง*เข้าร่วมโครงการ ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ มีรายได้เฉลี่ย ๑๐๖,๔๗๐ บาท สูงสุด ๑๓๐,๐๐๐ บาท

นางอำนวย ดากาวงค์ เริ่มทำการเกษตรในที่ดินตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ประสบปัญหาผลผลิตเกิดโรค ไม่สามารถขายได้ ต่อมาได้เข้าร่วมอบรมหลักสูตรต่างๆ ที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ เช่น การเลี้ยงปลา การปรับปรุงดินด้วยอินทรียวัตถุ การเลี้ยงกบ และไก่ดำ จากนั้นได้กลับมาทดลองทำที่แปลงเกษตรของตนเอง ประกอบกับมีบ่อน้ำในที่ดิน ๒ บ่อ ที่เกิดจากการขุดดินไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น จึงมีแหล่งน้ำสำหรับทำการประมง และเกษตรแบบผสมผสานแบบ ๑ ไร่ ได้ ๑ แสน โดยเน้นการทำเกษตรอินทรีย์ เมื่อติดขัดปัญหาก็ติดต่อเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ เพื่อร่วมกันแก้ไข

ปัจจุบันแปลงเกษตรของนางอำนวยฯ กลายเป็นศูนย์เรียนรู้เกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งมีผู้มาเยี่ยมชมตลอดทั้งปี ผลผลิตที่ได้มีตลาดรองรับ ก่อนการปลูกพืชทุกชนิด นางอำนวยฯ จะวางแผนก่อนว่าจะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ในเดือนไหน จากนั้นจดบันทึกการเพาะปลูกพืชแต่ละชนิด และบัญชีรายรับ รายจ่าย เพื่อนำมาวิเคราะห์ว่าผลผลิตแต่ละชนิดขายได้เท่าไรในแต่ละปี ทั้งนี้ นางอำนวยฯ มีเคล็ดลับความสำเร็จในการทำเกษตรกรรมว่า ทุกอย่างอยู่ที่ใจ เกษตรกรต้องรู้ทุกอย่างที่เพาะปลูกและต้องใส่ใจในสิ่งที่ทำ

หลักความพอเพียงในการใช้ชีวิตของนางอำนวยฯ คือ (๑) ไม่ทะเยอทะยานเกินตัว พอใจในสิ่งที่มี (๒) เก็บส่วนที่ได้ออมไว้เผื่อในวันข้างหน้า และ (๓) แบ่งปันพื้นที่ส่วนหนึ่งของบ้านให้เป็นแผงวางขายสินค้าเกษตรแก่ชาวบ้านรอบๆ โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ซึ่งเป็นความภูมิใจที่ได้ทำให้ผู้อื่นมีรายได้เพิ่มเติม

๔. การเชื่อมโยงผลลัพธ์การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งพื้นที่ป่าภูพานที่เสียหายจากการบุกรุกเพื่อทำไร่เลื่อนลอย ตัดไม้เพื่อทำฟืน เกิดไฟป่า ทำให้ความสมบูรณ์ของป่าหายไป จนทำให้กลายเป็นภูเขาหัวโล้น สภาพดินที่มีลักษณะเป็นดินลูกรัง ดินทราย ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ยากต่อการเพาะปลูก รวมทั้งปัญหาการขาดแคลนน้ำ แนวทางการพัฒนาพื้นที่ป่าภูพานที่ทำเป็นขั้นเป็นตอน จึงเริ่มแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติเป็นลำดับแรก โดยน้อมนำหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร มาเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินการ อาทิ การ “ปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง” วิธีการฟื้นฟูป่าด้วยวิธี “ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก” การ “ปลูกป่าในใจคน” รวมทั้งการแก้ไขปัญหาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ภูพานต้องไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนในพื้นที่ โดยต้องคำนึงว่าจะทำอย่างไรให้ประชาชนมีการทำมาหากินที่เพียงพอ ไม่กลับไปบุกรุกพื้นที่ป่าทำไร่เลื่อนลอยแบบเดิม ทำอย่างไรให้ประชาชนมีองค์ความรู้ มีอาชีพสามารถเลี้ยงชีวิตของตัวเองได้ มีรายได้เพียงพอ ซึ่งจะเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน

ตัวอย่างความสำเร็จของการจัดการปัญหาบุกรุกพื้นที่ป่าภูพาน คือ การน้อมนำแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ที่ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนในพื้นที่ *“ต้องมีที่ให้ชาวบ้านอยู่ มีที่ให้ชาวบ้านทำมาหากิน”* ด้วยการสร้างความเข้าใจ สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเปลี่ยนถิ่นฐานที่ทำกินและสร้างอาชีพให้กับประชาชนที่ครอบครัวอยู่อาศัยในเขตพื้นที่ป่าประมาณ ๙ ครัวเรือน มีการจัดสรรที่ดินและที่อยู่อาศัยให้ชาวบ้านประมาณ ๑๐ ไร่ บริเวณริมถนนทางหลวง พร้อมทั้งสร้างอาชีพตั้งจุดขายของฝากริมทางให้กับชาวบ้านได้ยึดเป็นอาชีพทำกิน ซึ่งชาวบ้านสามารถหาเก็บของป่าในช่วงฤดูกาลมาขายในร้านขายของฝากริมทางที่ทางศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ได้จัดไว้ให้ นอกจากนี้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ได้จัดไว้ให้ นอกจากนี้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ยังได้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพิทักษ์ดูแลผืนป่าและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างสมดุล ด้วยการใช้แนวทาง “ปลูกป่าในใจคน” ที่กระตุ้นเตือนประชาชนให้ตระหนักเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติจนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันและเข้ามาร่วมอนุรักษ์ ฟื้นฟูปกป้องฐานทรัพยากรธรรมชาติเพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศ และเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ

หัวใจหลักของการพัฒนาพื้นที่ภูพานอยู่ที่การสร้างความสมดุล และการอยู่ร่วมกันของคนกับสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนบนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเริ่มต้นจากการฟื้นคืนสภาพป่า ดิน และน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานของการสร้างแหล่งอาหารให้กับระบบนิเวศและสิ่งมีชีวิต รวมถึงมนุษย์ที่ใช้ปัจจัยดังกล่าวในการประกอบอาชีพทำเกษตรกรรม มีการส่งเสริมการสร้างอาชีพเสริมที่เหมาะสมกับภูมิสังคมเพื่อเพิ่มรายได้ รวมทั้งสนับสนุนประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและเป็นภาคีเครือข่ายร่วมอนุรักษ์ปกป้อง ดูแลทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางการพัฒนาดังกล่าวต้องสอดรับกับสภาพภูมิสังคม ภูมินิเวศและวัฒนธรรมของพื้นที่ ส่งผลให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ชุมชนมีความเข้มแข็ง และระบบนิเวศคืนความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นฐานการดำรงชีวิตที่สมดุล มั่นคงและยั่งยืน กล่าวได้ว่า แนวทางการพัฒนาพื้นที่ป่าภูพานเป็นการสนับสนุนให้ประเทศบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals - SDGs) ได้ โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

๔.๑ การพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น (People) จากการแก้ไขฟื้นฟูสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ภูพาน ปัญหาบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ และปัญหาการขาดแคลนแหล่งน้ำ จนฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทั้งดิน น้ำและป่าไม้ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญในการทำเกษตรกรรม ทำให้ประชาชนสามารถประกอบอาชีพการเกษตรกรรมและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลให้กับประชาชน เช่น การทำเกษตรผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ การปลูกผักปลอดสารพิษ การเก็บของป่าตามฤดูกาล แนะนำการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อเป็นตู้ยาประจำบ้าน ส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ ๓ ดำ มหัศจรรย์แห่งภูพาน (สุกรภูพาน ไก่ดำภูพาน โคเนื้อภูพาน) การปลูกพืชเศรษฐกิจและนำผลผลิตทางการเกษตรมาแปรรูปเป็นสินค้าเกษตรกรรม รวมทั้งจัดทำหลักสูตรเพื่อสร้างรายได้เสริมแก่ประชาชน เช่น การทอผ้าไหม ผ้าย้อมคราม น้ำยาล้างจานผลิตภัณฑ์สมุนไพร เป็นต้น นอกจากนี้ ยังส่งเสริมให้ประชาชนจัดทำบัญชีครัวเรือน เพื่อวางแผนการใช้จ่ายในครัวเรือนให้ถูกต้องเหมาะสมกับการดำเนินชีวิตกล่าวได้ว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ภูพาน ช่วยสนับสนุนการยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน มีความมั่นคงในอาชีพ ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้และหลุดพ้นจากความยากจนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นการ

สนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๑ ขจัดความยากจนทุกรูปแบบในทุกพื้นที่** เป้าประสงค์ที่ ๑.๑ ขจัดความยากจนขั้นรุนแรงสำหรับทุกคนในทุกพื้นที่ และเป้าประสงค์ที่ ๑.๔ สร้างภูมิต้านทานต่อความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับภูมิอากาศ ภัยพิบัติทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ให้กับผู้ที่ยากจนและอยู่ในสถานการณ์เปราะบาง

นอกจากนี้ ในด้านการศึกษาวิจัยและทดลองเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ในการทำการเกษตรของศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ได้ช่วยสนับสนุนเกษตรกรในพื้นที่สามารถทำเกษตรกรรมที่เกื้อกูลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นแนวทางการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน อาทิ การเพาะปลูกพันธุ์พืชที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและสิ่งแวดล้อมการปลูกผักปลอดสารพิษ การปลูกพืชสมุนไพร การทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานและเกษตรทฤษฎีใหม่ที่มีการเพาะปลูกพืช เลี้ยงสัตว์อยู่ในพื้นที่เดียวกันอย่างเกื้อกูล เป็นประโยชน์ซึ่งกันและกันอย่างมีประสิทธิภาพสูง มีการนำเทคโนโลยีแบบแผนใหม่ที่ผ่านการทดลองจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ มาใช้ และขยายผลไปยังภาคีเครือข่ายต่างๆ เช่น เกษตรกรที่มีความสนใจ โรงเรียนในพื้นที่และชุมชนโดยรอบ ผลลัพธ์ดังกล่าวจะทำให้ประชาชนมีสุขภาพที่ดีจากการบริโภคอาหารปลอดภัย ปลอดสารพิษ มีอาหารบริโภคเพียงพอ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีจากการทำการเกษตรที่ยั่งยืนที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ และปรับปรุงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่องในระยะยาว ซึ่งเป็นการสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในเป้าหมายที่ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ปรับปรุงโภชนาการและสนับสนุนการทำเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ ๒.๓ เพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและรายได้ของผู้ผลิตอาหารรายเล็ก เป้าประสงค์ที่ ๒.๔ มีระบบการผลิตอาหารที่ยั่งยืน และเป้าประสงค์ที่ ๒.๕ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์

๔.๒ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้ชุมชนและสังคม (Prosperity) เป้าหมายการทำงานที่สำคัญของศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ เป้าหมายหนึ่งคือการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่พอเพียงให้กับประชาชนในพื้นที่ และมีเป้าหมายสุดท้ายคือความสุขอย่างยั่งยืน ซึ่งกระบวนทัศน์การพัฒนาในพื้นที่ภูพาน นอกจากจะส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงในชีวิตของประชาชนแล้ว ยังสนับสนุนการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับชุมชนอีกด้วย กล่าวคือ ประชาชนในพื้นที่มีรายได้จากการประกอบอาชีพที่มั่นคง ได้แก่ อาชีพเกษตรกรที่ทำให้ประชาชนมีรายได้ต่อเนื่องตลอดทั้งปี การเลี้ยงสัตว์ ๓ ดำ มหัศจรรย์แห่งภูพาน (สุกรภูพาน ไก่ดำภูพาน และโคเนื้อภูพาน) ซึ่งเป็นการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ที่ช่วยสร้างมูลค่าสินค้าเกษตรและเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกร ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนเติบโตได้อย่างเข้มแข็ง นอกจากนี้ การส่งเสริมอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ยังเป็นหลักประกันและความมั่นคงทางอาชีพให้กับประชาชนในช่วงเว้นว่างฤดูกาลเพาะปลูก หรือในช่วงประสบวิกฤตจากภัยธรรมชาติ เช่น ฝนแล้ง หรือจากการเผชิญหน้ากับความเสี่ยงการถูกเลิกจ้างงานในระบบอุตสาหกรรมอีกด้วย เป็นการสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๘ ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและครอบคลุม การจ้างงานเต็มอัตราที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน** เป้าประสงค์ที่ ๘.๔ ความมีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรในการบริโภคและการผลิต

นอกจากนี้ การสร้างความเข้มแข็งให้กับภาคเกษตรครัวเรือนและประชาชนในพื้นที่ภูพาน โดยพัฒนาปัจจัยพื้นฐานการประกอบอาชีพเกษตรกรรม สร้างเสริมความรู้และนวัตกรรมทางการเกษตร การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นธรรมและสมดุล รวมทั้งการส่งเสริมแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ช่วยสนับสนุนให้คุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ภูพานมีความกินดีอยู่ดี มีรายได้พอเพียงจากการประกอบอาชีพที่มั่นคง เข้าถึงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุด มีวิถีชีวิตพอเพียงที่ยั่งยืนและมีความสุข ถือได้ว่าเป็นการเสริมพลังให้กับกลุ่มประชากรร้อยละ ๔๐ ที่ยากจนที่สุด ได้พัฒนาตนเองจนเกิดความเข้มแข็งและมีความมั่นคงในชีวิต ขยายโอกาสการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรและโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของตนเองและชุมชน รวมทั้งเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ในการบริหารจัดการ ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม เป็นการสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๑๐ ลดความไม่เสมอภาคภายในและระหว่างประเทศ** เป้าประสงค์ที่ ๑๐.๑ คงการเติบโตของรายได้ในกลุ่มประชากรร้อยละ ๔๐ ที่ยากจนที่สุด

๔.๓ การสร้างความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ (Planet) การแก้ไขปัญหาขาดแคลนน้ำและแหล่งน้ำธรรมชาติไม่เพียงพอ อันเนื่องมาจากการบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อประกอบอาชีพของพื้นที่ภูพาน เริ่มจากการฟื้นฟูและอนุรักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร จัดระบบชลประทานโดยการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำตาดไฮใหญ่ เพื่อจัดหาน้ำสนับสนุนศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ให้สามารถส่งน้ำใช้ทำการศึกษาและทดลองได้ตลอดทั้งปี พัฒนาแหล่งน้ำและการจัดหาน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในการอุปโภค บริโภค และทำการเกษตรในเขตพื้นที่ เช่น สนับสนุนการขุดสระน้ำ สร้างแหล่งน้ำของชุมชน นอกจากนี้ มีการสร้างภาคีเครือข่ายระบบการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนผ่านโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดมุกดาหาร โครงการพัฒนาลุ่มน้ำลำพะยังตอนบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดกาฬสินธุ์ โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำก่ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร – นครพนม ศูนย์พัฒนาการเกษตรภูสิงห์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ภูพานและภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีน้ำใช้อย่างพอเพียง เกื้อกูลประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและความมั่นคงในการดำรงชีวิตของประชาชน ซึ่งเป็นการสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๖ สร้างหลักประกันให้มีน้ำใช้ และมีการบริหารจัดการน้ำและการสุขาภิบาลอย่างยั่งยืนสำหรับทุกคน** เป้าประสงค์ที่ ๖.๖ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ รวมถึงภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ และทะเลสาบ

นอกจากนี้ การพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพื้นที่ภูพาน สะท้อนให้เห็นภาพความยั่งยืนของการจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของระบบนิเวศและการดำรงชีวิตของมนุษย์ ดังเช่น การนำหลัก “ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ” มาแก้ไขปัญหาฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและอาชีพทำกินอาทิ ใช้อินทรีย์วัตถุเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ในดินแทนการใช้สารเคมี การใช้ปุ๋ยหมัก การใช้ปุ๋ยพืชสด การปลูกพืชหมุนเวียน การพัฒนาดินลูกรัง ตลอดจนการปลูกหญ้าแฝกเพื่อลดปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน การเลี้ยงไก่และห่านเพื่อควบคุมวัชพืช นอกจากเกษตรกรจะได้ผลผลิตที่มีคุณภาพปราศจากสารพิษโรคและแมลงแล้ว ยังได้อาหารจากการเลี้ยงห่านและไก่ที่จะให้ไข่ตลอดปี และได้ปุ๋ยคอกที่มีคุณภาพสูงด้วย ความสำเร็จที่สำคัญของการพัฒนาพื้นที่ภูพาน คือ การสร้างจิตสำนึกให้เกษตรกรเดินตามวิถีเกษตรกรรมที่ยั่งยืน ลดการใช้สารเคมีเพื่อสร้างผลผลิตที่ปลอดภัยให้แก่ผู้บริโภค ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะช่วยสนับสนุนให้เกิดการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืนอันเป็นรากฐานที่สำคัญของการพัฒนาประเทศบนฐานความสมดุลและยั่งยืนได้ ซึ่งเป็นการสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๑๒ สร้างหลักประกันให้มีแบบแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน** เป้าประสงค์ที่ ๑๒.๑ บรรลุการจัดการที่ยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการแก้ไขปัญหาดินเลวที่มีลักษณะเป็นดินทราย ดินลูกรัง มีกรวดปน ขาดความอุดมสมบูรณ์ และมีความเค็มให้กลับมาเป็นดินดี สามารถเพาะปลูกทำการเกษตรได้ ฟื้นฟูผืนป่าให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ และมีแหล่งน้ำที่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภคใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรกรรมได้นั้น นอกจากการทำงานแบบบูรณาการของเครือข่ายการพัฒนาในพื้นที่ภูพานแล้ว การสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้กับชุมชนท้องถิ่นเพื่อร่วมดูแลบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพเป็นทิศทางการพัฒนาบนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่สำคัญอีกประการหนึ่ง โดยการสร้างความตระหนักรู้ถึงความสำคัญของระบบนิเวศ สร้างฐานอาชีพที่มั่นคงเพื่อไม่ให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่า ส่งเสริมการปลูกป่าเพื่อเพิ่มรายได้ และให้ความรู้เรื่องการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างถูกวิธี รวมทั้ง การสร้างแรงสนับสนุนจากชุมชนในการดูแลผืนป่าโดยรอบ เป็นการระเบิดจากข้างในของคนในชุมชนเพื่อเป็นแนวรั้วป้องกันมิให้คนเข้ามาเผาป่าทำลายทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งหล่อหลอมจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นทุนที่สำคัญของชุมชนให้กับเยาวชนผ่านทางหลักสูตรการพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ค่ายศิลปะเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และหลักสูตรมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมค่านิยมและวิถีการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ซึ่งจะส่งผลให้คนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างเกื้อกูลกัน ระบบนิเวศมีความอุดมสมบูรณ์เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ ทำให้ฐานทรัพยากรธรรมชาติมีความมั่นคงที่ช่วยสร้างสมดุลบนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนและพึ่งตนเองได้ เป็นการสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๑๕ ปกป้อง ฟื้นฟูและส่งเสริมการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน การบริหารจัดการป่าไม้ที่ยั่งยืน การต่อต้านการแปรสภาพเป็นทะเลทราย หยุดยั้งการเสื่อมโทรมของดินและฟื้นฟูสภาพดิน และหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ** เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๑ หลักประกันการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการใช้ระบบนิเวศบนบกและในน้ำจืดอย่างยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๒ ส่งเสริมการดำเนินการ ด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทุกประเภทอย่างยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๓ ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย ฟื้นฟูแผ่นดินที่เสื่อมโทรม เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๔ อนุรักษ์ระบบนิเวศภูเขาและความหลากหลายทางชีวภาพ เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๕ ลดความเสื่อมโทรมของถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ และเป้าประสงค์ที่ ๑๕.๖ ส่งเสริมการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระรา

แนวทางการพัฒนาศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ

เป้าห
การพัฒน

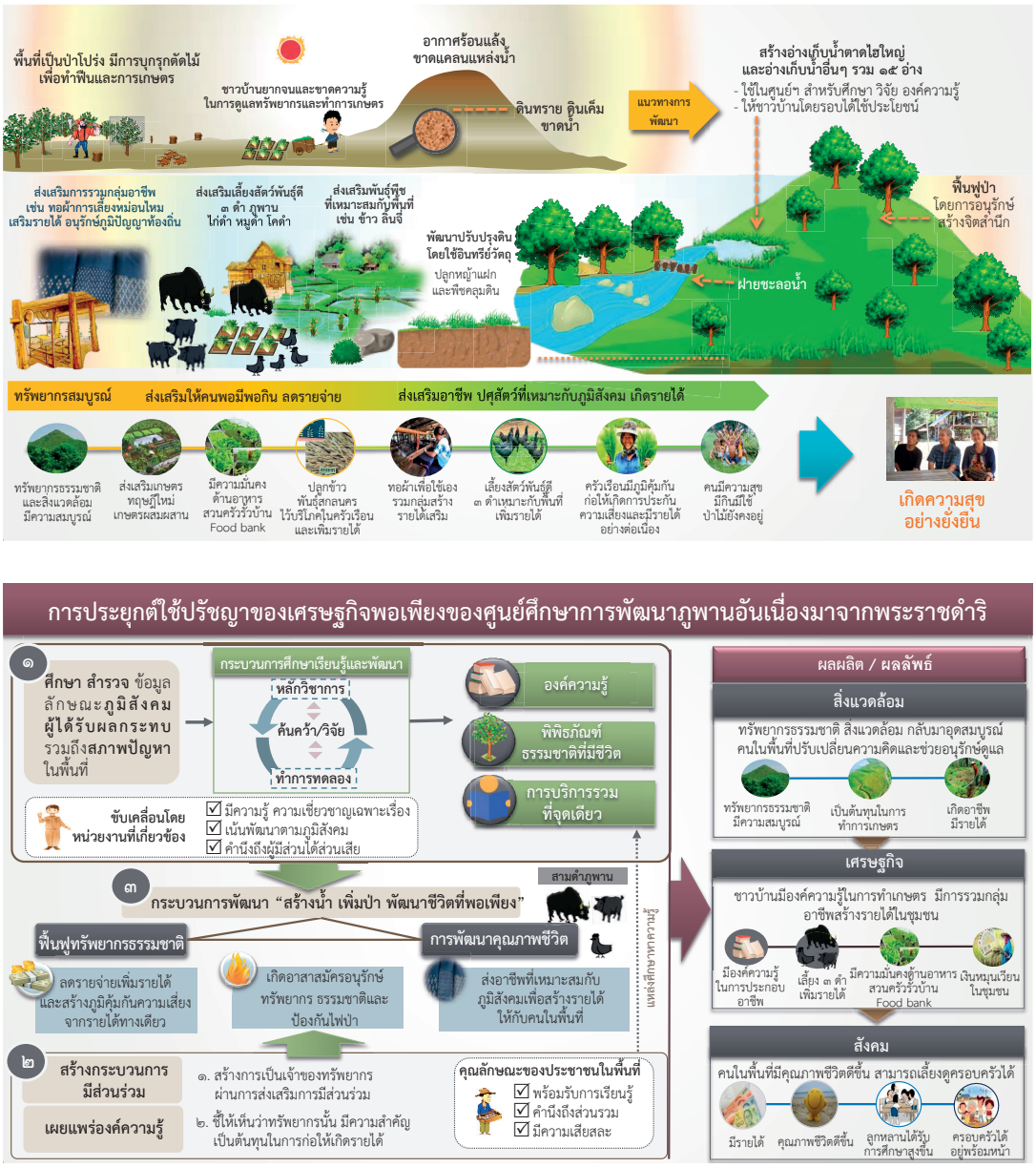

ชดำรินำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

มาย าที่ยั่งยืน	เป้าประสงค์รายย่อย
๑ ขจัดความยากจน	๑.๔ สร้างภูมิต้านทานต่อความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับภูมิอากาศ ภัยพิบัติทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ให้กับผู้ที่ยากจนและอยู่ในสถานการณ์เปราะบาง
๒ ขจัดความหิวโหย	๒.๓ เพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและรายได้ของผู้ผลิตอาหารรายเล็ก ๒.๔ มีระบบการผลิตอาหารที่ยั่งยืน ๒.๕ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์
๖ สุขาภิบาลและน้ำสะอาด	๖.๖ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ รวมถึงภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ และทะเลสาบ
๘ งานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ	๘.๔ ความมีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรของโลกในการบริโภคและการผลิต และตัดความเชื่อมโยงระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม
๑๐ ลดความเหลื่อมล้ำ	๑๐.๑ คงการเติบโตของรายได้ในกลุ่มประชากรร้อยละ ๔๐ ที่ยากจนที่สุด
๑๒ การบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน	๑๒.๑ บรรลุการจัดการที่ยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์
๑๕ การใช้ประโยชน์ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน	๑๕.๑ การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการใช้ระบบนิเวศบนบกและในน้ำจืดอย่างยั่งยืน ๑๕.๒ ส่งเสริมการดำเนินการด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทุกประเภทอย่างยั่งยืน ๑๕.๓ ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย ฟื้นฟูแผ่นดินที่เสื่อมโทรม ๑๕.๔ อนุรักษ์ระบบนิเวศภูเขาและความหลากหลายทางชีวภาพ ๑๕.๕ ลดความเสื่อมโทรมของถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ ๑๕.๖ ส่งเสริมการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

การพัฒนาเชิงพื้นที่สู่ความยั่งยืน
ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๑. ความเป็นมา

สืบเนื่องจากพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ มีการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อการพาณิชย์ เนื่องจากภาครัฐอนุญาตให้ทำสัมปทานป่าไม้ จึงเกิดปัญหาขาดแคลนน้ำ เพราะป่าต้นน้ำถูกทำลาย ส่งผลให้สภาพพื้นที่บริเวณดังกล่าวแห้งแล้ง ดินเสื่อมโทรม ประชาชนไม่สามารถทำการเกษตรได้ พื้นดินไม่อุ้มน้ำ เมื่อฝนตกเกิดการชะล้างหน้าดิน อีกทั้งเกิดไฟป่าขึ้นบ่อยครั้ง ทั้งโดยธรรมชาติและด้วยฝีมือมนุษย์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร จึงมี**พระราชประสงค์ให้พัฒนาฟื้นฟูพื้นที่ดังกล่าวให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร** และได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้นในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๒๕ มีภารกิจหลักในด้านการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดความยั่งยืน โดยใช้แนวทางสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน ทำให้มีพื้นที่ชุ่มน้ำและปริมาณน้ำเพิ่มขึ้น รวมทั้งประชาชนในพื้นที่ได้หันมาประกอบอาชีพการทำเกษตร แทนการตัดไม้ขายซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิม ปัจจุบันศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีพื้นที่ดำเนินการ ๘,๕๐๐ ไร่ แบ่งเป็น พื้นที่พัฒนาป่าไม้ด้วยน้ำฝน ๖,๐๐๐ ไร่ พื้นที่พัฒนาป่าไม้ด้วยระบบชลประทาน ๘๐๐ ไร่ พื้นที่การเกษตร ๖๐๐ ไร่ พื้นที่ปศุสัตว์ ๗๐๐ ไร่ และพื้นที่อ่างเก็บน้ำและประมง ๔๐๐ ไร่ ตั้งอยู่ที่ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าขุนแม่กวง

> พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงมีพระราชดำรัส เมื่อคราวเสด็จตรวจเขื่อนที่ห้วยฮ่องไคร้ ถึงการส่งเสริมให้ประชาชนพัฒนาพื้นที่แห้งแล้งบริเวณเหนือเขื่อนในการประกอบอาชีพว่า *“หากได้พื้นที่นั้นมาพัฒนาให้ประชาชนใช้เลี้ยงโคนม จะทำให้คนอื่นอิจฉาภายใน ๕ ปี”*

๒. การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานเพื่อ (๑) เป็นศูนย์กลางแบบเบ็ดเสร็จที่มีการศึกษาทดลองและสาธิตในลักษณะสหวิทยาการเสมือนหนึ่งพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต สำหรับประชาชนให้ได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาเรียนรู้แล้วนำไปปฏิบัติได้ (๒) เพื่อศึกษา ทดลอง วิจัย และพัฒนาตามแนวพระราชดำริด้านทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ ดิน และระบบเกษตร รวมทั้งระบบนิเวศลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ และการจัดการลุ่มน้ำให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม (๓) เป็นศูนย์กลางข้อมูลการพัฒนา บูรณาการ และแลกเปลี่ยนข้อมูล บริการข้อมูลข่าวสารทั้งในด้านวิชาการและเชิงปฏิบัติ เพื่อประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม (๔) ขยายผลการพัฒนาสู่ประชาชนในหมู่บ้านรอบบริเวณศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ และโครงการบริการการพัฒนาในระดับพื้นที่ให้ดำรงชีวิตที่พออยู่พอกินและสามารถพึ่งตนเองได้ (๕) พัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พื้นที่ลุ่มน้ำให้มีความอุดมสมบูรณ์และสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมตามแนวพระราชดำริ โดยมีกระบวนการดำเนินการ ดังนี้

๒.๑ การศึกษา วิจัย เพื่อหารูปแบบการพัฒนาด้านต่างๆ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการศึกษา ทดลอง วิจัย เพื่อหารูปแบบการพัฒนาด้านต่างๆ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ภาคเหนือ และเผยแพร่ให้ประชาชนทั่วไปนำแนวคิดไปปรับใช้ในพื้นที่ของตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรม มีรูปแบบการดำเนินงานแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานต่างๆ โดยมีกรมชลประทานเป็นหน่วยงานรับผิดชอบหลักในการประสานงานให้เกิดการพัฒนาในพื้นที่ร่วมกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมป่าไม้ กรมประมง กรมส่งเสริมการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน ตลอดจนสถาบันการศึกษา อาทิ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น เนื่องจากภารกิจของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ เกี่ยวเนื่องกับทุกมิติ ทั้งดิน น้ำ ป่าไม้ ปศุสัตว์ อุตสาหกรรม ดังนั้น การดำเนินงานจึงต้องอาศัยการทำงานเชื่อมโยงกับหน่วยงานอื่น โดยมีภารกิจหลัก ดังนี้ (๑) *งานศึกษาและพัฒนาแหล่งน้ำ พัฒนาพื้นที่ต้นน้ำลำธาร (๒) งานศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ส่งเสริมการฟื้นฟูและพัฒนาป่าไม้ และควบคุมไฟป่า (๓) งานศึกษาและพัฒนาที่ดิน พัฒนาวิธีการ รูปแบบการอนุรักษ์ดิน (๔) งานศึกษาและพัฒนาการปลูกพืช เน้นการพัฒนาเทคโนโลยี การปลูกพันธุ์พืช และปัจจัยการผลิต (๕) งานศึกษาและพัฒนาเกษตรกรรมแบบประณีต รวบรวมและขยายพันธุ์พืช (๖) งานศึกษาและพัฒนาการปศุสัตว์ ศึกษาการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจของชาวบ้านในพื้นที่ (๗) งานศึกษาและพัฒนาการประมง ศึกษารูปแบบการทำการประมงในรูปแบบต่างๆ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ (๘) งานศึกษาและพัฒนาการเพาะเลี้ยงกบ ส่งเสริมการอนุรักษ์ พัฒนารูปแบบการเลี้ยงกบ (๙) งานศึกษาพัฒนาและอนุรักษ์ข้าว อนุรักษ์พันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ (๑๐) งานส่งเสริมการเกษตร ส่งเสริมการผลิตข้าวครบวงจร (๑๑) ด้านการขยายผล โดยนำผลสำเร็จงานวิจัยถ่ายทอด ขยายผลให้เกษตรกร* **จุดเด่นการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ คือ การทำงานอย่างมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงตามภารกิจของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ** โดยไม่มีการแบ่งแยกการทำงานเป็นรายหน่วยงาน ปัจจุบันศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ มีการพัฒนา ทดลอง วิจัยประเด็นต่างๆ ที่สอดคล้องกับภารกิจหลักข้างต้น รวม ๒๕๐ เรื่อง ดำเนินการแล้วเสร็จ ๒๐๓ เรื่อง ขยายผลการดำเนินงานไปแล้ว ๖๙ เรื่อง

๒.๒ การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ โดยการฟื้นฟูป่า ๓ วิธี ได้แก่ (๑) การปลูกป่าตามธรรมชาติให้เป็นไปตาม “วัฏจักรของป่าไม้” (๒) การสร้างฝายตามต้นน้ำลำธารและปลูกป่าตามแนวฝาย และ (๓) ปลูกไม้ ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง คือ การปลูกไม้ใช้สอย ไม้ผล และไม้เศรษฐกิจ ซึ่งนอกจากจะได้รับประโยชน์จากไม้ทั้ง ๓ ประเภทนี้แล้ว ยังได้รับประโยชน์เพิ่มเติมในการช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ และเป็นการพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำให้สมบูรณ์ได้ในที่สุด

ปลูกไม้ ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง

ไม้ใช้สอยและไม้เศรษฐกิจ	เป็นไม้ที่นำมาปลูกไว้ใช้สอย ในการปลูกสร้างบ้านเรือน โรงเรือน เครื่องมือหรือเพื่อเป็นอาชีพ เช่น ไม้สัก ไม้แดง ไม้ไผ่ เป็นต้น
ไม้กินได้	เป็นไม้ที่นำมาปลูกเพื่อใช้ประโยชน์จาก ใบ ยอด ดอก ผล หรือส่วนต่างๆ มารับประทานเป็นอาหารหรือยา เช่น สะเดา แค ขี้เหล็ก มะม่วง เป็นต้น
ไม้ฟืน	เป็นไม้ที่ปลูกเพื่อเป็นเชื้อเพลิงในครัวเรือน ส่วนมากมักเป็นไม้โตเร็ว เช่น กระถิน

“เกิดการอนุรักษ์ระบบนิเวศต้นน้ำลำธาร
เกิดความหลากหลายทางชีวภาพเป็นการอนุรักษ์ดินและน้ำ”

๒.๓ การขยายผลการดำเนินงานไปยังผู้สนใจ เมื่อได้ทำการศึกษาวิจัย ทดลอง หารูปแบบการพัฒนา โดยเฉพาะการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่มีความเหมาะสมกับภูมิสังคมแล้ว ได้นำความรู้ที่ผ่านการศึกษามาอย่างรอบด้าน จัดทำเป็นหลักสูตรให้ประชาชนที่สนใจเข้ามาศึกษาได้ตามอัธยาศัย รวม ๒๐ หลักสูตร เช่น การเพาะเลี้ยงปลานิลในกระชัง การเลี้ยงกบนาและกบบลูฟร๊อกโดยวิธีธรรมชาติ การเลี้ยงไก่พื้นเมืองพันธุ์ประดู่หางดำ การเพาะเห็ดเศรษฐกิจทำง่ายรายได้ดี ผักปลอดภัยจากสารพิษ การปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่และพันธุ์ขาวทองดี เป็นต้น ซึ่งการจัดทำหลักสูตรต่างๆ จะจัดทำเป็นแปลงสาธิต ภายใต้แนวคิด “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต”และความสมดุลระหว่างทรัพยากรธรรมชาติกับความสุขของประชาชน โดยการดำเนินงานทั้งหมดจะต้องปรับปรุงให้สอดรับกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในทุกๆ ด้าน โดยมีตัวอย่างการดำเนินงานภายในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ประกอบด้วย

๑) ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงนายอุ่นเรือน เกิดสุข “๔ มือ ๒ แรง เปลี่ยนแปลงไร่เมี่ยง เป็นเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นเกษตรกรต้นแบบที่ทำการเกษตรแบบผสมผสาน โดยประยุกต์ใช้องค์ความรู้ที่ได้จากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ อย่างเป็นรูปธรรม เดิมนายอุ่นเรือนทำการเกษตรเชิงเดี่ยว คือ การทำเมี่ยง ซึ่งครอบครัวยังคงมีหนี้สิน ต่อมาได้ศึกษาเรียนรู้จากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ จึงนำองค์ความรู้ที่ได้มาปรับเปลี่ยนวิธีการทำการเกษตร เป็นเกษตรผสมผสาน ในพื้นที่ ๗ ไร่ โดยมีการดัดแปลงให้เหมาะสมกับลักษณะทางพื้นที่และภูมิสังคม คือ ไม่มีการทำนา เนื่องจากลักษณะทางพื้นที่เป็นพื้นที่สูง โดยกิจกรรมที่ทำ ประกอบด้วย (๑) การปลูกเมี่ยง กาแฟ และไม้ผล (จำนวน ๕๐ ชนิด) โดยเน้นการบริโภคในครัวเรือน เหลือจึงขาย (๒) เพาะเห็ด (๓) เลี้ยงไก่ (๔) ปลูกพืชผักสมุนไพร ซึ่งการเกษตรของนายอุ่นเรือนนี้ เป็นเกษตรผสมผสานตามฤดูกาล เช่น หน้าฝน จะปลูกไม้ผล หน้าแล้ง เพาะเห็ด หน้าหนาว ปลูกพืชสมุนไพร เป็นต้น ทั้งนี้ ใช้เวลาทั้งหมด ๕ ปี ในการเปลี่ยนแปลงจากการทำเมี่ยง มาเป็นเกษตรผสมผสาน จนเห็นผลการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม ปัจจุบันศูนย์เรียนรู้นายอุ่นเรือนฯ เปรียบเสมือนศูนย์เรียนรู้สาขาของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ โดยมีผู้เดินทางมาศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้จำนวนมากมายจากในประเทศและต่างประเทศ

๒) แหล่งเรียนรู้การพัฒนาที่ดิน ห้วยฮ่องไคร้ ให้ความรู้ตั้งแต่เรื่องโครงสร้างของดิน จนถึงการเกษตรที่เหมาะสมกับประเภทของดิน ส่วนสำคัญของดินที่ทำให้พืชเจริญเติบโตได้ดีอยู่ที่หน้าดิน ซึ่งมีความหนาอยู่ที่ประมาณ ๑๕ เซนติเมตร โดยรากพืชจะสามารถแผ่กระจายได้ดีในชั้นหน้าดินและเป็นส่วนที่มีอาหารของพืชอยู่มาก ดินที่มีสภาพดีจะมีสีดำ ร่วนซุย ทำให้น้ำและอากาศสามารถไหลผ่านได้ดี รากพืชจะยึดเกาะได้และจะมีสัตว์หน้าดินที่เป็นประโยชน์ต่อการเจริญเติบโตของพืชอาศัยอยู่ ในอดีตพื้นที่ในเขตห้วยฮ่องไคร้เป็นพื้นที่แห้งแล้ง ป่าไม้ถูกทำลาย หน้าดินที่เป็นส่วนสำคัญในการเจริญเติบโตของพืชถูกชะล้างออกไปในช่วงฤดูฝน ด้วยสภาพปัญหาของพื้นที่ จึงมีการศึกษาการใช้หญ้าแฝกเพื่อแก้ไขปัญหาการชะล้างของหน้าดิน โดยหญ้าแฝกจะมีรากยาวได้ถึง ๗ เมตร ซึ่งเหมาะกับการชะลอความแรงของน้ำ ยึดเกาะหน้าดินให้ไม่ถูกน้ำชะล้างไป และสามารถดักตะกอนดินไว้ได้ รวมทั้งการลดปัญหาดินสไลด์และป้องกัน

การกัดเซาะตลิ่ง โดยในแหล่งเรียนรู้มีการสาธิตการใช้หญ้าแฝกหลายวิธี ได้แก่ (๑) การปลูกหญ้าแฝกตามแนวลาดชันของพื้นที่ เพื่อลดความแรงของน้ำและดักตะกอนดิน (๒) การปลูกหญ้าแฝกเป็นรูปตัววี (V – Shape) โดยปลูกเป็นชั้นๆ สลับกันไป ให้ส่วนหัวของตัววีเป็นตัวรับความแรงของน้ำและกระจายน้ำออกไปทางด้านซ้าย-ขวา ฝั่งละครึ่ง เพื่อการควบคุมร่องน้ำ ลดความแรงของน้ำและรักษาหน้าดิน (๓) ปลูกหญ้าแฝกเป็นรูปครึ่งวงกลมใต้ต้นไม้ เพื่อดักน้ำและสามารถให้ความชุ่มชื้นกับต้นไม้ได้ในช่วงฤดูแล้ง นอกจากนี้แหล่งเรียนรู้การพัฒนาดินยังจัดกิจกรรมสาธิตการทำปุ๋ยหมักจากวัสดุเหลือใช้ในครัวเรือน เพื่อให้ประชาชนที่สนใจนำไปใช้ประยุกต์ใช้ได้เองในครัวเรือน

๓) ศูนย์สาธิตปศุสัตว์

๓.๑) กลุ่มเลี้ยงโคนม : ปัจจุบันในศูนย์สาธิตมีโคนม จำนวน ๓๐ ตัว กิจกรรมหลัก คือ การรีดนมโค เพื่อส่งสหกรณ์อำเภอแม่ออนทุกวันใน ๒ เวลา ได้แก่ เวลา ๐๕.๐๐ น. กับ ๑๕.๐๐ น. นอกจากนี้ ยังส่งเสริมให้เกษตรกรเลี้ยงโคนม โดยให้เกษตรกรที่สนใจมาอาศัยอยู่ที่ศูนย์สาธิต เป็นเวลา ๑ เดือน เพื่อร่วมเรียนรู้และร่วมปฏิบัติการเลี้ยงโคนม เกษตรกรดังกล่าวจะได้รับอนุเคราะห์โคนม จำนวน ๒ ตัว นอกจากนี้ เกษตรกรที่ไม่มีศักยภาพพอที่จะซื้อโคนม สามารถเช่าโคนมจากศูนย์สาธิตฯ ไปทำกิจกรรมทางการเกษตรได้ระยะเวลา ๕ ปี เมื่อหมดสัญญา เกษตรกรจะต้องคืนโคนมที่เช่าจากศูนย์สาธิตฯ ซึ่งโคนม ๑ ตัว ให้น้ำนมประมาณ ๑๑ ลิตร และน้ำนมราคาลิตรละ ๑๗ บาท อย่างไรก็ตาม การเลี้ยงโคนมไม่เป็นที่นิยมในกลุ่มเกษตรกร เนื่องจากใช้ต้นทุนสูง

๓.๒) กลุ่มเลี้ยงแพะ : ให้องค์ความรู้การเลี้ยงแพะพันธุ์ซาแนน-แองโกล อาทิ การสร้างโรงเรือน การผสมพันธุ์ การดูแลให้อาหาร ซึ่งนอกจากเป็นแหล่งเรียนรู้ในการเลี้ยงแพะแล้ว ศูนย์สาธิตฯ ยังทำเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยมีผลิตภัณฑ์แปรรูปจากนมแพะเป็นสินค้าจำหน่ายให้กับผู้เยี่ยมชม เช่น ไอศกรีม โยเกิร์ตนมแพะ และสบู่นมแพะ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มเลี้ยงแพะ เป็นเพียงการให้องค์ความรู้เท่านั้น แต่ยังไม่มีการช่วยเหลือเรื่องการตลาด

๔) กลุ่มเพาะเลี้ยงกบ เนื่องมาจากกบนาถูกชาวบ้านจับบริโภคเป็นอาหารหมด แมลงซึ่งเป็นศัตรูของกบจึงเพิ่มจำนวนขึ้นมาก ระบบนิเวศเสียความสมดุล พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร จึงมีพระราชดำริให้มีการเลี้ยงกบเพื่อบริโภคขึ้น กบที่อาศัยอยู่ตามธรรมชาติจะได้มีชีวิตอยู่ตามระบบนิเวศ จึงเป็นที่มาของการตั้งกลุ่มเพาะเลี้ยงกบ เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการเพาะเลี้ยงกบ ทั้งในด้านการคัดเลือกพ่อแม่พันธุ์ การขยายพันธุ์ การอนุบาลลูกอ๊อด การให้อาหาร การดูแลรักษาบ่อเลี้ยงกบ ตลอดจนสนับสนุนพันธุ์กบ โดยได้รับความร่วมมือจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นผู้ทำการวิจัย และให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ เป็นผู้เผยแพร่องค์ความรู้ ปัจจุบันเพาะเลี้ยงกบ ๒ สายพันธุ์ ได้แก่ กบนาและกบพันธุ์บูลฟร็อก (Bull Frog) ด้วยวิธีเกษตรธรรมชาติ และเปิดเป็นหลักสูตรฝึกอบรมให้ชาวบ้านที่มีความพร้อม ปีละประมาณ ๑,๐๐๐ คน โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ สนับสนุนลูกอ๊อดให้ชาวบ้านที่มีความสนใจจะเลี้ยงกบ จำนวน รายละ ๓๐๐ ตัว และมีการติดตามผลการดำเนินงานของเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ทุกปียังมีการจัดงานแต่งงานให้กบเพื่อสร้างสีสันให้กับกลุ่มเกษตรกรผู้เพาะเลี้ยงกบ ผลจากการดำเนินงานส่งเสริมการเลี้ยงกบของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ส่งผลให้เกษตรกรในพื้นที่มีอาหารโปรตีนไว้รับประทานในครัวเรือนและทำเป็นอาชีพสร้างรายได้

๕) ฝายต้นน้ำลำธาร เพื่อการนิเวศลุ่มน้ำ เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ในการอนุรักษ์ดินและน้ำ "**ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ เป็นรากฐานการพัฒนาเกษตรกรรม เป็นรากฐานเศรษฐกิจ เป็นความมั่นคงและยั่งยืน**" บริเวณพื้นที่ห้วยฮ่องไคร้ เคยมีปัญหาในการตัดไม้ทำลายป่าบนพื้นที่ต้นน้ำ จนทำให้สภาพพื้นที่แห้งแล้ง ดินเลว ไฟมาก น้ำน้อย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร จึงรับสั่งให้หาแนวทางการกระจายความชุ่มชื้นเพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับป่า โดยมีแนวพระราชดำริ ในการพัฒนาป่า ๓ วิธี ได้แก่ (๑) *การพัฒนาป่าด้วยระบบคลองไส้ไก่ – คูคลองก้างปลา* เป็นการผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำ ด้วยการวางท่อไปตามแนวระดับสันเขา เจาะรูท่อน้ำให้น้ำหยดไหลลงสู่พื้นป่าเป็นระยะๆ และส่งน้ำโดยคลองไส้ไก่ให้น้ำไหลเอื่อยๆ กระจายตัวในลักษณะก้างปลา เพื่อกระจายความชุ่มชื้นให้ป่าในบริเวณกว้างและเป็นแนวป้องกันไฟป่า (๒) *การพัฒนาป่าด้วยระบบฝายต้นน้ำ โดยการสร้างฝายต้นน้ำลำธารกั้นร่องห้วยธรรมชาติเป็นระยะๆ* ด้วยวัสดุในท้องถิ่นตามภูมิปัญญา เช่น ไม้ไผ่ หินในห้วย เพื่อชะลอการไหลของน้ำ ป้องกันการชะล้างหน้าดินและช่วยดักตะกอน เป็นการกระจายความชุ่มชื้นในผืนป่า และ (๓) *การพัฒนาด้วยระบบน้ำฝนตามธรรมชาติ* คือ อาศัยน้ำฝนธรรมชาติให้ต้นไม้ที่มีการผลิตเมล็ดโดยธรรมชาติ โปรยกระจายพันธุ์จากข้างบนเขาลงสู่พื้นที่ด้านล่าง โดยเลือกปลูกไม้ที่ไม่ผลัดใบหรือไม้โตเร็ว เพื่อให้ป่าเขียวตลอดเวลา เพื่อลดความแห้งแล้งและความร้อนในป่า ผลจากการดำเนินงานตามแนวพระราชดำริ ตลอดระยะเวลากว่า ๓๐ ปีที่ผ่านมา พื้นที่ป่าห้วยฮ่องไคร้จึงมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น เป็นแหล่งหล่อเลี้ยงชีวิตของคนในพื้นที่ คนในพื้นที่มีการบริหารจัดการน้ำที่เป็นระบบ เกิดจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน มองเห็นปัญหาและหาแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน มีการตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มอาชีพเสริมจากการอนุรักษ์ (กลุ่มอนุรักษ์ผึ้งธรรมชาติ กลุ่มอนุรักษ์สมุนไพร กลุ่มอนุรักษ์ดอกลิงลาว ฯลฯ) กลุ่มที่ทำการเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (เกษตรชีวภาพ เกษตรผสมผสาน เกษตรธรรมชาติ เกษตรทฤษฎีใหม่ และวนเกษตร) และมีกลุ่มด้านประมงที่เลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นรายได้เสริมหรือทดแทนการทำการเกษตร ซึ่งในการดำเนินงานมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ เป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำแก่เกษตรกรในพื้นที่โดยรอบ นอกจากนี้ ได้ขยายโมเดลการดำเนินงานเกี่ยวกับการสร้างความชุ่มชื้นและการบริหารจัดการน้ำจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ไปทำจริงในป่าขุนแม่กวง ครอบคลุม ๕๕ หมู่บ้าน และจังหวัดอื่นในภาคเหนือ อาทิ จังหวัดน่าน

๓. การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ เริ่มต้นขึ้นจากความต้องการแก้ปัญหาในพื้นที่ ส่งเสริมการอนุรักษ์ดินและน้ำ เน้นการพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำให้อุดมสมบูรณ์ โดยพัฒนาป่าไม้พื้นที่ต้นน้ำลำธารเป็นต้นทาง ปลายทางประมงตามอ่างเก็บน้ำต่างๆ ระหว่างทางเป็นเกษตรกรรม ปศุสัตว์ อุตสาหกรรมและการตลาด โดยมุ่งให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ เป็นพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิตตามลักษณะทางภูมิสังคม เพื่อพัฒนาให้ประชาชน "พึ่งพาตนเองได้ มีการรวมกลุ่มและมีเครือข่าย" เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน โดยมีกระบวนการนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินงาน ดังนี้

จุดเปลี่ยน

อดีต "หาของป่า ล่าสัตว์ ตัดไม้ ทำไร่เลื่อนลอย ต้มเหล้าเถื่อน ทำเรือนขาย"
ปัจจุบัน "ดูแลป่า รักษาต้นน้ำ ทำวังปลา พัฒนาแหล่งเรียนรู้ ฟื้นฟูวัฒนธรรม น้อมนำความสามัคคี"

เกิดการเปลี่ยนแปลง จากที่ชาวบ้านเลิกการตัดไม้ทำลายป่า หันมาปลูกป่า อนุรักษ์ป่า เกิดจากตัวประชาชนเองที่ตระหนักถึงผลเสียของการตัดไม้ทำลายป่าว่า ส่งผลให้น้ำแล้ง พื้นดินแห้งแล้ง ระบบนิเวศถูกทำลาย ฝนไม่ตกตามฤดูกาล แหล่งน้ำตามธรรมชาติแห้ง ไม่มีสัตว์น้ำให้บริโภค ชาวบ้านเข้าใจความสัมพันธ์ของป่ากับน้ำ จึงเข้าใจต้นเหตุของปัญหา และเริ่มต้นแก้ปัญหาที่ตัวเอง ในการเลิกตัดไม้ แม้ว่าการตัดไม้จะมีรายได้ดี แต่เป็นการทำลายทรัพยากรของพื้นที่ในภาพรวม

รูปแบบการฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้
การพัฒนาป่า ๓ วิธี ตามแนวพระราชดำริ
FOREST RESTORATION
3 Methods of Forest Developing Following His Majesty the King's Initiatives
วิธีที่ ๑
Method 1
Rain-Fed Forest
วิธีที่ ๒
Method 2
Irrigated Forest by Means of Check Dams
วิธีที่ ๓
Method 3
Irrigated Forest through Fish-Bone System Irrigation
ฟื้นฟูป่ารักษาต้นน้ำ

จุดสาธิตการป้องกันการชะล้างตะกอนดินด้วยหญ้าแฝก
(Soil Erosion Control by Vetiver Grass)

SECOND METHOD

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไ

อดีต

มีการสัมปทานป่าไม้
ชาวบ้านรับจ้างตัดไม้เป็นอาชีพหลัก

ไฟมา ป่าหมด
สภาพบรรยากาศแห้งแล้ง
เผชิญไฟป่าทุกปี

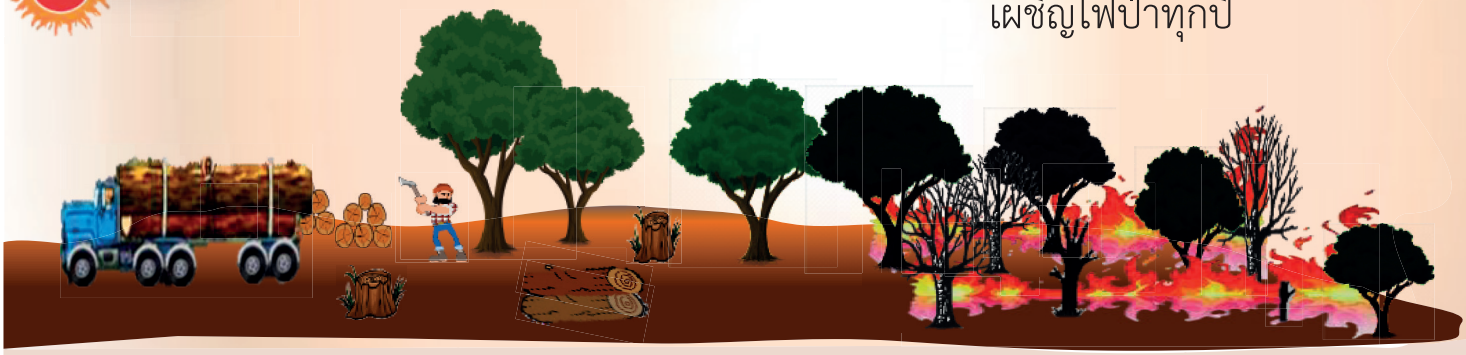

เกษตรกรรมยั่งยืน
ส่งเสริมอาชีพ เพาะเห็ด เกษตรผสมผสาน
ผักผลไม้ปลอดภัย ปศุสัตว์

ชาวบ้านรอบศูนย์ฯ มีรายได้มั่นคงมากขึ้น มีการส่งเสริมให้ทำเกษตรผสมผสาน เพื่อลดความเสี่ยงในการเพาะปลูก รวมถึงส่งเสริมการเพาะเห็ด เลี้ยงกบ เพื่อเป็นรายได้เสริม

เดิม
อาชีพหลัก
ตัดไม้ ล่าสัตว์

ปลุกจิตสำนึก
สร้างผู้นำ
ส่งเสริมอาชีพ

ร่วม

ครัอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

จากคนตัดไม้ กลับกลายเป็นคนอนุรักษ์

ร่วมดูแลไฟป่า

ชาวบ้านคิดกุศโลบาย
ในการอนุรักษ์
สืบชะตาสายน้ำ บวชป่า

คนอยู่กับป่าอย่างยั่งยืน
ใช้ประโยชน์จากป่า
ร่วมอนุรักษ์ป่า

เกิดความสุข
อย่างยั่งยืน

๓.๑ การบริหารจัดการแบบบูรณาการ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ มีการบริหารงานแบบบูรณาการ ที่รวมกิจกรรมและภารกิจของหน่วยงานต่างๆ ไว้ด้วยกันอย่างชัดเจนและเป็นระบบ โดยการดำเนินงานภายในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษา ที่มีภารกิจรับผิดชอบงานพัฒนาในด้านต่างๆ ๑๑ หน่วยงาน ได้แก่ ๑) กรมป่าไม้ ๒) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ๓) กรมปศุสัตว์ ๔) กรมประมง ๕) กรมวิชาการเกษตร ๖) กรมส่งเสริมการเกษตร ๗) กรมการข้าว ๘) กรมพัฒนาที่ดิน ๙) กรมชลประทาน ๑๐) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ ๑๑) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีกรมชลประทานเป็นหน่วยงานรับผิดชอบหลัก ซึ่งบุคลากรจากทุกหน่วยงานมีความร่วมมือร่วมใจกันในการพัฒนาพื้นที่ ไม่ว่าแต่ละคนจะสังกัดหน่วยงานใด แต่เมื่อมาทำงานในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ แล้ว ทุกคนคือบุคลากรของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ทั้งสิ้น ไม่มีการแบ่งแยกหน่วยงาน ดังนั้นการทำงานพัฒนาจึงมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน นอกจากนี้ ยังสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาจากคนในพื้นที่ โดยการจ้างคนในพื้นที่เข้ามาร่วมทำงานในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ

๓.๒ การดำเนินงานบนฐานข้อมูลและหลักวิชาการที่สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคม การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ มีวัตถุประสงค์หลักที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ทั้ง ๖ แห่งทั่วประเทศ คือ การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ และยกระดับคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชน อย่างไรก็ตาม ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ปรับรูปแบบของกิจกรรมให้สอดคล้องกับภูมิอากาศ ภูมิประเทศ และบริบททางสังคมของพื้นที่ เน้นการฟื้นฟูสภาพป่าไม้ เพื่อสร้างป่าต้นน้ำ ซึ่งการปลูกป่าเป็นการเพิ่มปริมาณน้ำสู่ระบบนิเวศตามธรรมชาติ เพราะ “**น้ำคือชีวิต**” ด้วยการจัดทำฝายต้นน้ำอย่างเป็นระบบ เริ่มตั้งแต่ต้นทางไปสู่ปลายทาง โดยปล่อยน้ำจากสันเขาลงมาสู่พื้นล่าง เพื่อให้น้ำผ่านป่า เป็นการกระจายความชุ่มชื้น นอกจากนี้ ด้านการปลูกป่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ให้ข้อแนะนำว่า ควรเลือกพันธุ์ไม้ท้องถิ่น และใช้วิธีการคัดกรองตามธรรมชาติ เพื่อให้ต้นไม้สามารถเติบโตได้ตามธรรมชาติ เช่น การปลูกไม้ผล ให้ปลูกบนที่สูง เพื่อให้เมล็ดพันธุ์กระจายลงสู่พื้นที่ต่ำ เป็นการขยายพันธุ์พืชด้วยวิธีตามธรรมชาติ เป็นต้น

๓.๓ การค้นคว้า ทดลอง วิจัย ด้วยองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในพื้นที่ เพื่อหารูปแบบการประกอบอาชีพที่มี**ความสอดคล้องกับวิถีชีวิต** ทั้งด้านเกษตรกรรม (สวนผสมผสานข้าวเหนียว เนื่องจากคนภาคเหนือบริโภคข้าวเหนียวมากกว่าข้าวเจ้า) ปศุสัตว์ (เลี้ยงกบ เลี้ยงปลา แพะ โคนม โคเนื้อ) เช่น ในการเพาะเห็ด ขี้เลื่อย ยางพารา เป็นส่วนผสมสำคัญในการทำก้อนเห็ด แต่เมื่อขี้เลื่อยยางพารามีราคาสูงขึ้น (ราคา ๓๐,๐๐๐ บาท/ตัน) ชาวบ้านจึงคิดค้นขี้เลื่อยไม้เบญจพรรณ ซึ่งเป็นไม้ท้องถิ่นมาใช้ทดแทน โดยให้ผลลัพธ์ที่ใกล้เคียงกัน แต่ราคาถูกกว่ามาก (๒,๐๐๐ บาท/ตัน) เป็นต้น นอกจากนี้ ชาวบ้านพัฒนาฟื้นฟูคุณภาพดิน โดยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยหมักจากใบไม้ การใช้หญ้าแฝก และการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และผลิตจากสัตว์ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปสามารถนำไปปฏิบัติได้ด้วยตนเอง

๓.๔ การทำหน้าที่เป็นศูนย์สหวิทยาการ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ทั้งด้านวิชาการและวิธีการปฏิบัติในรูปแบบศูนย์บริการรวมที่จุดเดียวให้กับเกษตรกรได้ศึกษา ทดลอง และสามารถนำไปใช้จริงในการพัฒนาคุณภาพชีวิตต่อไป โดยมีเกษตรกรต้นแบบที่นำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้และประสบผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมเป็นตัวอย่างในการดำเนินงาน อาทิ ครอบครัวคุณอุ่นเรือน เกิดสุข ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการทำการเกษตรผสมผสาน โดดเด่นด้านการเพาะเห็ดประเภทต่างๆ อาทิ เห็ดหลินจือ เห็ดหอม เห็ดชิตาเกะ เห็ดหัวลิง ที่มีการดำเนินงานแบบครบวงจร ตั้งแต่ทำก้อนเห็ด จนถึงขายผลผลิต ทั้งนี้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ใช้ศูนย์เรียนรู้ของนายอุ่นเรือนฯ เป็นโรงเรียนฝึกสอนการเพาะเห็ด

๓.๕ การยึดหลักความเพียรและมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ใช้ระยะเวลาในการฟื้นฟูสภาพป่า และอนุรักษ์นิเวศลุ่มน้ำมาเป็นระยะเวลามากกว่า ๓๐ ปี จนประสบความสำเร็จในปัจจุบัน โดยใช้วิธีให้ประชาชนตระหนักถึงผลเสียของการตัดไม้ทำลายป่า ด้วยการเห็นผลเชิงประจักษ์ด้วยตนเอง เช่น บ้านบางจำปี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน เดิมชาวบ้านมีอาชีพหลัก คือ การตัดไม้ เนื่องจากมีรายได้ดีมาก (ในปี ๒๕๓๔ ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ได้เงินเดือน ๘๐๐ บาท/เดือน ขณะที่การตัดไม้ไปขาย ทำรายได้ถึง ๒,๐๐๐ บาท/วัน) แต่การตัดไม้ในปริมาณมาก โดยไม่มีการปลูกทดแทน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ในระบบนิเวศในด้านลบอย่างชัดเจน พื้นดินแห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล น้ำในแม่น้ำลำธารแห้ง ไม่มีสัตว์น้ำในลำธารให้บริโภค ชาวบ้านมีปัญหาด้านการประกอบอาชีพ ไม่สามารถประกอบอาชีพทางการเกษตร ตลอดจนชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น จึงได้รวมตัวกันหาทางแก้ไขปัญหา โดยการหยุดตัดไม้ และปลูกต้นไม้ เพื่อสร้างป่าทดแทน สร้างจิตสำนึกให้ประชาชน มีความรู้สึกรักป่าและหวงแหนป่า ทั้งนี้ แนวคิดของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร คือ การอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน ให้คนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล โดยประชาชนใช้ประโยชน์จากป่าได้โดย “ไม่นำต้นทุนออกจากป่า” และอนุรักษ์ป่าแบบคู่ขนาน

๓.๖ การดำเนินงานแบบค่อยเป็นค่อยไป เป็นระบบ และไม่ยึดติดตำรา มีการขยายผลการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จไปสู่พื้นที่อื่นอย่างค่อยเป็นค่อยไป เช่น ระยะแรก มุ่งขยายผลไปยังหมู่บ้านรอบบริเวณศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ จำนวน ๑๘ หมู่บ้าน และคัดเลือกผู้ที่มีผลการดำเนินงานที่สำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้มาดูงานได้ ตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ จำนวน ๓๕ ศูนย์ ระยะที่ ๒ ขยายไปสู่ ๕ ศูนย์สาขา ๕๕ ชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ (๑) โครงการพัฒนาเบ็ดเสร็จลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำปิงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอจอมทอง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน (๒) ศูนย์บริการการพัฒนาขยายพันธุ์ไม้ดอกไม้ผลบ้านไร่อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ (๓) โครงการพัฒนาพื้นที่ห้วยลานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ (๔) โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และ (๕) โครงการพัฒนาดอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ในปัจจุบัน ขยายแนวคิดการอนุรักษ์ป่าไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตใน ๑๗ จังหวัดในภาคเหนือ

การใช้วัฒนธรรม ความเชื่อเป็นตัวนำการดำเนินกิจกรรม
พิธีบวชป่าและสืบชะตาสายน้ำ

วิธีในการอนุรักษ์ป่าไม้และลำน้ำของชุมชนรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ มีพิธีการที่เชื่อมโยงวิถีชีวิตและความเชื่อของชาวบ้านกับการอนุรักษ์ป่า อาทิ ชุมชนบ้านปางจำปี มี “พิธีบวชป่า” ใช้พิธีการทางสงฆ์ ที่คนพื้นเมืองภาคเหนือให้ความเคารพและศรัทธามาเป็นหลักในการบวชป่าและสืบชะตาลำน้ำแม่ลายน้อย โดยมีแนวคิดเดียวกับการสืบชะตาของคน เพื่อให้คนมีอายุยืน จึงนำวิธีการเดียวกันมาใช้กับแม่น้ำเพื่อให้คนในชุมชนดูแล รักษาสายน้ำให้สะอาด ส่วนในการบวชป่า คล้ายกับการบวชคน เมื่อใครจะมาตัดไม้ทำลายป่า เมื่อเห็นผ้าเหลืองที่ผูกไว้ จะกลัวบาปและไม่ตัดไม้

อาทิ การอนุรักษ์ฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้จังหวัดน่าน เกษตรกรต้นแบบนายอุ่นเรือนฯ ทำการเกษตรแบบผสมผสานแบบไม่ยึดติดกับตำรา ในช่วงแรกของการดำเนินงาน เกิดความเสียหายขึ้นบ่อยครั้ง แต่เนื่องจากนายอุ่นเรือนฯ ทำแบบค่อยเป็นค่อยไป จึงไม่เกิดความเสียหายมาก อีกทั้งนายอุ่นเรือนฯ มีความเพียรที่จะทดลองทำใหม่อย่างไม่ย่อท้อ นอกจากนี้ มีการวางแผนการปลูก เพื่อให้มีรายได้ทุกวัน ทุกสัปดาห์ ทุกเดือน เช่น กาแฟ จะให้รายได้เป็นรายเดือน และจะให้รายได้ดีในฤดูหนาว ส้มโอ ปลูกฤดูฝน ส่วนเห็ดเพาะได้ทุกฤดูและทุกวัน เป็นต้น และนายอุ่นเรือนฯ จะนำผลกำไรจากการขายผลผลิตมาลงทุนเพิ่มเติมด้านโครงสร้างพื้นฐานของศูนย์เรียนรู้ เป็นการบริหารจัดการเงินทุนผลกำไรด้วยตนเองอย่างเป็นระบบ

๓.๗ การสร้างเครือข่ายการดำเนินงาน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ สร้างเครือข่ายการพัฒนาพื้นที่ โดยประสานความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในภูมิภาค อาทิ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ใกล้เคียงในระดับภูมิภาคและในระดับชุมชน ได้สร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันกับภาคประชาสังคม เช่น เครือข่ายการอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่กวง กลุ่มอนุรักษ์ไม้ไผ่ เครือข่ายป้องกันไฟป่า กลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นต้น

๓.๘ การทำประโยชน์เพื่อคนส่วนรวมเป็นหลัก ไม่คิดถึงผลประโยชน์ส่วนตน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ เน้นการให้องค์ความรู้แก่ประชาชนทั่วไป ไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ เน้นการให้ประชาชนมีความเป็นอยู่แบบพอมีพอกิน มีรายได้ที่แน่นอน และสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด แนวคิดทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมนี้ได้ถูกถ่ายทอดให้แก่ประชาชนผู้เข้ามาศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น เกษตรกรต้นแบบนายอุ่นเรือนฯ ที่มีแนวคิดแบ่งปันเพื่อสังคม โดยจ้างคนในพื้นที่เก็บผลผลิตเพื่อให้เกิดการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง นอกจากนี้ ในสวนการเกษตรผสมผสาน มีการปลูกไม้ผลขนาดใหญ่ ซึ่งบางชนิดขายได้ราคาไม่ดี แต่ให้ประโยชน์เชิงนิเวศอย่างมาก ให้ร่มเงาช่วยเพิ่มปริมาณออกซิเจนให้แก่ชั้นบรรยากาศ เป็นต้น

"ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ เป็นกลไกหนึ่งที่กระตุ้นให้ประชาชนประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งเป็นผู้ริเริ่ม"

๔. การเชื่อมโยงผลลัพธ์การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากปัญหาการบุกรุกทำลายป่าของประเทศไทยซึ่งเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จนก่อให้เกิดภาวะแห้งแล้ง พื้นที่ต้นน้ำลำธารเสื่อมโทรม ฤดูกาลและสภาพอากาศเปลี่ยนแปลง ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพการเกษตร กลายเป็นปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน ในพื้นที่ป่าห้วยฮ่องไคร้เป็นอีกหนึ่งผืนป่าที่โดนบุกรุกทำลายทั้งจากการบุกรุกของประชาชนและภัยที่เกิดจากธรรมชาติ คือ ไฟป่าที่มีตลอดทุกปี ดังนั้น การเร่งพัฒนาฟื้นฟูสภาพผืนป่าให้คืนกลับสู่ธรรมชาติ ด้วยแนวทางการผสมผสานการอนุรักษ์ ดิน น้ำ และการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ควบคู่กับความต้องการด้านเศรษฐกิจที่เรียกว่า "การปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง" คือ ปลูกไม้ใช้สอย คือ ไม้โตเร็ว ปลูกไม้กินได้ คือ ไม้ผล ปลูกป่าไม้เศรษฐกิจ คือ ไม้ที่ปลูกไว้ขาย หรือไม้เศรษฐกิจ เช่น ไม้สัก ไม้ที่ปลูกนำมาใช้ประโยชน์ได้ ๔ อย่าง คือ นำมาใช้สอย นำมาเป็นอาหาร นำมาสร้างรายได้ และช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ เพราะการปลูกพืชที่หลากหลายอย่างเป็นระบบ ช่วยให้ระบบนิเวศดีขึ้น

ผลสำเร็จ

"เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่กวง" ป้องกันการเกิดไฟป่าโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

แนวคิด คือ ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าโดย **"ไม่เอาต้นทุนออกจากป่า"** มีการกำหนดกฎกติกาในชุมชนที่อยู่รอบพื้นที่ป่าขุนแม่กวงในการใช้ประโยชน์จากป่า และกระตุ้นให้คนในชุมชนเห็นถึงความสำคัญในการร่วมกันดูแลรักษาป่า และทราบถึงผลเสียของการเกิดไฟป่าว่า เป็นการทำลายระบบนิเวศและแหล่งอาหารของชุมชนอย่างมาก พร้อมทั้งมีการตั้งอาสาสมัครป้องกันไฟป่า แบ่งทีมลาดตระเวนเพื่อป้องกันการเกิดไฟป่า ร่วมกันทำแนวกันไฟ และมีการประสานงานร่วมกันดูแลป่าระหว่างชุมชน เป็นเครือข่ายไฟป่า โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ สนับสนุนเครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ ผลจากการดำเนินงาน พบว่า ทำให้ปัญหาหมอกควันในจังหวัดเชียงใหม่ลดลง เพราะชาวบ้านเปลี่ยนแปลงความเชื่อที่ว่าต้องเผาป่าเพื่อหาอาหาร "เผาป่าเตง มดส้มเต่ง ผักหวานโป่ง" มาสู่ความเข้าใจว่าการรักษาป่าไว้ไม่ให้ไฟไหม้ จะทำให้ป่าสามารถผลิตอาหารได้หลากหลายชนิดกว่าการเผาป่า ทำให้ป่ามีสภาพที่อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหารและแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของชุมชนโดยรอบ นอกจากนี้ บางชุมชน อาทิ บ้านปางจำปี ได้จัดตั้งธนาคารชุมชนคนรักษ์ป่า (ออมวันละบาท) ไว้เป็นแหล่งเงินทุนและเงินสวัสดิการในการดูแลป่าอีกด้วย

การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์ศึก

๑

ศึกษา สำรวจ ข้อมูล ลักษณะ**ภูมิสังคม ผู้ได้รับผลกระทบ** รวมถึง**สภาพปัญหา** ในพื้นที่

กระบวนการศึกษาเรียนรู้และพัฒนา

หลักวิชาการ

ค้นคว้า/วิจัย

ทำการทดลอง

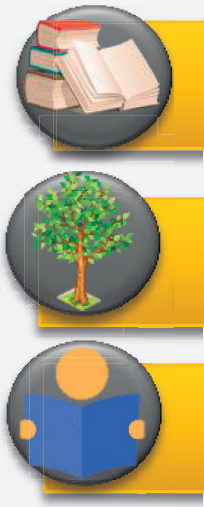

ขับเคลื่อนโดย หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- ☑ มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่อง
- ☑ เน้นพัฒนาตามภูมิสังคม
- ☑ คำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

๒

กระบวนการพัฒนา "ต้นทางเป็นป่าไม้ ปลายทางเป็นประมง ระหว่างทางเป็นเก

ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

เกิดอาสาสมัครอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป้องกันไฟป่า

ชาวบ้านเกิดสำนึกด้วยตนเอง และดึงการมีส่วนร่วมในชุมชน มาร่วมดูแลทรัพยากรธรรมชาติ

การพัฒนาคุณ

ส่งอาชี
ภูมิสังค
ให้ก

๒

สร้างกระบวนการมีส่วนร่วม

เผยแพร่องค์ความรู้

๑. สร้างการเป็นเจ้าของทรัพยากร ผ่านการส่งเสริมการมีส่วนร่วม

๒. ชี้ให้เห็นว่าทรัพยากรนั้น มีความสำคัญ เป็นต้นทุนในการก่อให้เกิดรายได้

คุณลักษณ

ษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

องค์ความรู้

พิพิธภัณฑ์
ธรรมชาติที่มีชีวิต

การบริการรวม
ที่จุดเดียว

ษตรกรรม”

ภาพชีวิต

พที่เหมาะสมกับ
มเพื่อสร้างรายได้
บคนในพื้นที่

แหล่งศึกษาหาความรู้

ะของประชาชนในพื้นที่

- ☑ พร้อมรับการเรียนรู้
- ☑ คำนึงถึงส่วนรวม
- ☑ มีความเสียสละ

ผลผลิต / ผลลัพธ์

สิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม กลับมาอุดสมบูรณ์
คนในพื้นที่ปรับเปลี่ยนความคิดและช่วยอนุรักษ์ดูแล

ทรัพยากรธรรมชาติ
มีความสมบูรณ์

ชาวบ้านคิดกุศโลบาย
ในการอนุรักษ์
สืบชะตาสายน้ำ บวชป่า

คนอยู่ร่วมกับป่า
อย่างยั่งยืน

เศรษฐกิจ

ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่า
ได้รับการส่งเสริมอาชีพ ก่อให้เกิดรายได้

ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้
ส่งเสริมความพอเพียง

มีความมั่นคงด้านอาหาร
สวนครัวรั้วบ้าน

ชาวบ้านมี
รายได้

สังคม

คนในพื้นที่มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้

มีรายได้

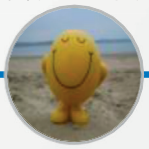

คุณภาพชีวิตดีขึ้น

ลูกหลานได้รับ
การศึกษาสูงขึ้น

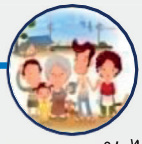

ครอบครัวได้
อยู่พร้อมหน้า

การพลิกฟื้นผืนป่าของคนในหมู่บ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นแนวทางการพัฒนาในพื้นที่ห้วยฮ่องไคร้ที่เป็นต้นแบบความสำเร็จของการปรับวิธีคิด (Mindset) เปลี่ยนวิถีชีวิตคนในชุมชน "จากนักมอดไม้มาเป็นนักอนุรักษ์ จากผู้ตัดไม้ทำลายป่าเพื่อการค้า มาเป็นผู้พิทักษ์ปกป้องดูแลผืนป่า" โดยพ่อหลวงเมือง นายสุจิตต์ ใจมา ผู้นำการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน ได้บอกเล่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของชาวบ้านปางจำปีว่า ในอดีตชาวบ้านไม่มีอาชีพ เนื่องจากบ้านปางจำปีอยู่บนพื้นที่สูง ไม่สามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้มากนัก ต้อง "อยู่กับป่ากินกับป่าโดยตลอด" อาทิ หาของป่า ล่าสัตว์ในห้วยแม่ลายน้อย ซึ่งถือว่าเป็นแม่น้ำสายหลักของชุมชนที่เป็นแหล่งอาหารและนำมาซึ่งรายได้ให้กับครอบครัว และอีกหลายรายที่ทำอาชีพตัดไม้ ต้มเหล้าเถื่อน ทำไร่เลื่อนลอย ทำเรือน หมายถึงบ้านที่ชาวบ้านนำไม้ที่ตัดมาสร้างแล้วทำให้ดูเก่าแล้วขายยกหลัง กล่าวได้ว่า ในอดีตตัดไม้กันทั้งหมู่บ้าน เพราะได้รายได้จากการตัดไม้วันละ ๑,๕๐๐ – ๒,๐๐๐ บาทต่อวันต่อคน และเมื่อมีการสัมปทานป่าไม้ ทำให้ไม้ใหญ่แทบจะไม่เหลือ

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๓ – ๒๕๔๔ เกิดวิกฤตการณ์อย่างหนักเมื่อลำน้ำแม่ลายน้อยซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักของขุนน้ำแม่กวงที่ไหลผ่านกลางชุมชนเกิดแห้งขอด สัตว์น้ำที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์เริ่มเหือดหาย ลำน้ำ ๒๒ สาขาของน้ำแม่ลายน้อยเหลือเพียง ๗ สาขา ที่ยังไหลมารวมกัน ไฟป่าเริ่มคุกคาม ประชาชนจึงรวมตัวกันตั้งแต่หมู่บ้านต้นน้ำถึงปลายน้ำเพื่อร่วมมือหาทางแก้ไขปัญหา โดยใช้กระบวนการงานวิจัยมาเป็นเครื่องมือพัฒนาท้องถิ่น ภายใต้ชื่อโครงการ "การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูลำน้ำแม่ลายน้อยเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนบ้านป๊อก และบ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่" ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สะท้อนวิถีชีวิตของหมู่บ้านที่ผูกพันกับสายน้ำ และทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงการกระทำของมนุษย์ที่ส่งผลกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดแรงบันดาลใจให้ทุกฝ่ายหันกลับมาพลิกฟื้นทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ร่วมสร้างกฎเกณฑ์ร่วมกันในชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์จากป่าอย่างสมดุล และดูแลรักษาพิทักษ์ป่าในนาม "**นายสงวน นามสกุลแห่งชาติ**" หมายถึง ป่าเป็นของคนในชาติทุกคน ดังนั้นเป็นหน้าที่ที่ทุกคนต้องร่วมดูแล

กล่าวได้ว่า การจัดการเชิงนิเวศและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่ห้วยฮ่องไคร้ที่ใช้กลไกการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนในการฟื้นฟูดูแลระบบนิเวศและการหนุนเสริมให้ชุมชนมีวิถีชีวิตเป็นมิตรกับธรรมชาติตามแนวทางหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ประชาชนสามารถยืนอยู่บนขาของตนเองได้อย่างมั่นคง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ร่วมกับชุมชนได้อย่างยั่งยืนแล้ว ยังช่วยให้ประเทศสามารถบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals - SDGs) สรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้

๔.๑ การพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น (People) เป้าหมายสำคัญของแนวทางการพัฒนาของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดี สามารถพึ่งตนเองได้ และอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ดิน น้ำ และป่าไม้ ที่เป็นต้นทุนและปัจจัยการผลิตที่สำคัญในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมให้กลับคืนสู่สภาพความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ และนำภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นถิ่นมาสนับสนุนการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับระบบนิเวศในชุมชน เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่สามารถนำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ไม่นำต้นทุนออกจากป่า เป็นการ "สร้างคน สร้างป่า พัฒนาคุณภาพชีวิตบนความสมดุลและยั่งยืน" ซึ่งเป็นแนวทางที่สนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๑ ขจัดความยากจนทุกรูปแบบในทุกพื้นที่** เป้าประสงค์ที่ ๑.๑ ขจัดความยากจนขั้นรุนแรงสำหรับทุกคนในทุกพื้นที่ และเป้าประสงค์ที่ ๑.๔ สร้างภูมิต้านทานต่อความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับภูมิอากาศ ภัยพิบัติทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ให้กับผู้ที่ยากจนและอยู่ในสถานการณ์เปราะบาง นอกจากนี้ การสนับสนุนให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนวิถีการประกอบอาชีพมาใช้องค์ความรู้และนวัตกรรมในการทำการเกษตรมากขึ้น นำแนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืนมาใช้ในการทำการเกษตร อาทิ การทำวนเกษตรที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์พื้นที่บนฐานทรัพยากรที่หลากหลาย ปลูกพืชผสมผสานหลายชนิดที่เกื้อกูลกัน เก็บเกี่ยวได้หลายฤดูกาล ผลผลิตมีความหลากหลาย การทำการเกษตรที่เหมาะสม ปลอดสารพิษ ทำการเกษตรที่ลดการใช้สารเคมี อาทิ ปลูกพืชสวนครัวรั้วกินได้ การเพาะปลูกพืชผลตามฤดูกาล ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรและประชาชนในพื้นที่ได้บริโภคอาหารที่ปลอดภัย ชุมชนมีความมั่นคงทางอาหารและระบบภูมินิเวศ รวมทั้งเป็นการส่งเสริมและขยายผลเกษตรกรรมปลอดภัยที่เกื้อกูลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติและ

สภาพแวดล้อมได้ สนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ปรับปรุงโภชนาการและสนับสนุนการทำเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน** เป้าประสงค์ที่ ๒.๓ เพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและรายได้ของผู้ผลิตอาหารรายเล็ก เป้าประสงค์ที่ ๒.๔ มีระบบการผลิตอาหารที่ยั่งยืน และเป้าประสงค์ที่ ๒.๕ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์

๔.๒ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้ชุมชนและสังคม (Prosperity) แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ห้วยฮ่องไคร้มุ่งสร้างให้เกิดความมั่นคงในชีวิตทั้งทางด้านอาชีพและมีรายได้ที่พอเพียง การส่งเสริมความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพยังหนุนเสริมให้เกิดประสิทธิภาพในการทำเกษตรกรรม และเพิ่มทักษะทางการเกษตรที่ช่วยให้เกษตรกรลดต้นทุนและปัจจัยการผลิต ลดการบริโภค ผลิตทดแทนการบริโภค และรวมกลุ่มกันทำวิสาหกิจเพื่อเพิ่มรายได้ ซึ่งจะช่วยสนับสนุนการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับชุมชนอีกด้วย ซึ่งเป็นการสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๘ ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและครอบคลุมการจ้างงานเต็มอัตราที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน** เป้าประสงค์ที่ ๘.๔ ความมีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรในการบริโภคและการผลิต นอกจากนี้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ได้ศึกษาค้นหารูปแบบแนวทางการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับภูมิสังคม โดยถ่ายทอดองค์ความรู้การวางแผนการทำการปลูกเพื่อให้มีรายได้ทุกวัน ทุกสัปดาห์ และทุกเดือน เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่มีรายได้ครัวเรือนตลอดทั้งปี ส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อทำให้มีมูลค่าเพิ่มมากขึ้น อาทิ การเพาะเห็ดประเภทต่างๆ แบบครบวงจร พร้อมทั้งสนับสนุนการรวมกลุ่ม สร้างเครือข่ายการดำเนินงาน โดยนำวิธีการและกระบวนการแบบมีส่วนร่วมมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการพัฒนาระดับพื้นที่ เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้มีรายได้น้อยและยังไม่มีความมั่นคงทางรายได้และอาชีพ ให้มีโอกาสก้าวหน้าทางการประกอบอาชีพของประชาชน เพิ่มศักยภาพด้านรายได้ ส่งผลให้ปัญหาความยากจนบรรเทาลง เป็นการสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๑๐ ลดความไม่เสมอภาคภายในและระหว่างประเทศ** เป้าประสงค์ที่ ๑๐.๑ คงการเติบโตของรายได้ในกลุ่มประชากรร้อยละ ๔๐ ที่ยากจนที่สุด

๔.๓ การสร้างความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ (Planet) การฟื้นฟูผืนป่าและฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ช่วยพัฒนาระบบนิเวศ แก้ไขปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำและแหล่งน้ำธรรมชาติไม่เพียงพอได้ เพราะผืนป่าห้วยฮ่องไคร้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญที่ช่วยหล่อเลี้ยงระบบนิเวศ สิ่งมีชีวิตที่อยู่โดยรอบ นอกจากนี้ ยังใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อจัดการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ โดยการทำฝาย การทำน้ำริน การทำบ่อทราย ฝายแม้ว ตลอดจนที่ดินทำกินสองฝั่งลำน้ำ ทำให้คนในชุมชนมีน้ำใช้ในการอุปโภค บริโภค ได้อย่างพอเพียง ซึ่งเป็นการสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๖ สร้างหลักประกันให้มีน้ำใช้และมีการบริหารจัดการน้ำและการสุขาภิบาลอย่างยั่งยืนสำหรับทุกคน** เป้าประสงค์ที่ ๖.๖ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ รวมถึงภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ และทะเลสาบ นอกจากนี้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ยังสนับสนุนแนวทางการผลิตและบริโภคที่ยั่งยืน โดยส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสมและสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์พื้นที่ อาทิ วนเกษตร ใช้แนวคิดการเกษตรยั่งยืน ปลูกพืชผสมผสานหลายชนิดที่เกื้อกูลกัน เก็บเกี่ยวได้หลายฤดูเก็บเกี่ยวได้หลากหลายผลผลิต การทำพืชผักที่ปลอดสารพิษ การทำการเกษตรที่ลดการใช้สารเคมี การปลูกหญ้าแฝกเพื่อลดปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน ความสำเร็จที่สำคัญของการพัฒนาในพื้นที่ห้วยฮ่องไคร้ คือ การสร้างจิตสำนึกให้เกษตรกรเดินตามวิถีเกษตรกรรมที่ยั่งยืน ลดการใช้สารเคมีเพื่อสร้างผลผลิตที่ปลอดภัยให้แก่ผู้บริโภค ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะช่วยสนับสนุนให้เกิดการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืนอันเป็นรากฐานที่สำคัญของการพัฒนาประเทศบนฐานความสมดุลและยั่งยืนได้ เป็นการสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมาย ๑๒ สร้างหลักประกันให้มีแบบแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน** เป้าประสงค์ที่ ๑๒.๑ บรรลุการจัดการที่ยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ หัวใจสำคัญอีกประการหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การสร้างจิตสำนึกและสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในชุมชน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ได้ใช้วิธี “ปลูกป่าในใจคน” โดยชี้ประเด็นให้คนในชุมชนเห็นสถานการณ์ของปัญหา ความเสี่ยงและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อชุมชน ทำให้คนในชุมชนตระหนักรู้ต่อปัญหา เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อจัดการแก้ไขปัญหาร่วมกัน เกิดกลไกความร่วมมือของภาคีเครือข่ายในระดับพื้นที่ในการพัฒนาฟื้นฟูป่า ส่งเสริมการปลูกป่า ๓ อย่าง ได้ประโยชน์ ๔ อย่าง การปลูกป่าตามแนวแหล่งน้ำ การสร้างฝายเพื่อชะลอการไหลของน้ำ เพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับดินและยังป้องกันไฟป่าได้อีกด้วย ในด้านของชุมชนได้ออกกฎกติกาของชุมชนที่ช่วยดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อาทิ การงดใช้สารเคมี รณรงค์ปลูกจิตสำนึกให้กับชุมชนร่วมกันดูและอนุรักษ์ลำน้ำแม่ลายน้อย ใช้ทุนทางธรรมชาติอย่างสมดุล ไม่กระทบกับระบบนิเวศระยะยาว เป็นการสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๑๕**

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
บ้านปางน้ำถุ
๖ หมู่ ๑ ต.ป่าเมี่ยง อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่
สนับสนุนโดย ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ
สำนักงานเกษตรอำเภอดอยสะเก็ด

ปกป้อง ฟื้นฟู และส่งเสริมการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน การบริหารจัดการป่าไม้ที่ยั่งยืน การต่อต้านการแปรสภาพเป็นทะเลทราย หยุดยั้งการเสื่อมโทรมของดินและฟื้นฟูสภาพดิน และหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๑ หลักประกันการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการใช้ระบบนิเวศบนบกและในน้ำจืดอย่างยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๒ ส่งเสริมการดำเนินการด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทุกประเภทอย่างยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๓ ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย ฟื้นฟูแผ่นดินที่เสื่อมโทรม เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๔ อนุรักษ์ระบบนิเวศภูเขาและความหลากหลายทางชีวภาพ เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๕ ลดความเสื่อมโทรมของถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ และเป้าประสงค์ที่ ๑๕.๖ ส่งเสริมการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระ

แนวทางการพัฒนาศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ

เป้าหมายการพัฒนา

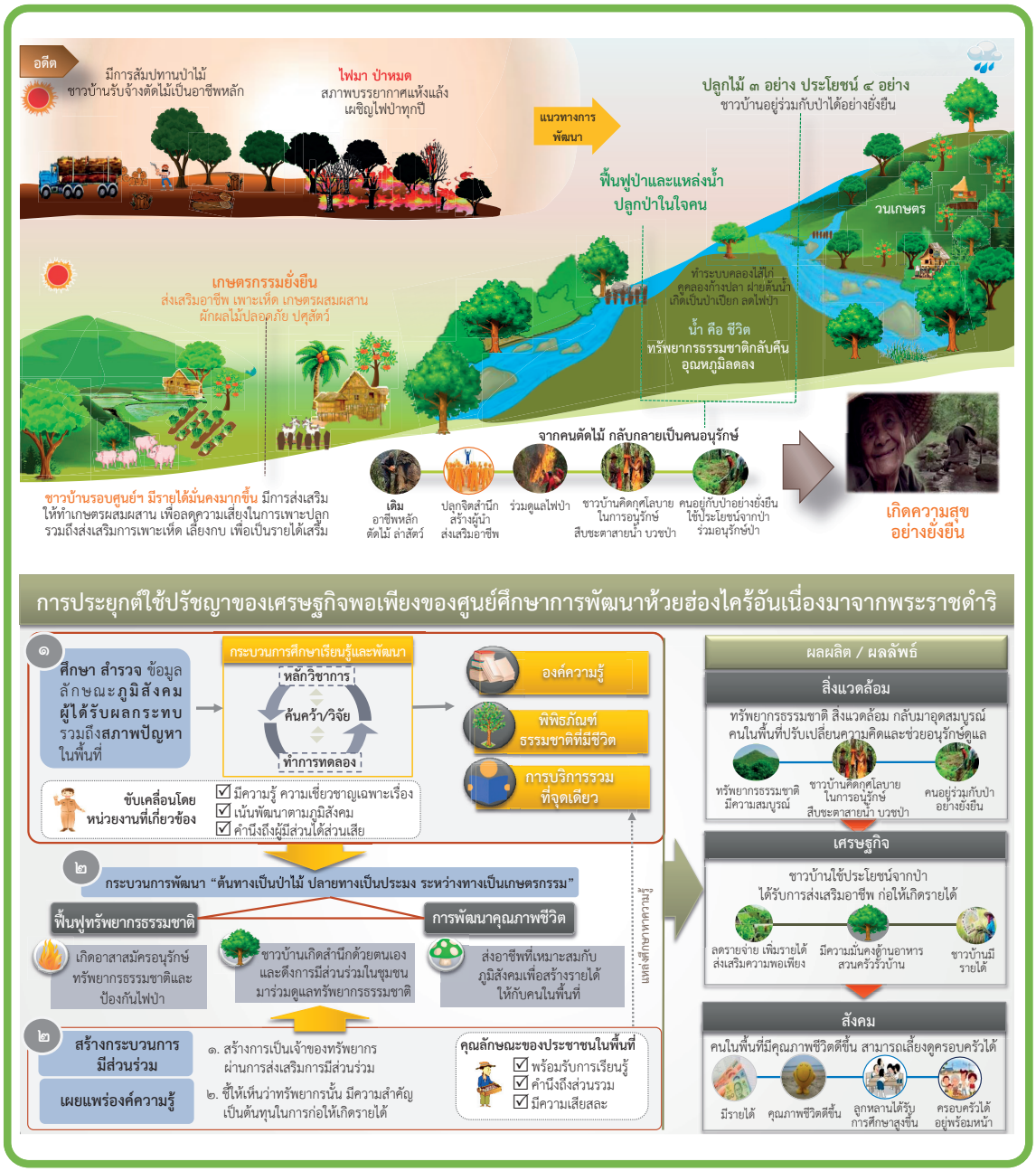

ราชดำรินำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

มาย าที่ยั่งยืน	เป้าประสงค์รายย่อย
๑ ขจัดความยากจน	๑.๔ สร้างภูมิต้านทานต่อความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับภูมิอากาศ ภัยพิบัติทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ให้กับผู้ที่ยากจนและอยู่ในสถานการณ์เปราะบาง
๒ ขจัดความหิวโหย	๒.๓ เพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและรายได้ของผู้ผลิตอาหารรายเล็ก ๒.๔ มีระบบการผลิตอาหารที่ยั่งยืน ๒.๕ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์
๖ สุขาภิบาลและน้ำสะอาด	๖.๖ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ รวมถึงภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ และทะเลสาบ
๘ งานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ	๘.๔ ความมีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรของโลกในการบริโภคและการผลิต และตัดความเชื่อมโยงระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม
๑๐ ลดความเหลื่อมล้ำ	๑๐.๑ คงการเติบโตของรายได้ในกลุ่มประชากรร้อยละ ๔๐ ที่ยากจนที่สุด
๑๒ การบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน	๑๒.๑ บรรลุการจัดการที่ยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์
๑๕ การใช้ประโยชน์ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน	๑๕.๑ การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการใช้ระบบนิเวศบนบกและในน้ำจืดอย่างยั่งยืน ๑๕.๒ ส่งเสริมการดำเนินการด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทุกประเภทอย่างยั่งยืน ๑๕.๓ ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย ฟื้นฟูแผ่นดินที่เสื่อมโทรม ๑๕.๔ อนุรักษ์ระบบนิเวศภูเขาและความหลากหลายทางชีวภาพ ๑๕.๕ ลดความเสื่อมโทรมของถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ ๑๕.๖ ส่งเสริมการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

การพัฒนาเชิงพื้นที่สู่ความยั่งยืน

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๑. ความเป็นมา

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน ตำบลสามพระยา อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี เป็นพื้นที่ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองการให้ประกาศเป็นเขตอภัยทานสัตว์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๗ ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ ๒๒,๖๒๗ ไร่ ในช่วงดังกล่าวป่าอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ มีพืชพรรณไม้และสัตว์ป่านานาชนิด โดยเฉพาะเนื้อทรายเป็นสัตว์ประจำถิ่นอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและลงกินน้ำในลำห้วย จึงได้ชื่อว่า “ห้วยทราย” ต่อมาราษฎรได้เข้าบุกรุกแผ้วถางป่า เพื่อทำการเกษตรโดยขาดหลักวิชาการ สภาพป่าหมดไปในห้วงเวลาไม่ถึง ๔๐ ปี มีการใช้สารเคมีเกินความจำเป็น ดินขาดการบำรุง เกิดความแห้งแล้ง และเมื่อฝนตกหนักเกิดการชะล้างหน้าดิน พื้นดินกลายสภาพเป็นดินดาน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรในพื้นที่ ในวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๖ ทรงรับสั่งว่า “**หากปล่อยไว้จะกลายเป็นทะเลทรายในที่สุด**....” และทรงมีพระราชดำริให้พัฒนาพื้นที่ ให้เป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนา**ด้านเกษตรกรรม โดยเน้นการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าไม้ให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ดังเดิม สามารถทำการปลูกพืชชนิดต่างๆ ควบคู่ไปกับการปลูกป่า จัดหาแหล่งน้ำสนับสนุนการปลูกป่าและการเพาะปลูกพืช จัดระเบียบราษฎรให้ราษฎรในพื้นที่โครงการได้เข้าอยู่อาศัยและทำกินอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการและสอดคล้องกับธรรมชาติ ให้ราษฎรเข้าร่วมดูแลรักษา ตลอดจนได้อาศัยผลผลิตจากป่าและเพาะปลูกพืชต่างๆ โดยไม่ต้องเข้าไปบุกรุกทำลายป่าไม้อีกต่อไป** โดยมีกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน สำนักงานตำรวจแห่งชาติ เป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงาน ต่อมาสำนักงานตำรวจแห่งชาติได้อนุมัติจัดตั้ง “ศูนย์อำนวยการโครงการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน (ศอพ.บช.ตชด.)” โดยมีรองผู้บังคับการ ศอพ.บช.ตชด. ทำหน้าที่ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ รับผิดชอบในการบริหาร อำนวยการ ประสานงาน และสนับสนุนให้กับหน่วยงานต่างๆ ที่ร่วมดำเนินการ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา กำกับดูแล และกลั่นกรองแผนงานโครงการที่ขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงบประมาณ มีผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรีเป็นประธานคณะอนุกรรมการดำเนินงานระดับพื้นที่ มีหน่วยงานราชการระดับจังหวัดเป็นคณะทำงาน ซึ่งประกอบด้วย งานอำนวยการ งานวิชาการ งานขยายผล รวมประมาณ ๓๕ หน่วยงาน

๒. การดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ได้ยึดแนวทางตามพระราชดำริที่ได้พระราชทานไว้เมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๖ เป็นกรอบในการดำเนินงาน เพื่อมุ่งไปสู่การ “ฟื้นดิน คืนป่า พัฒนาคุณภาพชีวิต” แบ่งออกเป็น ๓ ยุทธศาสตร์ คือ ๑) การศึกษา วิจัย ทดลอง และพัฒนา ๒) การขยายผลการพัฒนาและถ่ายทอดองค์ความรู้ และ ๓) การบริหารจัดการองค์กร มีการจัดทำแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการประจำปี โดยการมีส่วนร่วมของคณะทำงาน หน่วยงานราชการ และประชาชนในพื้นที่หมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ๔ ตำบล ๒๙ หมู่บ้าน สรุปภาพรวมการดำเนินงานได้ ดังนี้

๒.๑ การอนุรักษ์ดินและปรับปรุงดิน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทรายและมีความเป็นทรายสูง เมื่อป่าถูกทำลาย ดินขาดธาตุอาหาร ขาดน้ำ และอากาศ ทำให้ดินจับตัวแน่นแข็งเป็นดาน พืชไม่สามารถเจริญเติบโตได้ ซึ่งพบพื้นที่ที่ดินมีลักษณะจับตัวแน่นแข็งเป็นดานประมาณ ๑,๕๐๐ ไร่ การฟื้นฟูสภาพดินจึงมีทั้งการพัฒนาดินและอนุรักษ์ปรับปรุงบำรุงดินไปพร้อมกัน ดังนี้

๑) การปลูกหญ้าแฝกเพื่อพัฒนาดินที่แข็งเป็นดาน และเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำ ตามหลัก “แทรกดาน สร้างดิน” โดยใช้หญ้าแฝก กำแพงธรรมชาติที่มีชีวิตที่ช่วยขจัดความเสี่ยงจากการเป็นทะเลทราย หญ้าแฝกมีรากที่แข็งแรง ทนต่อสภาพอากาศที่แห้งแล้งได้ดีสามารถชอนไชลงในแนวดิ่ง ช่วยปรับปรุงโครงสร้างของดินที่แข็งเป็นดานให้แตกตัว ทำให้เกิดช่องว่าง น้ำและอากาศสามารถลงสู่ใต้ดิน ทำให้เกิดความชุ่มชื้น เกิดขบวนการย่อยสลาย สามารถนำพันธุ์ไม้ที่ทนต่อสภาพความแห้งแล้ง เช่น ไม้ดั้งเดิมที่เคยขึ้นอยู่ในพื้นที่มาปลูกตามเพื่อให้ระบบรากของต้นไม้ชอนไชตามรากของหญ้าแฝกลงไปได้ ในด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำ ได้ศึกษา ทดลองรูปแบบการปลูกหญ้าแฝกด้วยวิธีต่างๆ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ได้แก่ การปลูกหญ้าแฝกในพื้นที่ลาดชัน/ลาดเอียง ควรปลูกหญ้าแฝกขวางแนวระดับให้กอชิดติดกัน เพื่อช่วยลดความเร็วของกระแสน้ำ ดักและเก็บกักตะกอนที่เกิดจากการชะล้างของหน้าดิน บริเวณพื้นที่ราบปลูกหญ้าแฝกเพื่อช่วยรักษาความชุ่มชื้นและปรับปรุงโครงสร้างดินโดยปลูกหญ้าแฝกกระจายแทรกในแปลงปลูกป่า หรือรอบโคนต้นไม้ บริเวณพื้นที่ป่าปลูกหญ้าแฝกเป็นแนวกันไฟ บริเวณแหล่งน้ำปลูกหญ้าแฝกช่วยยึดเกาะดินไว้ไม่ให้ขอบหรือตลิ่งพังทลาย เป็นต้น

๒) การปลูกไม้ยูคาลิปตัสฟื้นฟูสภาพดินเสื่อมโทรม เปรียบเสมือนการใช้ “อธรรมปราบอธรรม” หนึ่งในหลักการทรงงาน เพราะไม้ยูคาลิปตัสเป็นพืชที่ทนต่อความแห้งแล้งได้ดี ระบบรากมีความแข็งแรง หาอาหารได้เก่ง เมื่อนำมาปลูกในสภาพดินที่เป็นทรายจัดและด้านล่างมีสภาพแข็งเป็นดาน ต้นยูคาลิปตัสสามารถเจริญเติบโตได้ ระบบรากสามารถชอนไชทำลายโครงสร้างของดินที่จับตัวกันแน่น ใบไม้ที่หล่นทับถมเมื่อย่อยสลายจะเป็นธาตุอาหารให้กับพืช ทำให้โครงสร้างของดินมีความร่วนซุยเพิ่มขึ้น สามารถปลูกพืชชนิดอื่นได้

๓) การใช้ปุ๋ยเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพดิน โดยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ได้จากส่วนต่างๆ ของพืชและสัตว์ ได้แก่ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยน้ำชีวภาพ เพื่อปรับปรุงดินที่ไม่เหมาะกับการทำการเกษตรให้สามารถใช้ประโยชน์ได้และเพื่อเป็นการบำรุงเพิ่มธาตุอาหารในดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น

๔) การสร้างความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่ ที่มีความแห้งแล้งด้วยวิธีการต่างๆ ได้แก่ การสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น/ฝายแม้ว (Check Dam) การทำคันดินกั้นน้ำ (Terracing) การทำคันดินเบนน้ำ (Diversion)

๒.๒ การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า การฟื้นฟูสภาพป่าไม้ที่ถูกทำลายอย่างสิ้นเชิง มีแต่ความแห้งแล้ง ให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ต้องอาศัยระยะเวลาและความร่วมมือจากหลายฝ่ายตลอดจนราษฎรในพื้นที่ร่วมกัน ซึ่งได้ดำเนินการดังนี้

๑) การปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง <u>ไม้อย่างที่ ๑</u> คือ ไม้มีค่าหรือไม้ใช้สร้างบ้านหรือไม้ดั้งเดิมที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น ไม้ประดู่ มะค่า แดง เต็ง รัง ยางนา ฯลฯ <u>ไม้อย่างที่ ๒</u> คือ ไม้ที่เป็นเชื้อเพลิงเป็นไม้โตเร็ว เช่น กระถิน สะเดา ขี้เหล็ก ไผ่ ฯลฯ ปลูกเพื่อพัฒนาและสร้างหน้าดินขึ้นใหม่ <u>ไม้อย่างที่ ๓</u> คือ ไม้ผลหรือไม้ที่กินได้ เช่น ขนุน มะม่วงหิมพานต์ มะม่วงป่า มะขาม มะขามเทศ ฯลฯ ปลูกเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในพื้นที่มีรายได้และได้เข้ามาใช้ประโยชน์ สำหรับประโยชน์อย่างที่ ๔ ที่ได้จากการปลูกไม้ทั้ง ๓ ชนิด คือ การอนุรักษ์ดินและน้ำ สร้างความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่

๒) ระบบป่าเปียก เป็นแนวพระราชดำริในการสร้างป่าให้มีความชุ่มชื้นเพื่อกันไฟป่า โดยมีวิธีการสร้างป่าเปียกตามแนวพระราชดำริหลายวิธี ได้แก่ การใช้แนวคลองส่งน้ำและแนวพืชชนิดต่างๆ ปลูกตามแนวคลองอาศัยน้ำชลประทานและน้ำฝนเป็นแนวป้องกันไฟป่าเปียก ปลูกต้นไม้โตเร็วคลุมแนวร่องน้ำ ร่องห้วย การปลูกต้นกล้วยในพื้นที่ที่เป็นช่องว่างของป่า สร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น (Check Dam) และการจัดทำระบบภูเขาป่ามาเป็นแนวทางในการฟื้นฟูสภาพป่า ดังนี้

“หญ้าแฝก” กับการปรับปรุงดินที่แข็งเป็นดินดาน

หญ้าแฝก เป็นพืชตระกูลหญ้า มีด้วยกัน ๒ สายพันธุ์ คือ หญ้าแฝกดอนและหญ้าแฝกลุ่มหรือหญ้าแฝกหอม เป็นพืชที่มีอายุได้หลายปี ขึ้นเป็นกอแน่นสูง ประมาณ ๑ – ๑.๕๐ เมตร หญ้าแฝกเป็นเครื่องมือในการปรับปรุงส่วนประกอบของดิน “ระเบิดดินที่แข็งเป็นดินดาน” เพื่อให้อากาศ น้ำ และจุลินทรีย์ผ่านลงไปได้

๑. <u>ประโยชน์จากหญ้าแฝก</u>

๑.๑ ด้านอนุรักษ์ดินและน้ำ : ป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน แถวหญ้าแฝกช่วยกักเก็บตะกอนดิน ลดความแรงของน้ำที่ไหลบ่า ช่วยกักเก็บน้ำไว้ในดินและพื้นที่ตอนบน และลดการสูญเสียธาตุอาหารพืชจากพื้นที่

๑.๒ ด้านฟื้นฟูและปรับปรุงดิน : เพิ่มอินทรียวัตถุแก่ดิน รักษาความชื้นในดิน ช่วยให้ดินมีการระบายน้ำดีขึ้น ทำให้ดินโปร่งและระบายอากาศของดินดี และเพิ่มกิจกรรมของจุลินทรีย์ในดิน

๑.๓ ด้านรักษาสภาพแวดล้อม : ช่วยรักษาคุณภาพน้ำและแหล่งน้ำ ดูดซับโลหะหนักจากสภาพแวดล้อม ช่วยในการบำบัดและกรองน้ำเสีย และป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน

๒. <u>รูปแบบการปลูกหญ้าแฝก</u>

๒.๑ ปลูกในพื้นที่ป่าที่ล่อแหลมต่อการกัดเซาะพังทลายของดินเพื่อใช้ในการป้องกันการพังทลายของดิน และใช้ในการดักตะกอน มีหลายรูปแบบ เช่น (๑) การปลูกขวางแนวความลาดชันเพื่อป้องกันการกัดเซาะพังทลายของดินและใช้กรองตะกอนดิน (๒) การปลูกสองข้างฝั่งลำห้วยเพื่อใช้ดักตะกอนดินและใช้กรองเศษวัชพืช (๓) การปลูกขวางลำห้วยเพื่อชะลอการไหลของน้ำและเพิ่มความชุ่มชื้นในดิน (๔) การปลูกเพื่อปรับปรุงสภาพพื้นที่ที่เสื่อมโทรมอันเนื่องจากการชะล้าง พังทลายของดิน (Land-slide) (๕) การปลูกหญ้าแฝกเพื่อใช้เป็นแนวกันชน (๖) การปลูกร่วมกับการสร้างฝายต้นน้ำเพื่อป้องกันการกัดเซาะการพังทลายของดิน

๒.๒ ปลูกในพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ เช่น (๑) การปลูกตามแนวขั้นบันไดดินเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ เพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นในดิน (๒) การปลูกขวางแนวความลาดชันเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ และป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน (๓) การปลูกตามแนวคูรับน้ำขอบเขาเพื่อป้องกันการกัดเซาะพังทลายของดินและกรองตะกอนดิน (๔) การปลูกรอบโคนต้นไม้เพื่อรักษาความชุ่มชื้นและเพิ่มธาตุอาหารในดิน (๕) การปลูกเสริมรายได้เพื่อใช้ในการทำน้ำหอมและยาป้องกันแมลงศัตรูพืช

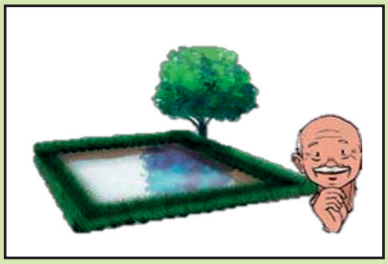

๒.๓ ปลูกในพื้นที่อื่นๆ ที่ล่อแหลมต่อการกัดเซาะพังทลายของดิน เช่น ในพื้นที่การสร้างเขื่อน สร้างฝายและสร้างถนน เช่น (๑) การปลูกเหนือเขื่อนเพื่อป้องกันการกัดเซาะพังทลายของดินและดักตะกอนดิน (๒) การปลูกเหนืออ่างเก็บน้ำเพื่อป้องกันการกัดเซาะพังทลายของดินและกรองตะกอนดิน (๓) การปลูกสองข้างไหล่ถนนเพื่อป้องกันการกัดเซาะพังทลายของดิน

กรณีไม่มีแหล่งน้ำในพื้นที่ เช่น ในพื้นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ได้ดำเนินการโดยการนำพลังงานแสงอาทิตย์ (ระบบโซล่าเซลล์) สูบน้ำจากอ่างเก็บน้ำขึ้นไปใส่ถังพักที่ก่อสร้างไว้บนภูเขาในระดับที่สูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ แล้วปล่อยน้ำให้ไหลกระจายไปให้ทั่วพื้นที่ เพื่อให้เกิดความชุ่มชื้นและช่วยเสริมการปลูกป่าบนพื้นที่สูงในรูป "ภูเขาป่า" ให้กลายเป็น "ป่าเปียก" และทำการปลูกต้นไม้บริเวณบนยอดเขาเป็นการปลูกป่าในที่สูงและปลูกป่าแบบไม่ต้องปลูก กล่าวคือ เมื่อต้นไม้เจริญเติบโตมีการผลิดอกออกผลเมล็ดแก่หรือผลแก่ร่วงหล่น เมื่อมีความชื้นและสภาพอากาศเหมาะสมจะขยายพันธุ์โดยธรรมชาติ สามารถงอกและเจริญเติบโตเป็นต้นไม้ขึ้นมาได้จากพื้นที่สูงสู่พื้นที่ต่ำ เป็นการคืนสภาพป่าตามธรรมชาติโดยไม่ต้องปลูกกรณีมีแหล่งน้ำในพื้นที่ จัดทำฝายต้นน้ำลำธารหรือฝายชะลอความชุ่มชื้น (Check Dam) ปิดกั้นร่องน้ำ ร่องห้วย ลำธาร เป็นระยะๆ เพื่อเก็บกักน้ำ ชะลอการไหลของน้ำและดักตะกอนดินเพื่อให้เกิดความชุ่มชื้นแผ่ขยายเข้าไปทั้งสองด้านของร่องน้ำกลายเป็น "ป่าเปียก"

เครือข่ายอ่างเก็บน้ำ หรือ อ่างพวง

อ่างพวง ย่อมาจาก อ่างเก็บน้ำพวง หรือ ชุดอ่างเก็บน้ำ ซึ่งทำหน้าที่เก็บกักน้ำที่ไหลจากพื้นที่มาเก็บกัก และต่อเชื่อมกันเป็นระบบ เพื่อให้สามารถใช้น้ำจากที่ระบายลงสระได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าอ่างเก็บน้ำเดี่ยว เพราะโดยปกติแล้วพื้นที่รับน้ำของแต่ละอ่างเก็บน้ำจะไม่เท่ากัน และพื้นที่ที่สร้างอ่างเก็บน้ำก็อาจไม่อยู่ในพื้นที่ที่ตรงกับขนาดของพื้นที่รับน้ำได้ ปริมาณน้ำฝนที่ตกก็จะกระจุกตัวบางช่วง และถ้าไม่มีพื้นที่เก็บกักน้ำที่เพียงพอก็จะล้นออกสู่ทางน้ำตามธรรมชาติ แต่ถ้าสามารถเชื่อมโยงกับอ่างเก็บน้ำอื่น ก็สามารถระบายน้ำผ่านไปสู่อ่างที่ยังไม่เต็มได้ ฐานคิดของการทำงานของอ่างพวงเป็นไปตามหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ในเรื่อง "ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ"และมีวิธีการในรูปแบบ "ทำให้ง่าย" กล่าวคือ ทำสิ่งที่สลับซับซ้อนให้เข้าใจง่าย เป็นการแก้ไขปัญหาด้วยการใช้กฎธรรมชาติ ใช้หลักแรงโน้มถ่วงของโลกโดยที่ไม่ต้องใช้พลังงานอื่นๆ แต่อย่างใด

๒.๓ การอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งน้ำ ดำเนินการจัดหาแหล่งน้ำโดยสร้างอ่างเก็บน้ำในพื้นที่ ๓ อ่าง คือ (๑) อ่างเก็บน้ำห้วยตะแปด (๒) อ่างเก็บน้ำเขากระปุก (๓) อ่างเก็บน้ำห้วยทราย ซึ่งแต่ละอ่างมีขนาด ความจุ และอยู่ในระดับความสูงของพื้นที่ที่แตกต่างกัน และ**จัดทำระบบเครือข่ายอ่างเก็บน้ำ (อ่างพวง)** ซึ่งมีหลักการทำงาน คือ อ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ที่อยู่ตอนบนปล่อยน้ำส่วนที่เหลือมาเติมให้กับอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กที่อยู่ตอนล่าง ตามหลักแรงโน้มถ่วงของโลกไม่ต้องใช้พลังงาน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ได้วางท่อส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำห้วยไทรงามซึ่งอยู่ในเขตป่าอุดมสมบูรณ์มีปริมาณน้ำล้นจำนวนมากไปยังอ่างเก็บน้ำห้วยไม้ตายส่งต่อไปยังอ่างเก็บน้ำทุ่งขาม ต่อไปอ่างเก็บน้ำห้วยตะแปดและอ่างเก็บน้ำห้วยทราย-หุบกระพง และอีกเส้นหนึ่งจากอ่างเก็บน้ำห้วยตะแปด ส่งต่อบ่อพักน้ำเขากระปุก และอ่างเก็บน้ำห้วยทรายตามลำดับ นอกจากนี้ มีการจัดทำแผนงานในการใช้จ่ายน้ำของแต่ละปีหรือแต่ละฤดูกาลเพาะปลูก เพื่อให้ประชาชนมีน้ำใช้เพื่อการอุปโภคบริโภค และน้ำใช้เพื่อการเกษตรได้ตลอดทั้งปี ปัจจุบันมีการนำเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์มาประยุกต์ใช้ในการจัดทำระบบฐานข้อมูล วิเคราะห์ คำนวณปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำ การควบคุมการจ่ายน้ำตลอดจนแสดงสถานภาพปริมาณน้ำคงเหลือในอ่างเก็บน้ำ ทำให้การบริหารจัดการน้ำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น วิธีการจัดทำระบบเครือข่ายอ่างเก็บน้ำหรืออ่างพวงนี้สอดคล้องกับหลักทรงงานในหัวข้อ "**ขาดทุนคือกำไร**" คือ ประชาชนมีความอยู่ดีกินดี มีน้ำกินน้ำใช้ และมีน้ำเพียงพอสำหรับทำการเกษตร

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรา

ดินเสื่อม
เป็นดินดานแข็ง
เพาะปลูกไม่ได้

ปลูกหญ้าแฝก
สร้างหน้าดิน

ไถกลบสร้าง
อินทรียสารในดิน

ดินสามารถ
เพาะปลูกได้

ส่งเสริมเกษตร
ทฤษฎีใหม่

ทำเกษตรผสม
ควบคู่การปลู
เชิงเดี่ยว

ยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

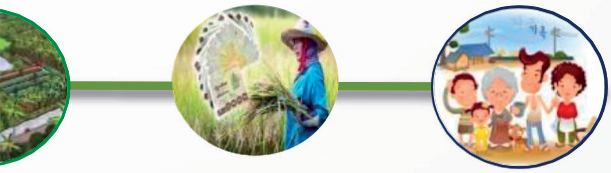

ผสาน
กพืช

ก่อให้เกิดการ
ประกันความ
เสี่ยงมีรายได้

ชีวิตความเป็นอยู่ดี

เกิดความสุข
อย่างยั่งยืน

๒.๔ การพัฒนาคุณภาพชีวิต ในพื้นที่ของโครงการฯ ได้จัดสรรที่ดินให้ประชาชนที่เคยอยู่ทำกินในพื้นที่จำนวน ๒ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านไทย-พุทธ จำนวน ๓๕ ครัวเรือน และหมู่บ้านไทย-มุสลิม จำนวน ๒๙ ครัวเรือน นอกจากนี้ ยังมีชุมชนโดยรอบพื้นที่โครงการ จำนวน ๔ ตำบล ๒๙ หมู่บ้าน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ให้การส่งเสริม สนับสนุนในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้วยการให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยการฝึกอบรม สาธิต และทดลองให้ดูเป็นตัวอย่าง อาทิ การทำเกษตรผสมผสาน การเพาะเห็ด การเผาถ่านชีวภาพ การเลี้ยงปลา การเลี้ยงกบ การเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ เช่น ไก่ แพะ โคเนื้อ โคนม เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มสร้างอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ของประชาชน ได้แก่ กลุ่มสตรีผ้าทอมือบ้านรางจิก ที่ใช้เวลาว่างจากการประกอบอาชีพหลักมารวมกลุ่มทอผ้าขาวม้าสีสดใสตามเอกลักษณ์ของพื้นถิ่น เพื่อจำหน่ายในช่วงเทศกาลประเพณี การละเล่นวัวลาน และประเพณีต่างๆ อาทิ งานบวช เป็นการสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่ง โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ร่วมกับศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ ๘ จังหวัดสุพรรณบุรี ให้การสนับสนุนด้านองค์ความรู้ โดยจัดฝึกอบรมการทอผ้า ประสานจัดหากี่ทอผ้าเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มสตรีผ้าทอมือบ้านรางจิก รวมทั้งพัฒนาผลิตภัณฑ์ปรับปรุงลายผ้าให้มีความสวยงาม ทันสมัย และเป็นที่ต้องการของลูกค้าอยู่เสมอ

๓. การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักคิด และใช้หลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เป็นแนวทางการดำเนินงาน ทั้งในส่วนของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ และขยายผลไปยังพื้นที่ชมชนนอกศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ สรุปได้ดังนี้

๓.๑ ฟื้นความสมดุลของระบบนิเวศเพื่อความยั่งยืน จากสภาพพื้นที่เดิมที่เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ ซึ่งถูกทำลายจนหมดสภาพป่า เกิดความแห้งแล้ง สภาพดินกลายเป็นดินดาน พืชไม่สามารถเจริญเติบโตได้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร พระราชทานดำรัสว่า “**หากปล่อยทิ้งไว้จะกลายเป็นทะเลทรายในที่สุด....**” ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ได้มุ่งพัฒนาเพื่อ “**ฟื้นดินคืนป่า**” ฟื้นความสมดุลของระบบนิเวศให้กลับคืนมาแบบครบวงจร โดยนำองค์ความรู้การใช้ประโยชน์จากหญ้าแฝกมาปรับปรุงโครงสร้างของดินให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ การปลูกไม้ยูคาลิปตัสเพื่อฟื้นฟูสภาพดินเสื่อมโทรม ร่วมกับการจัดหาแหล่งน้ำในพื้นที่ บริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบให้เกิดประโยชน์สูงสุดในลักษณะของเครือข่ายอ่างเก็บน้ำ (อ่างพวง) การสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น/ฝายแม้ว การทำคันดินกั้นน้ำ และฟื้นฟูสภาพป่าด้วยระบบป่าเปียก สร้างความชุ่มชื้นให้กับกล้าไม้อ่อนที่ปลูกทดแทนไว้ใช้ระยะเวลา ๓-๔ ปี เมื่อต้นไม้บนภูเขาเติบโตในระดับหนึ่ง ความชุ่มชื้นก็จะเกิดขึ้น ส่งผลให้พืชขยายพันธุ์ได้เอง กลายเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ป่า ก่อเกิดเป็นระบบนิเวศที่สมบูรณ์อีกครั้ง

๓.๒ สร้างจิตสำนึกในการรักและหวงแหนธรรมชาติ ประชาชนถือเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ได้สร้างความตระหนักรู้ให้กับประชาชนในพื้นที่โครงการและโดยรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ให้เห็นความสำคัญของป่า การอยู่ร่วมกับป่า ด้วยการ “ปลูกป่าในใจคน” เมื่อป่าอุดมสมบูรณ์ ประชาชนในพื้นที่จะได้รับประโยชน์ อาทิ เป็นแหล่งอาหาร แหล่งเพิ่มรายได้ มีแหล่งน้ำใช้ในการทำเกษตรกรรม มีดินที่อุดมไปด้วยแร่ธาตุเหมาะแก่การเพาะปลูก สร้างรายได้ที่มั่นคง ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ได้ดำเนินการเพาะและขยายพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศของพื้นที่ แจกจ่ายให้เกษตรกรและประชาชนรับไปปลูกโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เป็นวิธีการเพิ่มพื้นที่ป่าขณะเดียวกันเป็นการสร้างจิตสำนึกให้เกิดความรักและหวงแหนธรรมชาติแก่ประชาชน

๓.๓ พัฒนาองค์ความรู้เพื่อใช้เป็นแนวทางและวิธีการที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ โดยยึดหลักการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร คือ “ค้นหาให้พบ พิสูจน์ให้ได้ สาธิตให้เห็น” ในการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัย ทั้งในด้านการอนุรักษ์และปรับปรุงดิน การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า การอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งน้ำ รวมทั้งการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนที่อยู่อาศัยในโครงการ และพื้นที่โดยรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ โดยยึดหลักศึกษา ทดลอง วิจัยใน

สิ่งที่ชาวบ้านยอมรับและนำไปปฏิบัติได้ ทั้งการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ประมง และอาชีพเสริมต่างๆ จัดทำและพัฒนาเป็นหลักสูตรเพื่อใช้ในการอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรและประชาชนที่สนใจนำไปประกอบอาชีพตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน ๘ หลักสูตร ได้แก่ การปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ เกษตรผสมผสานและทฤษฎีใหม่ การปรับปรุงบำรุงดิน การใช้ประโยชน์จากหญ้าแฝก การเลี้ยงโคขุน-โคนม การเลี้ยงแพะนม-แพะเนื้อ การเลี้ยงกบ และการเพาะเห็ด เพื่ออบรมให้กับเกษตรกร ประชาชนทั่วไปที่สนใจ นักเรียนในพื้นที่รับผิดชอบ และโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน

๓.๔ ยึดหลักการทรงงานมาเป็นแนวทางการดำเนินงาน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ยึดหลักการทรงงานทั้ง ๒๓ ข้อ เป็นแนวทางการดำเนินงานซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อาทิ **การศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ** พัฒนา/แก้ปัญหาด้วยการบูรณาการความร่วมมือจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง หรือเรียกว่าการทำงานแบบ “เรือยาว” โดยมีผลการศึกษา วิจัยรองรับ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนประสบการณ์และแนวทางการแก้ไขปัญหาระหว่างคน ๓ กลุ่ม ได้แก่ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ และประชาชน **สร้างการมีส่วนร่วม** ของประชาชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพดินและป่าไม้ การอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งน้ำ โดยใช้หลัก **ขาดทุนคือกำไร** สร้างอ่างเก็บน้ำและจัดทำระบบเครือข่ายอ่างเก็บน้ำ (อ่างพวง) แม้จะไม่ได้รับผลประโยชน์ที่เป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความสุขที่ยั่งยืน อธรรมปราบอธรรม ด้วยการปลูกยูคาลิปตัสฟื้นฟูสภาพดินเสื่อมโทรม **ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ** ในการฟื้นฟูสภาพป่าด้วยการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกแบบค่อยเป็นค่อยไป

๓.๕ ส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในวิถีการดำเนินชีวิต สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง ยั่งยืน โดยการสร้างความรู้ ความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ปรับเปลี่ยนการทำการเกษตรจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว มาเป็นการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ ไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสาน ฟาร์มผสมผสาน ยึดหลักการใช้พื้นที่ที่มีอยู่ให้เหมาะสมกับกำลังแรงงาน เครื่องมือและทุนที่มีอยู่ ทำทุกตารางนิ้วให้เกิดรายได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งรายได้รายวัน รายสัปดาห์ รายได้ตามวงรอบ รายได้รายปี ลดต้นทุนการผลิต ลดการใช้สารเคมี ใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยน้ำชีวภาพ สารสกัดสมุนไพร ปุ๋ยพืชสด ลดรายจ่าย เน้นปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน/บัญชีฟาร์ม ส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มทอผ้าบ้านรางจิก กลุ่มธนาคารหมู่บ้านโป่งเก้งพัฒนา เป็นต้น ซึ่งเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายที่ช่วยสร้างภูมิคุ้มกัน ลดความเสี่ยงในการประกอบอาชีพและสามารถพึ่งพาตนเองได้

การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์ศึก

๑

ศึกษา สำรวจ ข้อมูล ลักษณะ**ภูมิสังคม ผู้ได้รับผลกระทบ** รวมถึง**สภาพปัญหา** ในพื้นที่

กระบวนการศึกษาเรียนรู้และพัฒนา

หลักวิชาการ

ค้นคว้า/วิจัย

ทำการทดลอง

ขับเคลื่อนโดย หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- ☑ มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่อง
- ☑ เน้นพัฒนาตามภูมิสังคม
- ☑ คำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ระบบป่าเปียก

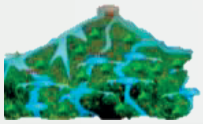

๓

กระบวนการพัฒนา "ฟื้นดิน คืนป่า พัฒนาคุณภาพชีวิต"

ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

ใช้องค์ความรู้ในการพัฒนาดินเสื่อม โดยการปลูกหญ้าแฝก

ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะกระจายความเสี่ยงในการเพาะปลูก โดยการปลูกพืชผสมผสาน

การพัฒนาคุณ

ชาวบ้านที่ เป็นต้นแ หมู่

๒

สร้างกระบวนการมีส่วนร่วม

เผยแพร่องค์ความรู้

๑. สร้างการเป็นเจ้าของทรัพยากร ผ่านการส่งเสริมการมีส่วนร่วม

๒. ชี้ให้เห็นว่าทรัพยากรนั้น มีความสำคัญ เป็นต้นทุนในการก่อให้เกิดรายได้

คุณลักษณ

กษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

องค์ความรู้

พิพิธภัณฑ์
ธรรมชาติที่มีชีวิต

การบริการรวม
ที่จุดเดียว

กาพชีวิต

ประสบความสำเร็จ
บบและขยายผลสู่
บ้านข้างเคียง

แหล่งศึกษาหาความรู้

ะของประชาชนในพื้นที่

- ☑ พร้อมรับการเรียนรู้
- ☑ คำนึงถึงส่วนรวม
- ☑ มีความเสียสละ

ผลผลิต / ผลลัพธ์

สิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม กลับมาอุดสมบูรณ์
คนในพื้นที่ปรับเปลี่ยนความคิดและกระบวนการผลิต

ชาวบ้านเริ่มปลูก
หญ้าแฝก
สร้างหน้าดิน

ดินกลับมา
อุดมสมบูรณ์

เป็นต้นทุนในการ
ทำการเกษตร

เกิดอาชีพ
มีรายได้

เศรษฐกิจ

ชาวบ้านมีองค์ความรู้ในการทำเกษตร มีการกระจาย
ความเสี่ยงโดยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวและพืชผสมผสาน

มีองค์ความรู้
ในการประกอบ
อาชีพ

ปลูกพืชผสมผสาน
กระจายความเสี่ยง

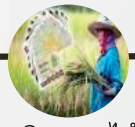
เกิดรายได้
หมุนเวียน

ชุมชนพัฒนา
อย่างยั่งยืน

สังคม

คนในพื้นที่มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้

มีรายได้

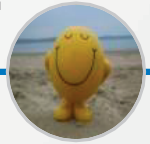
คุณภาพชีวิตดีขึ้น

ลูกหลานได้รับ
การศึกษาสูงขึ้น

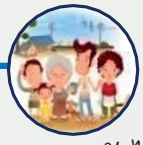
ครอบครัวได้
อยู่พร้อมหน้า

๔. การเชื่อมโยงผลลัพธ์การนำใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

ผลลัพธ์จากการพัฒนาพื้นที่เชิงบูรณาการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ที่ช่วยฟื้นฟูทรัพยากรสิ่งแวดล้อม แก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยปรับฐานคิดและเปลี่ยนวิถีการพัฒนาและการดำเนินชีวิตบนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้เกิดความสมดุลของการพัฒนาระหว่างสังคมชุมชน เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals - SDGs) สรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้

๔.๑ การพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น (People) ภายหลังจากการพัฒนาพื้นที่ห้วยทรายตามกรอบแนวคิด “ฟื้นดิน คืนป่า พัฒนาคุณภาพชีวิต” ที่ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยคืนความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ และป่าอันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีพและการทำเกษตรกรรม ส่งเสริมให้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม สามารถทำการเกษตรควบคู่กับการปลูกป่า สนับสนุนการสร้างอาชีพเสริมเพิ่มรายได้และการลดรายจ่ายด้วยการเปลี่ยนวิถีมาทำเกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ นำแนวทางการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) มาใช้ในการผลิตพืชปลอดภัย ลดการใช้สารเคมี บริหารจัดการพื้นที่ทุกตารางนิ้วให้มีประสิทธิภาพและได้ประโยชน์สูงสุด ซึ่งเป็นแนวทางการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน (Sustainable Agriculture) รวมทั้งส่งเสริมการจัดทำบัญชีครัวเรือนและบัญชีฟาร์ม เพื่อช่วยอุดรอยรั่วจากรายจ่ายที่เกินจำเป็น ส่งผลให้ประชาชนมีรายได้สูงขึ้นจากการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ จนสามารถชำระหนี้และจัดการหนี้สินได้ มีความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ที่จุนเจือครอบครัวได้อย่างพอเพียง ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ ยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ครอบครัวและชุมชนมีความสุขเพิ่มขึ้น ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นมีความสอดรับกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เป้าหมายที่ ๑ ขจัดความยากจนทุกรูปแบบในทุกพื้นที่ เป้าประสงค์ที่ ๑.๔ สร้างภูมิต้านทานต่อความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับภูมิอากาศ ภัยพิบัติทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ให้กับผู้ที่ยากจนและอยู่ในสถานการณ์เปราะบาง และ เป้าหมายที่ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ปรับปรุงโภชนาการและสนับสนุนการทำเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ ๒.๓ เพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและรายได้ของผู้ผลิตอาหารรายเล็ก เป้าประสงค์ที่ ๒.๔ มีระบบการผลิตอาหารที่ยั่งยืน ช่วยรักษาระบบนิเวศ และเป้าประสงค์ที่ ๒.๕ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์

๔.๒ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้ชุมชนและสังคม (Prosperity) การพัฒนาบนฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนอกจากจะเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาชนซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญของการพัฒนาในระดับฐานรากความเชื่อมโยงชุมชนสังคมกับทรัพยากรธรรมชาติ ให้คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนแล้ว แนวทางการพัฒนาในพื้นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ ยังช่วยยกระดับและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจฐานรากอีกด้วย โดยส่งเสริมการรวมกลุ่มการผลิตของชุมชน การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรโดยนำภูมิปัญญาและฐานทรัพยากรเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาพัฒนาสร้างนวัตกรรม ปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตและคุณภาพของผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้า รวมไปถึงการจัดตั้งสหกรณ์ เพื่อสร้างอำนาจต่อรองมากขึ้นไปจนถึงกำหนดราคาผลผลิตเองได้ ซึ่งจะสนับสนุนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก ทำให้เกิดการกระจายรายได้และกระจายความเจริญที่เป็นธรรม ลดช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างเมืองกับชนบท เมื่อระดับเศรษฐกิจครัวเรือนและเศรษฐกิจชุมชนดีขึ้นจะทำให้ระบบเศรษฐกิจฐานรากมีความเข้มแข็ง ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจภาพรวมของประเทศเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและสมดุลอย่างยั่งยืน ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจะช่วยสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๘ ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและครอบคลุม และการจ้างงานเต็มอัตรา และงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน** เป้าประสงค์ที่ ๘.๔ ความมีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรของโลกในการบริโภคและการผลิต และตัดความเชื่อมโยงระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม **เป้าหมายที่ ๑๐ ลดความไม่เสมอภาคภายในและระหว่างประเทศ** เป้าประสงค์ที่ ๑๐.๑ คงการเติบโตของรายได้ในกลุ่มประชากรร้อยละ ๔๐ ที่ยากจนที่สุด

๔.๓ การสร้างความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ (Planet) วิถีการพัฒนาในพื้นที่ห้วยทรายที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา โดยยึด “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” และ

"ทรัพยากรธรรมชาติเป็นต้นทางของการแก้ปัญหา" จากการสร้างความตระหนักและจิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกันของชุมชนในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูป่า ดิน และน้ำ รวมทั้งเสริมสร้างให้ประชาชนมีคุณธรรมในการใช้ประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ของป่า ดิน และน้ำ ส่งผลให้ผืนดินที่ในอดีต "หากปล่อยทิ้งไว้จะกลายเป็นทะเลทรายในที่สุด" กลายมาเป็นดินดีจนสามารถเพาะปลูกได้ สภาพป่าที่เคยถูกบุกรุกทำลายจนสิ้นสภาพทั้งที่ราบและภูเขาให้กลับคืนความสมบูรณ์ของป่าที่เป็นแหล่งต้นน้ำให้กับระบบนิเวศ สัตว์บางชนิดเริ่มกลับเข้ามาอยู่อาศัย เกิดความหลากหลายทางชีวภาพที่ทำให้ห่วงโซ่ของระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติหล่อเลี้ยงชีวิตได้ต่อไป ซึ่งเป็นการสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน **เป้าหมายที่ ๖ สร้างหลักประกันให้มีน้ำใช้ และมีการบริหารจัดการน้ำและการสุขาภิบาลอย่างยั่งยืนสำหรับทุกคน** เป้าประสงค์ที่ ๖.๖ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ รวมถึงภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ และทะเลสาบ **เป้าหมายที่ ๗ คนเข้าถึงพลังงานสมัยใหม่** เป้าประสงค์ ๗.๒ เพิ่มสัดส่วนของพลังงานทดแทน **เป้าหมาย ๑๒ สร้างหลักประกันให้มีแบบแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน** เป้าประสงค์ที่ ๑๒.๑ บรรลุการจัดการที่ยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และ **เป้าหมายที่ ๑๕ ปกป้อง ฟื้นฟู และส่งเสริมการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน การบริหารจัดการป่าไม้ที่ยั่งยืน การต่อต้านการแปรสภาพเป็นทะเลทราย หยุดยั้งการเสื่อมโทรมของดินและฟื้นฟูสภาพดิน และหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ** เป้าประสงค์ที่ ๑๕.๑ หลักประกันการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการใช้ระบบนิเวศบนบกและในน้ำจืดอย่างยั่งยืน และเป้าประสงค์ที่ ๑๕.๒ ส่งเสริมการดำเนินการด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทุกประเภทอย่างยั่งยืน

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระ

แนวทางการพัฒนาศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ

เป้าห
การพัฒน

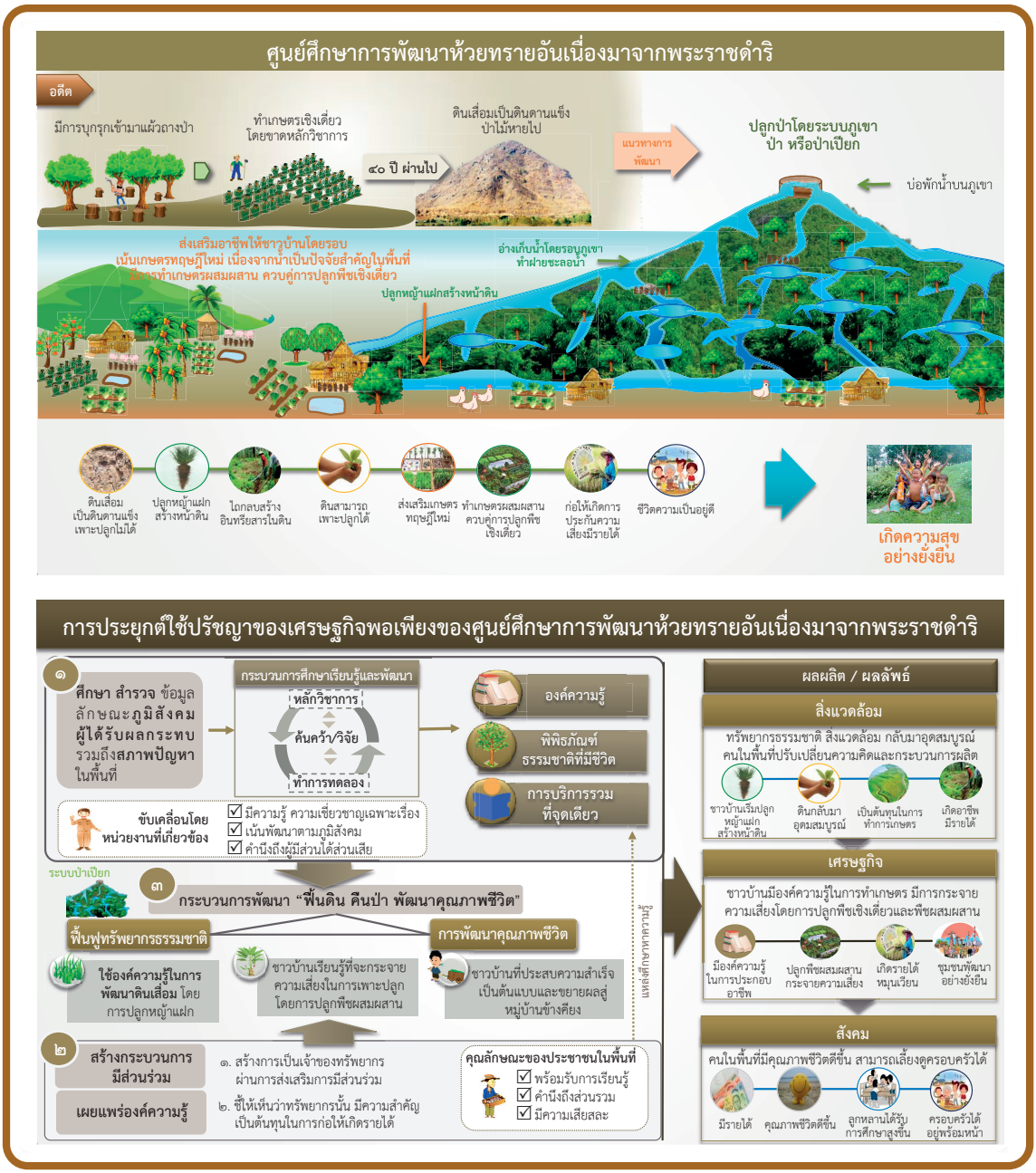

ราชดำรินำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

มาย าที่ยั่งยืน	เป้าประสงค์รายย่อย
๑ ขจัดความยากจน	๑.๔ สร้างภูมิต้านทานต่อความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับภูมิอากาศ ภัยพิบัติทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ให้กับผู้ที่ยากจนและอยู่ในสถานการณ์เปราะบาง
๒ ขจัดความหิวโหย	๒.๓ เพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและรายได้ของผู้ผลิตอาหารรายเล็ก ๒.๔ มีระบบการผลิตอาหารที่ยั่งยืน ๒.๕ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์
๖ สุขาภิบาลและน้ำสะอาด	๖.๖ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ รวมถึงภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ และทะเลสาบ
๘ งานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ	๘.๔ ความมีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรของโลกในการบริโภคและการผลิต และตัดความเชื่อมโยงระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและการทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม
๑๐ ลดความเหลื่อมล้ำ	๑๐.๑ คงการเติบโตของรายได้ในกลุ่มประชากรร้อยละ ๔๐ ที่ยากจนที่สุด
๑๒ การบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน	๑๒.๑ บรรลุการจัดการที่ยั่งยืนและการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ คงความหลากหลายทางพันธุกรรมของเมล็ดพันธุ์และสัตว์
๑๕ การใช้ประโยชน์ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน	๑๕.๑ การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการใช้ระบบนิเวศบนบกและในน้ำจืดอย่างยั่งยืน ๑๕.๒ ส่งเสริมการดำเนินการด้านการบริหารจัดการป่าไม้ทุกประเภทอย่างยั่งยืน ๑๕.๓ ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย ฟื้นฟูแผ่นดินที่เสื่อมโทรม ๑๕.๔ อนุรักษ์ระบบนิเวศภูเขาและความหลากหลายทางชีวภาพ ๑๕.๕ ลดความเสื่อมโทรมของถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ ๑๕.๖ ส่งเสริมการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
๙๖๒ ถนนกรุงเกษม แขวงวัดโสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๒๘๐-๔๐๘๕
โทรสาร ๐-๒๒๘๑-๖๑๒๗
www.nesdb.go.th